

53286

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
SECTIO PHILOSOPHICA
1962

FILOZÓFIA

ФИЛОСОФИЯ

PHILOSOPHIE

IV.

563 974

SZEGED
1962

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
SECTIO PHILOSOPHICA

1962

FILOZÓFIA

ФИЛОСОФИЯ

PHILOSOPHIE

IV.

SZEGED

1962

Szerkeszti:
DR. KALOCSAI DEZSŐ
tanszékvezető docens

E kötet munkatársai:
HÉDER JÓZSEFNÉ tanársegéd, DR. KALOCSAI DEZSŐ docens (kandidátus),
DR. KUCZIK ISTVÁN tanársegéd, DR. PAPP JÁNOS tanársegéd,
DR. TÓTH MIKLÓS tanársegéd

Kiadványunk rövidítése:
Acta Philosophica. Szeged, 1962

KALOCSAI DEZSŐ:

A KOMMUNIZMUS ÉPÍTŐJÉNEK ERKÖLCSI KÓDEXE ÉS ERKÖLCSI VISZONYAINAK KÉRDÉSEI

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusán elfogadott program rendkívül gazdag, sokoldalú képet ad az emberiség kommunizmusba való átmenetének útjáról és azokról a feladatokról, amelyek a kommunizmus megvalósításához elengedhetetlenül szükségesek. Minden eddigi elméleti elgondolásnál mélyebben és részletesebben tárja fel azokat az anyagi-technikai tényezőket, amelyek az alapot képezik a kommunizmus társadalmi viszonyainak kialakításához. Tágabb értelemben a program már vázolja a kommunista ember életviszonyai és kapcsolatainak alakulásának főbb elveit is. Ezek között különös jelentőségű szerepet töltenek be a *kommunizmus építőjének erkölcsi kódexében* megfogalmazott elvek.

Azt mondhatnánk, a programban, de a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusán szereplő kérdések között általában, először kaptak — talán a marxista elmélet egész történetében — ennyire jelentős szerepet az erkölcsi elvek a társadalom továbbfejlődésének problémái között. Az erkölcsi kérdéseknek ezt a hangsúlyozott szerepét a társadalom más problémái között a *szovjet társadalom objektív fejlődése* hozta magával. Nem egyszerűen a Szovjetunió Kommunista Pártjának erkölcsi óhajáról van tehát szó. Minden erkölcsi rendszert végső fokon gazdasági alapjaiból lehet levezetni, megérteni és megmagyarázni. A szocializmusból a kommunizmusba való átmenet gazdasági-társadalmi viszonyai termelték ki fokozatosan azokat az erkölcsi viszonyokat, amelyeknek elveit a kommunizmus építőjének erkölcsi kódexe megfogalmazta és összegezte. Így a kommunizmus építőjének erkölcsi kódexében szereplő elveket a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet megérett, objektív társadalmi követelményeiként kell levezetni és felfogni. Mégpedig mindenekelőtt abban a fentebb említett értelemben, hogy a szocialista gazdasági-társadalmi viszonyok megteremtése nélkül nem jöhettek volna létre azok az erkölcsi követelmények, amelyek a kommunizmus építőjének erkölcsi kódexében szerepelnek. Ez — közismert — a társadalmi viszonyok és az erkölcsi elvek közötti dialektikus összefüggés egyik, alapvető oldala. E dialektikus összefüggés másik oldala viszont az, hogy miután az erkölcsi elvek és szokások alapjukból létrejöttek és elterjedtek, behatolnak az emberek tudatos tevékenységébe, és ösztönzik, előreviszik a társadalmi viszonyok alakítását. A haladó erkölcsi elvek annál nagyobb szerepet játszhatnak a társadalmi-gazdasági viszonyok továbbfejlesztésében, minél nagyobb embercsoportok cselekvésében valósulnak meg. Ezért azt mondhatjuk, hogy a kommunista társadalom sikeres építése jelentős részben azon is múlik,

hogy a kommunizmus építői a társadalmi viszonyok által kitermelt és az erkölcsi kódexben megfogalmazott elveket *mennyire valósítják meg életük minden területén*.

Ahhoz, hogy a haladó erkölcsi elveket az emberek *társadalmi méretekben* magukénak vallják, és hogy ezek az elvek cselekvésük vezérelvévé, majd beidegzett szokássá váljanak, számos objektív és szubjektív feltételnek kell érvényesülnie. Olyan objektív és szubjektív feltételeknek, amelyek alapján az emberek jobban boldogulhatnak az életben, és ugyanakkor személyiségük is a társadalom haladó követelményeinek megfelelően alakul. A kommunista társadalomban a kommunista erkölcs elveinek valóráváltásával e két utóbbi követelmény teljesül. Következésképpen a szovjet viszonyok között *az egyén boldogsága és személyiségének kibontakozása* egyre inkább azon is múlik, hogy mennyire valósítja meg a kommunizmus építőjének erkölcsi követelményeit. Mindezek egyúttal azt is bizonyítják, hogy a szovjet viszonyok között a kommunizmus erkölcsi elveinek megvalósítása az egyén számára sem elvont morális követelmény, hanem a legsajátabb érdeke is, amit a társadalmi fejlődés diktál.

A szovjet társadalom kialakította és egyre inkább továbbfejlesztte azokat az anyagi feltételeket, amelyekből a leghumánusabb erkölcsi elveket, követelményeket és szokásokat nemcsak levezetni lehet, de amelyek között ezeket a társadalom minden tagja meg is valósíthatja. Ezek a feltételek a kommunizmus anyagi-technikai bázisán jönnek létre. Ezen az anyagi-technikai bázison olyan társadalmi viszonyok alakulnak ki, amelyek közt először elmosódnak, majd eltűnnek az osztályhatárok, velük együtt megszűnik az állam osztályjellege, majd pedig maga az állam is elhal. Továbbá e társadalmi viszonyok fejlődése felszámolja a fizikai és a szellemi munka, valamint a falu és a város közötti lényeges különbségeket is. A társadalom kommunista átalakulásával, az osztálykülönbségek felszámolásával, a proletár és szocialista erkölcsből kisarjadó kommunista erkölcs kialakulásával természetesen megszűnik bármilyen *osztály-erkölcs* létjogosultsága és érvényesülésének lehetősége is. Következésképpen a kommunizmus gazdasági-társadalmi viszonyai alapján kialakul *a valóban általános emberi erkölcs, a kommunista erkölcs* megvalósulásának minden anyagi és szellemi feltétele.

*

Az elmondottakból kiderül tehát, hogy a kommunista társadalom nemcsak létrehozza a leghumanisztikusabb erkölcsi elveket, hanem az élet minden területén valóra is váltja azokat. Ennek ellenére számtalan formában szórják a vádat a marxizmusra: a kommunizmus »eltörli«, a kommunizmus »megsemmisíti az erkölcsöt«. A vádlók: a burzsoázia moralistái »az erkölcs« nevében lépnek fel, pedig csak *a kizsákmányoló osztályerkölcsét* védik, akár a világiak, akár a vallás nevében teszik is ezt. Igaz, a vallás különösen eltakarja erkölcsének kizsákmányoló osztály-lényegét. De azt sohasem takargathatta, hogy humanisztikusnak tartott erkölcsi alapelvei — bármilyen tetszetősnek, fennköltnek és kívánatosnak is mondták — nem váltak az emberek általános erkölcsi gyakorlatává. Nem váltak egyszerűen azért, mert nem feleltek meg a kapitalista társadalom mindenoldalú gyakorlati szükségletének. A múlt gazdasági és osztályantagonizmusának szűrőjén még a haladó burzsoá viszonyok

alapján létrejött és akkor humánus erkölcsi *elvek* (szabadság, egyenlőség, testvériség stb.) is később a tömegek felé az erőszak, az egyenlőtlenség, a bérabszolgaság, egyszóval az antihumanizmus *gyakorlatává* torzultak. Hiába ültette a kereszténység is erkölcsi elveinek trónjára például az általános felebaráti szeretet elvét a magántulajdon szülte antagonizmus viszonyai között. Hiszen a magántulajdon elsősorban nem felebaráti szeretetet, hanem féktelen önzést szült, konkurrenciát, amely éppen »az ember embernek, farkasa«, »a kaparj kurta, neked is lesz« erkölcsi »elvének« a megvalósult gyakorlata csupán. A kapitalizmus viszonyai között *ezek* voltak a boldogulás *valóságos* erkölcsi eszközei is, nem pedig az általános felebaráti szeretet erkölcsi elve. Vagyis az erkölcs a kapitalista gazdasági viszonyok követelményeinek megfelelően alakult. Még fokozottabban érvényes ez az imperializmus körülményei között. Az imperializmus a spekulációnak, a korrupciónak, a bűnözésnek, a hazudozásnak, a fagyjűlöletnek, a sovinizmusnak stb. nagymértékű kitenyésztesével még mélyebbre züllesztette az embert a társadalmi és magánéletben egyaránt. Ezt a fajta erkölcsöt a szocializmus és kommunizmus *valóban* megsemmisíti. A szocializmus, de főleg a kommunizmus erkölcsi elvei éppen az ilyenféle erkölcsi felfogás és gyakorlat elleni harcban, ezek kiirtásával jönnek létre, erősödnek meg és terjednek el. Következésképpen nem a kommunizmus, hanem a mai kapitalizmus antagonisztikus viszonyai semmisítik meg az igazi erkölcs megvalósulásának még a lehetőségét is. A kommunizmus viszont éppen az ember személyiségét elaljasító és lezüllesztő »erkölcsi« elveket és gyakorlatot semmisíti meg.

A mai kapitalizmus viszonyai között a magasztosnak tűnő vagy valóban humánus jellegű erkölcsi *elvek*, amelyeket a haladó viszonyok termeltek ki és a haladó osztályok hordoztak, elszakadnak a valóságos társadalmi és erkölcsi élettől. Így a kapitalizmus mai viszonyai között e magasztos, vagy magasztosnak tűnő erkölcsi eszmék nem annyira a kapitalizmus valóságához kapcsolják az embert, mint inkább eltávolítják attól — kettős értelemben is. A valóban magasztos és humánus erkölcsi elvek a szocializmushoz és a kommunizmushoz vonzzák a kapitalista társadalom leghaladottabb rétegeit. Ugyanakkor az elmaradottabb rétegeket főleg a valláshoz, a túlvilághoz vonzzák a magasztosnak és szentnek tűnő erkölcsi eszmék, és a hívők megvalósításukat is a túlvilágon keresik. *Ennyiben* viszont a burzsoá viszonyok között e magasztosnak tűnő erkölcsi eszmék a tőlük »idegen« viszonyok védelmét, leplét is szolgálhatják, és napjainkban szolgálják is. Éppen ez a szerepük: a *képmutatás* gyakorlati *elveivé* torzulnak.

Ezért nem véletlen tehát, hogy a burzsoázia és a burzsoáziát kiszolgáló egyházak egyes moralistái a kommunizmus elleni harcban — *szavakban* — esetenként még kacérkodhatnak a humanizmus, a szabadság stb. erkölcsi eszméivel. Ezért fordulhat elő az is, hogy a nyugati világ egyes politikusai, ideológusai, publicistái a *reakciós* gyakorlati-politikai lépések *indokaiként* gyakran fordulnak e magasztos erkölcsi eszmékre alapuló megokolásokhoz. De miként ezek az erkölcsi megokolások nem teszik haladóvá a reakciós politikai célokat, hasonlóképpen nem szüntetik meg az erkölcsi elvek és az adott politikai gyakorlat közötti ellentmondást sem. Sőt az antagonisztikus viszonyok alapján a történelmi tendencia az, hogy a *gyakorlati* élet minden területén egyre inkább *eltávolodnak* a leghumánusabb erkölcsi eszméktől:

Egy, a fentiekkel ellenkező tendencia tehát csakis az antagonisztikus gazdasági és osztályviszonyok felszámolása, a szocialista viszonyok fejlesztése és erősítése alapján lehetséges. A szocializmus azzal, hogy felszámolja a termelő-eszközök magántulajdonát és ezzel együtt megszünteti a kizsákmányolás és a megalázó elnyomás minden formáját, az emberek társadalmi egyenlőségének egyik magasfokú formáját teremtetten meg. E társadalmi viszonyok közt nemcsak a néptömegek haladó mozgalma által létrehozott általános emberi erkölcsi elvek és szokások kapnak új életre, hanem a szocialista erkölcs formájában új elvek és szokások is sarjadnak. Ezek az új elvek és szokások lényegében alig különböznek a kommunizmus építőjének erkölcsi kódexében megfogalmazott elvektől. Ám, a szocializmus olyan társadalom amely — ahogy Marx tanítja — nem a saját alapján fejlődik, ezért Lenin szavaival szólva »minden tekintetben, gazdaságilag, erkölcsben, szellemében még magán viseli a régi társadalom anyajegyét, melynek méhéből származik.«¹ Tehát bármennyire is lényeges átalakulások történnek a szocializmus viszonyai között az osztályok és rétegek mindennemű életfeltételeiben, a társadalmi egyenlőség kialakulása irányában, még önmagában abban a tényben, hogy az osztályok és rétegek léteznek, különbségeik is kifejeződnek mind gazdasági, mind politikai, mind szellemi-ideológiai téren. Éppen az osztálykülönbségek képezik az alapját annak, hogy a leghaladóbb erkölcsöt a szocializmus viszonyai között a párt vezette *munkásosztály* hordozza és valósítja meg legkövetkezetesebben. A párt vezette munkásosztály azért hordozza és valósítja meg a szocialista erkölcsöt legkövetkezetesebben, mert érdekeik, létfeltételeik a jelen legfejlettebb termelési viszonyaihoz kötik. Továbbá azért is, mert a munkásosztályt létfeltételei a múlt társadalomban sem kötötték a magántulajdonhoz, így a magántulajdon kialakította erkölcsi nézetek és szokások sem rögzödtek meg nála annyira, mint pl. a parasztságnál és a kispolgárság különböző rétegeinél. Minthogy tehát a párt vezette munkásosztály hordozza és valósítja meg a szocialista erkölcsöt a legkövetkezetesebben, ezért ennek az erkölcsnek az *osztályjellege* a szocializmus viszonyai között még szükségképpen *előtérben* van. Ez az osztályjelleg csak a kommunizmus időszakában szűnik meg az osztályokkal együtt. Tehát a magunk részéről az egyik lényeges különbséget a szocialista és a kommunista erkölcs között éppen abban látjuk, hogy a szocializmus viszonyai között a legmagasabbrendű erkölcsi elvek és szokások *osztályjellege még dominál*, míg a kommunista erkölcsben az osztályjelleg egyre inkább háttérbe szorul, miközben *általános emberi tartalma* válik dominálóvá. Végül pedig a *kommunista erkölcs osztályjellege teljesen megszűnik*, és egyedül általános emberi tartalma érvényesül.

A szocialista és a kommunista erkölcs-e lényeges különbségétől nem választható el egy másik, ugyancsak fontos különbség: ez pedig az erkölcsi elvek és szokások társadalmi elterjedtségének és megvalósulásának fokában fejeződik ki. A fent említett *osztályjellegű* gazdasági, politikai és ideológiai (általában szellemi) különbségek képezik a döntő alapját annak, hogy a szocializmus viszonyai között *nem válhat általánossá* a szocialista erkölcs (különösen a parasztságnál és más rétegeknél). Ezért csak a társadalom politikailag és eszmeileg legfejlettebb tömegeit fogja át. Ahogyan azonban a szocializmus gazdasági-politikai és ideológiai fejlődése előrehalad, ahogyan tehát az osztálykülönbségek elmosódnak és a társadalom *egységes* érdekei mind nyilvánvalóbban

¹ Idézi Lehin: *Állam és forradalom*. V. I. Művei. XXV. köt. Bp. 1952. 498. 1.

kifejezésre jutnak, egyre inkább áthatja a társadalom egészét a szocialista erkölcs is. Sőt, egyre inkább átfogja életük *minden területét* — mind a magán —, mind a társadalmi életüket. Tehát a szocialista erkölcs és a kommunista erkölcs közötti különbség *a társadalmi elfogadottság, elterjedtség és a megvalósulás méreteiben is kifejezésre jut*. Az elmondottak egyúttal azt is kifejezték, hogy az általános emberi erkölcs nem a munkásosztály osztálycéljaitól elkülönülten, hanem azzal szerves egységben jön létre és valósul meg. Ez az egész folyamat azt igazolja, hogy *a kommunizmus nem »megszünteti«, hanem létrehozza és megvalósítja az erkölcs legmagasabb formáját*.

*

A kommunizmus építőjének erkölcsi kódexe — mint az elnevezés is kifejezi — a kommunizmus építésének erkölcsi elveit és követelményeit tartalmazza, és pedig rendszerbe foglalva. Vagyis a Szovjetunió mai társadalmi-gazdasági fejlődésének erkölcsi szükségleteit vetíti elénk. De ahogy a program megfogalmazza: »A kommunista erkölcs magában foglalja a főbb általános emberi erkölcsi szabályokat, amelyeket a néptömegek évezredek alatt a társadalmi elnyomással és az erkölcsi fogyatékosságokkal vívott harcban kialakítottak. A társadalom erkölcsi fejlődésében különösen nagy jelentősége van a munkásosztály forradalmi erkölcsének.«² A kommunista erkölcs azonban nemcsak magában foglalja azokat a főbb, általános emberi erkölcsi szabályokat, amelyeket a haladó osztályok hoztak létre, hanem túl is megy rajtuk, a kommunizmus minőségileg megváltozott szükségletének megfelelő tartalommal hatja át azokat. Túlmege a kommunizmus építőjének erkölcsi kódexe e haladó elveken annyiban is, hogy a kommunizmus szükségletének megfelelő új elvekkel is gazdagítja és kibővíti azokat.

Mint mondtuk, a kommunizmus építőjének erkölcsi kódexe *rendszerbe foglalva* tartalmazza az erkölcsi elveket, de semmiképpen sem a *lezárt* rendszer értelmében. Hiszen a kommunizmus erkölcsi követelményei és elvei a kommunista társadalom továbbfejlődésével együtt újabb elvekkel és követelményekkel fognak gazdagodni. Más elveket viszont, amelyek ma még szerepelnek a kódexben, a kommunizmus későbbi fejlődése szükségtelenné tesz. Különösen olyan tiltó jellegű erkölcsi elvekre gondolunk, mint például a karrierizmus, a nyerészkedés stb. elleni harc követelménye, amelyre a kommunizmus magas fejlettségű időszakában már nem lesz szükség.

Mínthogy a kommunizmus építőjének erkölcsi kódexe olyan alapelveket tartalmaz, amelyek a kommunizmus építésének — sőt a szocializmus építésének is — már napirendre tűzött követelményei, ezért megvalósításuk sem csupán távoli eszménykép, hanem aktuális szükséglet. Ezért írhatta Iljicsov a Kommunizszt ezévi első számában azt, hogy »a kommunizmus erkölcsi kódexének követelményeit már ma egész munkánk alapjává kell tennünk, a kódex szerint kell megítélni az emberek öntudatát és magatartását«. Nyilvánvaló, hogy a kódexben foglalt erkölcsi követelmények ilyen felfogása nagy ösztönző erőt ad az alapelvek gyakorlati megvalósításához. Hiszen a kódex elvei annak megfelelően vesztik el program-jellegüket, ahogyan a kommunizmus fejlődő viszonyai alapján fokozatosan *minden ember* elsajátítja és élete gyakorlatává változtatja azokat. Ez azonban még sokoldalú és kitartó nevelő munkát is igényel.

² A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja. Az SZKP XXII. kongresszusa. 1961. október 17—31. [Bp.], 1962. 814. l.

Hazánk szocialista viszonyai között is mindinkább létrejönnek s elterjednek azok a nézetek és szokások, amelyek a kommunizmus építőjének erkölcsi kódexében szerepelnek. De létrejöttüknek és elterjedésüknek megvan a mi viszonyainkból adódó sajátossága. Társadalmi viszonyaink minden téren egyre inkább szocialista jelleget öltenek. Természetes azonban, hogy társadalmunk szocialista jellege nem minden területen azonos fejlettségű. A mezőgazdaság területén különösen érzékelhető a fejlődésbeni különbség. Ez kifejezésre jut a modern termelőeszközökkel való ellátottság fokában, a termelékenységben, a munkafegyelemben, az elosztási formákban, az emberek egymás közötti viszonyainak alakulásában, a gondolkodásban, a szokásokban stb. Vagyis: szocialista viszonyaink ellenére számos *anyagi tényező* is táplálja még a polgári és kispolgári szemléletet, magatartást. Ezek viszont hátráltató tényezők a szocialista erkölcs kialakulásának útjában. Ezért amikor a kommunizmus építőjének erkölcsi kódexében szereplő néhány elv követelményeit bemutatjuk, egyúttal érzékeltetni kívánjuk a polgári és a kispolgári erkölcsi tényezők bomlasztó hatása elleni harc legfontosabb szükségleteit is. Fejtetésünket a kommunizmus erkölcsi kódexében szereplő legfontosabb alapelv: »a kommunizmus ügye iránti odaadás« problémájának állandó szem előtt tartásával kíséreljük meg végigvezetni. Véleményük szerint ugyanis minden más — a kódexben szereplő — erkölcsi elv ilyen vagy olyan módon alá van rendelve e legfontosabb követelménynek.

A kommunizmus kitartó, sikeres és gyors építése — akár csak a szocialista társadalomé — nem lehetséges a *kommunizmus*, ill. a *szocializmus ügye iránti odaadás* nélkül. Ezért nem véletlen, hogy a kommunizmus építője erkölcsi kódexének alapelvei között elsőként ez az alapkövetelmény szerepel. Megvalósulását számos tényező összehatása alakítja ki. Ezek között az egyik legjelentősebb szerepet a kommunizmus felépítéséért folytatott *munka és közéleti tevékenység* kapja. A kommunizmus sikere érdekében végzett munka és közéleti tevékenység elősegíti a *marxista világnézet vérünnké* válását is. Persze a marxista világnézet kialakulását bizonyos ismeretek elsajátítása és növelése is nagyban elősegíti. Ez a világnézet várta fel az embert a társadalmi törvények ismeretével, így a szocializmus és a kommunizmus életviszonyainak lényegét előrevetítő törvények ismeretével is. A törvények ismerete azonban önmagában még nem szükségképpen aktív tényező. Aktív tényezővé az objektív törvények ismeretének megfelelő cselekvéssel a szocializmusért és a kommunizmusért végzett *munkával és közéleti tevékenységgel* lesz. Az ilyen irányú tevékenység természetesen visszahat az ember kommunista világnézetének továbbfejlődésére és megszilárdítására.

A kommunista világnézet kialakulásában és megszilárdulásában persze az egyén akaratának, szándékának, szorgalmának, képességének, tudásának stb. rendkívül fontos szerep jut. E *szubjektív* tényezők (amelyek természetesen maguk sem teljesen egyéniek) gyorsíthatják vagy lassíthatják a haladó társadalmi követelmények felismerését és elfogadását. Ezt fejlődésünk mai szakaszában nagyon is hangsúlyoznunk kell. Hangsúlyoznunk kell az *egyén felelősségét* is e követelmények és történelmi szükségszerűségek helyes felismerésében, elfogadásában. Ám bármennyire jelentősek is a fentiek az ember világnézetének és tevékenységének alakulásában, minthogy az egyén nem egyedül, nem a társadalomtól függetlenül érvényesíti őket és végzi munkáját, így a társadalom gazdasági-politikai, ideológiai viszonyai — mint tőle független tényezők játsszák a

jelentősebb szerepet kommunista világnézetének kialakításában és megszilárdításában is.

A szocializmusba való átmenet társadalmi, ideológiai viszonyai — ahogy már fentebb is vázoltuk — nem egyértelműek. Így nem csupán előremutató szerepet játszanak a kommunista meggyőződés kialakításában sem. Az átmenet viszonyai között a munkásosztályt is kísérti a régi társadalom számos hagyatéka, amelyek között legjelentősebb a még létező kismagántulajdon, amely a legközvetlenebb formákban táplálja a polgári és kispolgári nézeteket és magatartást. De a régi társadalom hagyatéka ott kísért még a legkülönbözőbb osztályokhoz és rétegekhez tartozó emberek egymáshoz való viszonyában, szokásaiban, gondolkodásában, érzéseiben. Olyan hatalmak ezek, amelyek egyszerűen észrevétlenül, a megszokás folytán, máskor tudatos pillanatnyi érdek mozgatóiként telepedtek rá az emberi kapcsolatokra. De mindannyiszor a fejlődő szocialista társadalmi kapcsolatok bomlasztóiként vagy legalább is akadályaként működnek. Ezért a magántulajdonosi viszonyok szocialista átalakítása, a régi szokások, nézetek és érzésvilág leleplezése, kiirtása a szocializmus viszonyai fejlődésének és megszilárdulásának egyik igen lényeges feltétele.

Természetesen, alapvetően megváltozik a helyzet a szocializmus alapjainak lerakásával. Az egységes szocialista gazdasági viszonyok kialakításával a szocialista erkölcs létrejöttének és elterjedésének a korábbinál lényegesen kedvezőbbek a feltételei. Ennek ellenére a szocializmus alapjainak lerakása után is maradnak bizonyos anyagi tényezők (elsősorban a termelőszövetkezetek esetében, mint pl. a háztáji gazdaság, vagy egyes gazdaságok fejletlensége és gyengesége, a rossz munkakörülmények, az elosztási viszonyok kezdetlegessége, a vezetés esetleges hibái és számos más tényező), amelyek átmenetileg még közvetlenül is fenntartják bizonyos csoportok magántulajdonosi felfogását és erkölcsét. E káros tényezők kiküszöbölése nemcsak a szocialista gazdasági és termelési viszonyokat viszi előre, hanem nagymértékben elősegíti a szocializmus fejlődése követelményeinek ellentmondó gondolkodásmód, szokás- és érzésvilág leküzdését is. Azonban egyoldalúan közelítenénk meg ezt a problémát, ha csak a társadalmi fejlődés követelményei szempontjából tartanánk fontosnak leküzdésüket. Hiszen a társadalom egyénekből áll, így a gátló tényezők felszámolása az egyén fejlődése és tartós boldogságának megvalósulása szempontjából is fontos. Azért mondjuk, hogy az egyén tartós boldogsága szempontjából is fontos, mert a magántulajdon viszonyai között kialakult szokások, gondolkodásmód és a fentebb említett anyagi tényezők az individualista törekvéseket is táplálhatják. Az individualizmus a mostani viszonyok között már nyilvánvalóan nem járulhat hozzá a személyiség pozitív fejlődéséhez; másrészt a individualista törekvések — éppen fejlődő szocialista viszonyaink miatt — előbb-utóbb összeütközésre vezetnek a társadalom bizonyos közösségeivel. Ez az összeütközés következményeiben nem végződhet mással, mint hogy az egyénnek le kell mondanania a társadalom közösségének ellentmondó individualista önzéséről, ami egyben személyiségének fejlődését és tartós boldogságát is szolgálja. Ezt a társadalom érintett tagjai nem mindig ismerik fel — éppen a múltban meggyökeresedett szokásaik folytán. A termelőszövetkezetek és munkabrigádjaik — még a viszonylag fejletlen szocialista munkaközösségek is — nagy szerepet játszanak a kollektív szemlélet, majd a szocialista erkölcs kialakításában és fejlesztésében. A szövetkezet viszonyai — a kollektív tulajdon és a közösségi munka — a tagok egyéni életviszonyait is jelentős részben a kollektívától te-

szik függővé. Ennek következtében az egyes dolgozók munkájuknak vagy munkakerülésüknek eredményeit nem kezelhetik csupán egyéni boldogságuk érdekében. A közösség reakciói az egyén magatartására és felfogására (dicsérete, jutalmazása vagy bírálata és felelősségrevonása stb.) egyre inkább elősegítik, hogy belássa munkájának *közvetlen* társadalmi, közösségi értékét is. Így alakítja és módosítja a szocializmus irányába a kistulajdonhoz tapadó gondolkodást és viselkedést a termelőszövetkezet. Így teljesíti a kollektív munkával szocialista nevelő hivatását. A szocialista közösség rávezeti fokozatosan az egyént, hogy boldogságának érdekei nem a régi értelemben vett individualista ösztönzéseken keresztül, hanem csak a közösségi érdek kielégülésén keresztül valósulhatnak meg tartósan. Sőt a szövetkezetek és általában a munkaközösségek szocialista fejlődésével az is egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy csak a közösség bontakoztathatja ki pozitív módon az ember sokoldalú személyiségét is.

Ezt különösen a *szocialista munkabrigádok* tevékenysége tanúsítja, amelyek nemcsak a munka szocialista jellegét formálják, hanem közösségük egyébe, a munkán kívüli életét is mindinkább szocialista jellegűvé teszik. Ez fejeződik ki szakmai, tudományos- és kulturális önképzésükben is. A szocialista jellem megmutatkozik egymás segítésében, szociális gondoskodásukban mind a munka közben, mind a munkán kívül. Vagyis a szocialista munkabrigádokban már a gyakorlatban valósul meg a kollektív *közvetlen* személyiségformáló ereje. Bennük, ahogy Kádár elvtárs is kifejezte a szocialista munkabrigádok első országos tanácskozásán — »közös gondná vált, hogy az emberek tanuljanak, szórakozzanak, látókörüket, ismereteiket bővítsék«.³ E kollektívokban közvetlenül bizonyosodik be az is, hogy napjainkban csak a szocialista kollektívá lehet a szocialista ember sokoldalú típusának *leghatékonyabb* és egyben *leggyorsabb* kialakítója is. A gyakorlat igazolja egyre inkább, hogy a kollektívák nem elnyomják a személyiség szabad kibontakozását, ellenkezőleg, legkülönbözőbb eszközökkel: szakmai, tudományos, kulturális stb. nevelőmunkájukkal elősegítik azt. A szocialista kollektívák új embert formáló szerepe tehát gazdasági és társadalmi előrehaladásunk arányában egyre nyíltabban felszínre bukkan. Ugyanakkor mindinkább szembeötlik erkölcsi-politikai egységünk erősítésében betöltött nagy szerepük is. Mindez azt jelenti, hogy a szocializmus ügye iránti odaadás fejlesztését ma már társadalmunk sokoldalúan alátámasztja, és a polgári, kispolgári gondolkodásmódot és szokásokat fokozatosan lekoptatja, kiirtja. Ugyanakkor a különböző munkaközösségekben kialakítja és magasabb színvonalra emeli egymás kölcsönös megbecsülését és segítését, tehát általában elmélyíti a szocialista humanizmust.

A kommunizmus építőinek erkölcsi kódexében szereplő elvek között nagyon fontos szerepet tölt be a *humánus kapcsolatok* kialakításának és a *kölcsönös megbecsülés* megvalósításának követelménye. A szocializmus, de különösen a kommunizmus nagyszerűsége többek között abban is megmutatkozik, hogy kibontakoztatja és *valóra váltja* ezt az elvet. Valóra váltja mindenekelőtt azzal, hogy eltörli a magántulajdont és a magántulajdonra épült viszonyokat,

³ A szocializmus zászlaja alatt összeforrott a párt és a nép. Népszabadság, 1962. április 15.

kapcsolatokat, szokásokat és érzéseket, amelyek általában lehetetlenné tették minden *tartós humánus* kapcsolatot az emberek között. Lényegében lehetetlenné tették az emberi *értékeken* alapuló tartós, kölcsönös megbecsülést és tiszteletet. Az osztálytársadalmakban az emberek közötti *tartós* kapcsolatokat mindenekelőtt az anyagi javak: a vagyon és a pénz nagysága határozzák meg. Visszajára fordított világ volt ez, ahol a tartós emberi kapcsolatok alakulását — így a megbecsülés és a tisztelet alakulását is — a dologi tényezők, mindenekelőtt a kizsákmányoló tulajdon és a pénz nagysága szabták meg, és tették embertelenné a szó szoros értelmében. Szó sincs persze arról, hogy az ilyen viszonyok között ne becsülték és ne tisztelték volna az emberek egymást. Tisztelték és becsülték, főleg anyagi javaik és erre épült társadalmi helyzetük, tisztességük arányában, de elsősorban nem valóságos emberi értékeik alapján.

A szocializmus, de főleg a kommunizmus fokozatosan olyan viszonyokat termel, amelyekben valóban egyedül az *emberi értékek*: az értelem, a képesség, a tudás, a jellem és az ezek alapján kibontakoztatott, társadalmilag hasznos cselekvés válik az emberek kölcsönös megbecsülésének legfőbb alapjává. De egyre inkább ezek lesznek az egyén társadalomban betöltött szerepének legfontosabb mércéjévé is. Így méltán mondhatjuk, hogy a kommunizmus valóban olyan feltételeket teremt fokozatosan, amelyben az egyén pozitív értékei alapján kialakult társadalmi megbecsülését teheti meg még a társadalmi funkciók betöltésének alapjává is. Ezt a kommunizmus építésének időszakában az az érik el, hogy nemcsak a társadalmilag hasznos emberi értékek kibontakozásának és megbecsülésének gazdasági feltételeit teremtik meg, hanem a legmagasabbfokú demokrácia kibontakoztatásával azokat a *politikai* feltételeket is létrehozzák, amelyek a társadalom bizonyos vezető területein realizálhatják a társadalmilag hasznos egyéni értékek *kiemelt* hasznosítását.

De a humánus, az emberi értékek kölcsönös megbecsülésén alapuló tartós kapcsolatok létrejöttének feltételei a szocialista társadalom viszonyainak fejlődésével mind a magán-, mind a közjellegű, »hivatali« viszonyokban egyre inkább megteremtődnek. Ezek a feltételek az emberek szocialista öntudatának fejlődésével mindinkább realizálódnak is mindennemű kapcsolatainkban és fokozatosan uralkodóvá válnak. Uralkodóvá válásukat mindenekelőtt az a tény nehezíti meg, amit Hruscsov elvtárs az SZKP programjáról tartott beszámolójában egy — már idézett — mondatban úgy fogalmazott meg, hogy: »a szocializmus nem a saját alapján fejlődik«. Következésképpen: »A szocializmus minden gigászi világtörténelmi jelentőségű eredménye mellett sok tekintetben — gazdasági, erkölcsi, jogi tekintetben, és az emberek tudatát illetően — még magán hordozza annak a régi rendszernek a bélyegét, amelynek méhéből kilépett«. ⁴ Magán hordozza a régi rend bélyegét az emberek egymás közötti kapcsolataiban is. A régi gondolkodás, szokás és a velük kapcsolatos jellem még gyakran gátat jelent a valóban társadalmilag hasznos, emberi értékeken alapuló mindennemű — magán és hivatali — kapcsolatok kialakulásában. Különösen az önző egyéni érdek játszik ma is romboló szerepet ebben.

⁴ Hruscsov elvtárs előadói beszéde az SZKP programjáról. Az SZKP XXII. kongresszusa. 1961. október 17—31. [Bp.], 1962. 178. l.

A régi társadalom méhében kialakult *individualista önzés* — ahogy már fentebb is érintettük — azért káros viszonyaink között, mert az *egyén* érdekeit a köz érdeke elé helyezi. Így az önző ember kapcsolataiban másokhoz nem lehet humanus, hiszen az emberi kapcsolatok értékei főleg annyira érdeklik, amennyiben önző egyéni érdekeit szolgálják. Ezért szívesen kapcsolódnak »mindenkihez«, akiktől hasznot remélhetnek *saját* céljaik szolgálatához. Saját céljaikat szolgálják — de ők beszélnek legtöbbször a társadalom szolgálatáról. Igaz, »szolgálják« a társadalmat is — amennyiben az *közvetlenül* kifizetődik számukra. Ezért tulajdonképpen csak önmaguk céljainak szolgálói. Az ilyen ösztönzők által mozgatott embernek nem lehetnek következetes elvei sem, hiszen elveit a számára kedvező *pillanatnyi körülmények* determinálják. Következésképpen minden tettükben következtelenek, az egy végső és következetes céljuk, kielégíthetetlen kapzsiságuk és pénzéhségük kielégítése kivételével. — Azt mondhatnánk pénzre mindenkinek szüksége van még a szocializmus viszonyai között is. Ez igaz. Ám a kapzsi, önző és haszonleső emberek számára a pénz nem annyira a megélhetés eszköze, mint inkább az élet célja. Éppen ebben van burzsoá lényege. Engels: *A munkásosztály helyzete Angliában* c. munkája egy helyén kifejtette, hogy a burzsoáziára jellemző az, hogy a pénzcsinálást tartja az élet céljának. Ezzel szemben a munkásosztály számára a pénz csupán a megélhetés eszköze.

Továbbá az önzők, a haszonlesők és a karrieristák nem annyira a *társadalmat szolgáló hasznos munkájuk* révén akarnak nagyobb anyagi eszközökhöz jutni, hanem a legkülönbözőbb más tényezők bevetésével: a félrevezetéssel, a hízélgéssel, a raffináltsággal, a képmutatással stb. — amelyek önző egyéni érdekeiken kívül semmit sem használnak a társadalomnak. Ebben természetüknek ugyancsak burzsoá lényege jut kifejezésre. Olyan lényege, amely semmiféle humanus kapcsolatokat, de megbecsülést sem táplálhat viszonyaink között. Viszonyaink között csak az ember pozitív képességeinek, pozitív ismereteinek, szorgalmának stb. megfelelő társadalmilag hasznos alkotó munka hozhat értékeket és így megbecsülést is. De ezek a társadalom tagjai boldogsága meg-alapozásának legfőbb eszközei is a szocializmus viszonyai között. Ám ez csak a szocializmus viszonyaira jellemző.

Igaz, minden társadalomban egyedül a munka teremti az életfenntartásához szükséges javakat és eszközöket. De egyedül a szocializmus alakítja ki azokat az emberi viszonyokat, ahol lényegében a *munkavégzés aránya és minősége* teremti meg a társadalom egyes tagjai életnívójának méreteit és minőségét is. Ahol tehát az egyén életszínvonala lényegében összhangban van a társadalom javára végzett munka mennyiségével. A szocializmus ezzel következetesen való-raváltja erkölcsi elvét: »aki nem dolgozik, ne is egyék«.

De már a szocializmusban — azzal, hogy minőségileg megváltoznak a termelési viszonyok — a *munka egész természetében* is alapvető átalakulások történnek. A munka egyéni hasznossága mellett mindinkább tudatosodik és fokozatosan előtérbe kerül az egyén hasznát nem közvetlenül szolgáló *társadalmi* értéke és kollektív természete is. A munka társadalmi értéke tudatának és kollektív természetének előtérbe kerülése növeli és magasabb színvonalra emeli az emberek testvéri és baráti összetartozásának, függésének és egymásért érzett felelősségének tudatát a munkában és a munkán kívül is. Ennek következtében egyre több olyan munkásról lehet beszélni, akiről az SZKP XXII. kongresszusán is megemlékeztek, akik közvetlen egyéni érdekeiket is félretéve segítenek

az elmaradókon és a gyöngéken. Az ilyenféle tettek tömegessé válása bontakoztatja ki a munka kommunista természetét. Csak az ilyenféle tettek alapján lehet leküzdeni az individualizmust, a múlt társadalmak létrehozta önzést. Csak az ilyenféle tettek alapján olvad bele *közvetlenül is* az egyéni érdek a közérdekbe. Ezért kell Lenin tanítása és a kommunizmus építői erkölcsi kódexének követelménye alapján sokat dolgoznunk azért, hogy »belevigyük a tömegek tudatába, a tömegek szokásaivá, szükségletévé tegyük azt a szabályt, hogy: *mindenki egyért, egy mindenkéért*«. Ez azonban csak a kapitalizmusban meghonosodott szokások elleni kitartó küzdelem alapján lehetséges.

A kapitalizmus viszonyai között az emberek egyes csoportjának életkörülményeit, életszínvonalát nem annyira a *saját* munkájuk mérete és minősége határozta meg, hanem döntően más egyéb tényezők is. Ezek között a tényezők között még az alakoskodás, a képmutatás, a hatalmasoknak való hízlegés és talpnyalás, sőt az összeköttetések minősége is szerepet kaptak. De szerepet kaptak e tényezők a létfeltételek biztosításában is. Éppen az, hogy szerepet kaptak a létfeltételek megteremtésében és biztosításában, ez a tény kihatott az ember egyéniségének, jellemének alakulására is. Hiszen az egyéniség, a jellem, a gondolat- és érzésvilág az ember létfeltételeinek terméke végső fokon. Következésképpen a kétszínűséget, az alakoskodást, a porhintést, a hízlegedést, a talpnyalást a hatalmasoknak, mint az egyéniséget jellemző magatartást és jellemet, és mint az egyén jobb feltételeit kimunkáló tényezőket is a kapitalista — és általában az osztálytársadalmak létrehozta — viszonyok termelték ki.

A szocializmus — mint már kifejtettük — az ember pozitív, a társadalom számára is hasznos értékeit és alkotó munkáját teszi meg az ember létfeltételeit *tartósan* alakító tényezőjévé. A szocializmus viszonyai között tehát a társadalom tagjainak jobblétét *tartósan* csak a társadalmilag hasznos értékei és munkája szolgálhatja. Mégis a szocializmus viszonyai között is lehetséges, hogy egyéb tényezők: a kétszínűség, a porhintés, a személyi kapcsolatok alakulása folytán stb. egyes emberek *átmenetileg* olyan helyre kerülnek, ahol egyébként pozitív értékeik és társadalmilag hasznos tevékenységük alapján semmi keresni valójuk nem lehetne, — de e helyzetük csak átmeneti lehet viszonyaink között. Hangsúlyozzuk, hogy e tényezők csak ideiglenesen hathatnak és pedig ideiglenesen is azért hatnak, mert az ember kapcsolataiban, tudatában, érzésvilágában, jellemében — az *átmeneti* társadalmi viszonyok alapján — még napjainkig is *társadalmi méretekben* őrzött meg egy sor a magántulajdon és a kapitalizmus viszonyai között létrejött szokást, amelyet az egyén, annak ellenére, hogy a fejlődő társadalmi követelményeknek ellentmondanak, *egy-ideig* érvényesíthet, realizálhat viszonyaink között is. De a párt helyes politikája minden téren továbbfejleszti és megszilárdítja a szocializmus viszonyait. A sikeres nevelőmunka alapján mindinkább izmosítja a tömegek szocialista tudatát. Ezek rendkívül jelentős és — mint az élet mindennapi tapasztalatai igazolják — hathatós segítséget és biztosítékot jelentenek, hogy az említett polgári és kispolgári eszközök, mint a boldogulás *társadalmi* tényezői egyes emberek számára is tiszavirág életűek lesznek és fokozatosan megszűnnek hatni.

⁵ Lenin: *A moszkva—kazáni vasúton szervezett első kommunista szombattól az oroszországi május elsejei kommunista szombatig*. V. I. Lenin Művei. XXXI. köt. Bp. 1951. 118. l.

A *termelési kollektívák szocialista jellege*, következetes elvisége is egyre fontosabb lesz a szocialista tulajdonságok kibontakoztatásában és a régi gondolkodásmód, jellem, magatartás és tevékenység bírálatában is. A kollektívák szocialista nevelő szerepének fokozódását a következő tény is alátámasztja: ahogyan a szocializmus minden téren megerősödik, vele együtt egyre jobban korlátok közé szorul az egyén elszakadásának lehetősége is kollektívájától. Ezzel egyúttal fokozódik a kollektívák ellenőrzése tagjaik fölött, és pozitív hatásuk is azokra, akik a szocialista együttélés normáit sértik. Ezt a helyzetet különösen szemléltetően bizonyítják a — fentebb már érintett — szocialista munkabrigádok. Hiszen a szocialista munkabrigádok nemcsak a szocialista jellegű munka, hanem a szocialista jellegű életmód egyre hatékonyabb kialakítói is. De a kollektívák ellenőrzése és szocialista nevelő befolyása irányába hat a *társadalmi szervezetek* fejlődésükkel együttjáró szerepének és funkcióinak kiszélesedése is. Ezért különösen fontosnak tartjuk a következő megjegyzést: ahhoz, hogy az egyes munka- stb. kollektívák és társadalmi szervezetek igényessége és nevelő szerepének hatékonysága magas színvonalra emelkedjék, *kommunista öntudatuknak állandó fokozása és megszilárdítása* szükséges. A kommunista elviség fokozása óvhatja meg a kollektívákat is — akárcsak az egyént — mindenféle szubjektívizmustól, *teheti kérlelhetetlenné a munkakerüléssel, a restséggel, a henyéléssel, az iszákossággal, az igazságtalansággal, a becstelenséggel, a karrierizmussal*, egyszóval a kommunizmus mindennemű ellenséges életfelfogásával szemben. Ezek elleni harcot a kommunizmus építőinek erkölcsi kódexe alapkövetelményként állítja fel.

Társadalmunk fejlődése minden területen azt mutatja, hogy egyre inkább olyan körülmények alakulnak ki nálunk, amelyek biztosítják, hogy viszonyaink között *nem lesz tartós maradása és tartós nyugalma* a szocializmus erkölcsi normái ellen vétőknek. Ugyanakkor fejlődő életünk egyre többoldalúan támogatja azokat az egyéneket is, akik kérlelhetetlenül és a szűken vett személyes érdekükre való tekintet nélkül, *kommunista elvi következetességgel* lépnek fel a kispolgári és polgári erkölcsi megnyilvánulások és szokások minden formája ellen, még akkor is, ha ezek egy-egy esetben tartalmi lényegüknek ellentmondva szocialista frazeológiát öltenek. Sőt még akkor is, ha esetleg következetes elvi küzdelmük eseténként és ideiglenesen nem zökkenőmentes, átmenetileg és esetenként sikertelen is. Közismert, hogy a szektás politika — miként a revizionista politika — ezeket az ellentmondásokat lehetővé tette, s ezzel a szocialista erkölcs alakulásában is sokat ártott.

*

Közismert — már fentebb is érintettük más vonatkozásban —, hogy a kommunista pártok a gyakorlatban valósítják meg az *erkölcs és politika* összhangját. Ezen összhang alapján méltán, minden frázis nélkül beszélhetünk a kommunista pártok politikájának magas erkölcsi értékéről, csak úgy, mint a szocialista és a kommunista erkölcs mély politikai tartalmáról. Amíg osztályok vannak és amíg politika egyáltalán létezik, az erkölcs és politika nem lehet egymástól független terület. De nem is egyszerűen erről a kapcsolatról, hanem a kapcsolat minőségéről, tehát *összhangjáról* kívánunk szólni, amely a kommunista pártok helyes, marxista politikájában magas színvonalon valósul meg.

A szektás politika egyik súlyos következménye abban is megnyilvánult, hogy ezt az összhangot gyakorlati tevékenységével esetenként megbontotta, sőt tényezőit — az erkölcsiséget és politikai gyakorlatot — szembeállította. Szembeállította többek között azzal, hogy a munkásosztály *nemes céljai szolgálata ürügyén esetenként a kommunista erkölccsel össze nem egyeztethető eszközöket is alkalmazott*; hogy csak egyetlen példát említsünk: egyes emberek, sőt egyes párttagok tevékenysége elítélésének megszervezésében, ha az elítéléshez szükséges objektív tények nem voltak meg. Ilyen esetben a szektás politika egyes képviselői bizonyítékok híján feltételeztek tényeket, vagy amennyiben szükségét érezték, objektív tények helyett »szerveztek« tényeket, »szerveztek« »igazságot«, méghozzá a párt ügyének védelme ürügyével. Valójában az ilyenféle eszközök sohasem vitték előre a párt céljainak megvalósítását. Ellenkezőleg: a célok megvalósítását megnehezítették, elodázták és megkárosították. Megkárosították azzal, hogy a párt sikeres munkájához feltétlenül szükséges bizalom légkörét a kommunista erkölccsel össze nem egyeztethető eszközök alkalmazásával a gyanakvás szellemének kitenyésztésével helyettesítették. Ahol pedig a gyanakvás tényezővé vált a párttagok között, ott az elviség helyett a *szubjektív* indítékok és szenvedélyek váltak mindennemű emberi kapcsolat meghatározóivá is. Ilyen viszonyok által kitermelt légkörben bélyegezhették meg és üldözhettek becsületes, ártatlan kommunistákat is. De az ilyen légkör szolgáltatott alapot ahhoz is, hogy egyes esetekben a *szubjektív* indítékok alapján keletkezett ellenfelet — legalábbis potenciálisan — osztályellenségnek, revizionistáknak bélyegezzék. Ám amennyiben az ilyenféle politika az *elviség helyett* a szubjektív indítékokat tette alapjává, *annyiban* szükségképpen pártszerűtlen eszközöket is szült az ellentmondások és problémák megoldásához. Ugyanis az ellentmondások és problémák — különösen — párton belüli megoldásához szükséges *tényeken alapuló* érvelő vitát és meggyőzést, gyakran a hatalmi szóval és a párt nevében alkalmazott adminisztratív eszközökkel helyettesítették, amivel csak újabb ellentmondásokat okoztak.

A *következetes elviséget* nélkülöző és a bizalmatlansággal és szubjektív indítékokkal telített légkör szinte feltámasztja az önzést, a törtetést, a karrierista vágyakat és célokat. Egyszóval: jó lehetőségeket teremt a számító emberek céljaihoz. Sőt a számító, karrierista emberek céljaihoz szükséges eszközöket — a talpnyalást, a kétszínűséget, az intrikát is — feléleszti és hatásossá teszi. A szektás politikai módszerek és eszközök tehát — akár csak a revizionista nézetek és módszerek — a legtipikusabb kispolgári érdekeket és erkölcsöt, valamint szokásokat is táplálják. Következésképpen e módszerek és eszközök nem megkönnyítik, hanem megnehezítik az emberek szocialista szellemű nevelését és a szocializmus valódi céljainak megvalósítását az erkölcsi és politikai téren egyaránt.

Ma is igazak Marx szavai: »mi nem osztjuk azt a jezsuita elvet, amely szerint a jó cél igazolja a rossz eszközt«. E marxi elv alapján tanította Lenin is azt, hogy a szocializmus viszonyai között csak helyes eszközök vezethetnek helyes célhoz. A szektás módszerek és eszközök kitermelte gyakorlat alapján ma már az is bizonyított tény, hogy a szocialista és a kommunista erkölcsnek ellentmondó eszközök a legmagasztosabb cél megvalósítására irányuló mozgalmakat is lejárattják, erkölcsileg alááshatják. Ha a szocializmus viszonyai között alkalmaznak ilyen — lényegében burzsoá — eszközöket, azok a nép szemében esetleg a szocializmus eszközeinek látszanak, holott annak a legkövetkeze-

tesebben ellentmondanak, s ezen eszközök folytán magát a szocializmust kár-
hoztatják. Egyszóval: az eszköz és a cél összhangjának megbontása és szembe-
állítás a gyakorlati-politikai lépésekben semmiképpen sem erősíti a szocialista
ügy iránti odaadást. De ennek következtében akadályozza a kommunizmus
építőjének erkölcsi kódexében szereplő más fontosabb alapelvek megvalósítását
is, mint a *humánus kapcsolatok kialakulását az emberek között, a kölcsönös
megbecsülés megvalósulását, csökkenti az igazságtalansággal, becstelenséggel
szembeni fellépés lehetőségeit*. Ezért az ilyenféle szektás módszerek leleplezése
és kiírtása — akárcsak a revizionista módszerek és nézetek leleplezése — a
szocializmus érdekében tett erkölcsi és politikai lépés. Hiszen nem a marxista
pártoknak, hanem a burzsoázia pártjainak politikájára jellemző az, hogy a leg-
visszataszítóbb eszközöket is felhasználják céljaik megvalósításához. A burzso-
ázia azonban reakciós politikát folytat és a reakciós politikai lépések szükségletté
tesznek antihumánus erkölcsi eszközöket és módszereket is. A marxista pártok
mélyen humanista politikája azonban nem tűrheti el semmilyen jogsértő, kimé-
letlen és antihumánus eszköz alkalmazását, sem a párton belül, sem a dolgozó
néptömegekkel szemben.

*

Szükségesnek tartunk egy fontos megjegyzést tenni: gyakran mondják el
egyes emberek, hogy szocialista viszonyaink fejlődése ellenére is sok még a
társadalomellenes tett, a munkakerülés, a lógás. Sokszor tölt be még hatásos
szerepet a talpnyalás, egyes vezetőkhez történő dörzsölődés, hízélgés. Személyi
összeköttetésekkel esetenként olyan dolgokat is el lehet érni, amelyhez egyébként
sokkal több erőfeszítés és kitartó munka kellene. Természetesen az ilyen
megjegyzésekben sok igazság van. De már önmagában abban a tényben, hogy
az emberek számára minden ilyen tett és szándék egyre nyilvánvalóbban és lát-
hatóbban a társadalomellenesség jellegét ölti, és hogy az emberek tömegesen
látják meg az ilyenféle hibákat, ez is a szocializmus fejlődésének és az em-
berek szocialista tudata kialakulásának következménye. Hiszen ha az ilyen
társadalomellenes szándékok és tettek egyre inkább *közvetlenebbül* és szembe-
szökőbben nyilvánulnak meg, ebben a *szocializmustól elütő lényegük* és *ellent-
mondásuk* fejeződik ki. És semmiképpen sem az, hogy ezek a szocializmus
lényegéhez tartoznak. Ehhez a látszólagos ellentmondásnak a megértéséhez
csak arra kell gondolnunk, hogy a kapitalizmus viszonyai között a munkátlan,
henye élet, a hatalmasoknak való hízélgés, a képmutatás, a haszonlesés, a sze-
mélyi összeköttetések révén biztosított karrier stb. *tömegmérétekből* fordultak
elő, sőt, mint már fentebb kifejtettük, ezek az életkörülmények alakulásának is
lényeges elemei voltak, mégsem tűntek annyira a szemünkbe, mint viszonyaink
között. Nem tűntek annyira a szembe azért, mert a *kapitalizmus lényegéhez
tartoztak*, a kapitalista viszonyok között az életmódnak szerves részei és nem
ellentmondásai voltak. Az emberek ilyen viszonyok között éltek. Következés-
képpen az embereknek még akkor is élni kellett tűrniük, ha szenvedtek az ilyen
jelenségektől.

A szocializmusban, viszonyaink között, az emberek nemcsak hogy nem akar-
nak szenvedni az ilyenféle megnyilvánulásoktól, hanem még abban az esetben
is — egyre inkább — leleplezni törekszenek, ha nem érintik *közvetlen* sze-
mélyes érdeküket. Ez pedig, véleményünk szerint, a párt helyes politikájának
következménye és annak is bizonyítéka, hogy egyre többen megértik vagy

megérzik szocializmusnak ellentmondó lényegüket. Azzal, hogy megértik vagy megérzik szocializmusellenes lényegüket és a legkülönbözőbb formákban — pártonkívüliek is — bírálni, leleplezni törekszenek, nemcsak a kispolgári és polgári erkölcs megnyilvánulásai ellen harcolnak, hanem egyúttal a szocialista erkölcsi tényezők kibontakozásának pozitív útjait is egyengetik. Éppen ebben van minden ilyen *elvi* bírálat rendkívül nagy társadalmi jelentősége.

Egyedül az utóbbi években egyre inkább kialakuló *elvszerű légkör* lehet az emberek közötti, őszinte, tiszta, hazugságoktól és hamis barátsággal álcázott képmutatástól mentes, pozitív értékeken alapuló, valóban *humánus* kapcsolatok megalapozója is. Tehát a párt szocializmust építő politikájával szembenálló tünetek elvileg következetes és bátor leleplezése nem megrontja, hanem egyenesen *kibontakoztatja* az emberek közötti szocialista humanizmust. Egyúttal az elvi alapokon folyó bírálat — a kommunizmus építőjének erkölcsi kódexében szereplő elvnek — a *társadalmi kötelességtudatnak* egyik kifejezése is.

Előfordulhat ugyanis, hogy az egyén *pillanatnyi* érdeke nem teszi kívánatossá a bírálatot az esetleges retorziók miatt. Mégis az elviség, a szocializmus ügye iránti odaadás személyes bátorságot és cselekvést diktál. A kommunista elvektől ösztönzött emberek nem kérdezik »honnan fúj a szél«, nem kérdezik, hogy milyen szubjektív hatást gyakorol tettük bizonyos vezetőkre és személyesen magukra. Egyes esetekben előfordulhat tehát, hogy a következetes elviség, az objektív igazság feltárása és vállalása személyes bátorságot is követel — és átmeneti retorziók is követhetnek. De ezek mindenképpen csak *átmenetileg* és egyre *gyérülő* számban fognak előfordulni a párt következetes elvi politikája nyomán.

Igaz, lehet, hogy az elvi bírálat nélküli élet kényelmesebb és könnyebb egyes emberek számára, talán még hatásosabb is boldogulása szempontjából. De mi haszna van ebből a szocializmus építésének? Nyilvánvaló, hogy a legtöbb esetben az efféle magatartás ártalmas lehet a szocializmus ügyének. Hiszen az elvi bírálat hiánya békén hagyja, sőt tenyészt a kispolgári és polgári szokásokat: a karrierizmust, az elődiséget, még a kiskirálykodást is, — vagyis *anti-humánus* viszonyokat szül. Tehát nem az elvtelen, a »békés« élet, az álszolidaritás, amelyben kölcsönösen elnézik a hibákat, — de nem is hirhedt kispolgári áskálódás, cselszövés és intrika vezet a szocialista humanista kapcsolatok erősítéséhez. Ezek éppen az antihumánus gyakorlatot erősítik. Mégis, hányszor hatnak még közöttünk, különösen amikor a nézeteltérések szubjektivista színvonalra süllyednek. Az áskálódás, a cselszövés, az intrika elleni harcot azonban rendkívül nehezíti az a tény, hogy a legtöbbször nem nyílt formában, hanem a »kritika« ürügyén és azzal érvelve jelentkeznek, hogy hibákat akar kiküszöbölni. Ezért viselkedik jellemtelenül. Egyébként a kispolgári jellemre és mentalításra — ahogy Lenin egy helyen megjegyzi — sohasem volt jellemző az elviség, sohasem mertek nyíltan szembenézni a dolgokkal és nevén nevezni azokat. Emellett, ma különösen fontos hangsúlyoznunk azt, hogy a kispolgári módszer egyik fontos jellemzője abban van, hogy »a burzsoá társadalom eszközével harcol a burzsoá beállítottság ellen.«⁶ Intrikát intrikával, képmutatást még nagyobb képmutatással akar »legyőzni«. Ám ez a módszer csak újabb ellent-

⁶ Lenin: *A narodnyikság gazdasági tartalma és bírálata* Sztruve úr könyvében. V. I. Lenin Művei. I. köt. Bp. 1951. 365. l.

mondásokat idéz elő, ami végül is leleplezi. Ezzel is igazolva, hogy a szocializmus talaján a burzsoá és kispolgári »harci« módszerek esetleges szocialista frazeológiájuk ellenére, egyre fogyó lételapjuk híján halálra vannak ítélve: A szokás és a hagyomány is csak ideig-óráig tarthatja fenn őket. Következésképpen a kispolgári »kritika« eszközei sem hosszúéletűek, sem hatásosak nem lehetnek a szocializmus viszonyai között.

Egyedül a *szocialista elviség* által áthatott kritika és önkritika lehet a szocializmus építésének, a szocialista erkölcsi nevelésnek és jellemformálásnak is *tartós* és *hatásos* módszere. Következésképpen a tárgyilagos bírálat kibontakoztatása a szocialista életviszonyok gyorsabb megvalósításának is nagyon fontos követelménye. E tény nyilvánvalóságának is következménye, hogy ma már nem elsősorban nyílt formában fordul elő a bírálat elfojtása, hanem kerülő utakon. Kerülő utakon és esetenként a legkörülmönfontabb »elvi« formába öltöztetett módszerekkel és eszközök segítségével »édesítik« meg a bírálók életét.

Közismert, hogy hibákat minden ember munkájában lehet találni. Lehet találni a bíráló munkájában is. Gyakran *felnagyítva* ezek a hibák szolgáltatnak alapot a *szubjektív indítékoktól* ösztönzött megtorláshoz. Különösen abban az esetben fordulhat elő ilyen megtorlás, ha a bírált egyén vezető tisztséget tölt be, és így kezében bizonyos hatalmi eszközök összpontosulnak, amelyeket aztán felhasználhat válaszul. Az ilyen válasz azonban a *szubjektív indítékok* által fűtött egyéni sérelmét szolgálja s így a társadalomnak csak károkat okozhat. Az önkényeskedők, a hatalmi helyzetükkel visszaélők, azonban csak azt bizonyítják: magukat és véleményüket a közérdek fölé emelik és valamiféle kizárólagos jogot éreznek magukban a végső döntésekhez. Az ilyenféle vezetésben és vezetői magatartásban ott kísért még az ún. »úrierkölcse«. Persze, átalakult formában. Valahogy ilyenféleképpen: a beosztottaknak, a bizonyos vonatkozásban függésben levőknek csaknem semmit sem szabad, míg a vezetőknek csaknem mindent lehet. Az ilyenféle vezetők nem értik meg azt sem, amit az SZKP XXII. kongresszusán Hruscsov mondott: »a vezetők tekintélye a párt nagy kincse«. Az ilyenféle magatartás ugyanis alááshatja, a vezető funkcionárius tekintélyét, ami nemcsak magának árt, hanem a pártnak, a társadalomnak is ártalmára lehet. Emellett az ilyenféle vezetők tulajdonképpen azt sem értik meg, hogy a bírálat és az önbírálat joga és megvalósulása is a párt és a nép hatékony kapcsolatának egyik formája. Hiszen ha nemcsak a párttagok — akiknek ez alapszabály biztosította joguk és kötelességük —, hanem a pártonkívüli tömegek sem nézik el a társadalmi érdekek megkárosítását és a szocialista élet alapelveinek megsértését, ez annak is kifejezője, hogy az ország felelős gazdájának tekintik magukat, tehát fejlett társadalmi kötelességérzetük van.

*

A nép bírálatában kollektív tapasztalata, kollektív érzései jutnak kifejezésre, és ezekre felfigyelni rendkívül fontos a szocializmus és a kommunizmus sikeres építése érdekében. A szocializmus sikeres és gyors építése főleg az embereken múlik. Az emberek pozitív gondolatainak érzéseinek, tehetségüknek, alkotó vágyuknak egyszóval egész pozitív adottságuknak hatékony felhasználásán a szocializmus javára. De ha az emberek pozitív gondolatai, alkotó kezdeményezései, javaslatai, lelkesedésük és ügy iránti buzgalomuk süket fülekre

találnak, alkotó lendületük alábbhagyhat, visszahúzódóvá válhatnak, mindezek végső soron társadalmunk egész fejlődésére hatnak ki. Ezért sem lehet egyes vezetőknek, de bárki számára is csak az a fontos, amit maguk mondanak vagy gondolnak. Hruscsov elvtárs az SZKP XXII. kongresszusán tartott beszámolójában éppen erre hívta fel a figyelmet: »Felhasználni a kommunizmus építése érdekében minden ember adottságait és képességét, ez minden vezető, minden pártszervezet feladata.«⁷

Ezek alapján azt is mondhatnánk, hogy az emberek adottságainak és képességeinek a szocializmus javára történő lehető legjobb hasznosítása — amit az elvi bírálat és önbírálat is elősegít — a *vezetők társadalom javára végzett lelkiismeretes munkájának* egyik jelentős alkatrésze. Tehát az erkölcsi kódexben szereplő kötelesség is. Az emberek adottságainak és képességeinek a társadalom javára történő hasznosítása azonban mindenekelőtt *elven kapcsolatot* tételez fel a tömegekkel. »Az eleven kapcsolathoz a pártvezetőknek — mondotta Hruscsov elvtárs — sok jó tulajdonságra van szüksége: szakismeretekre, a gazdasági és a kulturális építés különböző oldalainak haladó szellemű megítélésére.«⁸ Emellett az elven kapcsolat kialakítása az emberekkel, különösen képpen problémáikkal való őszinte törődést teszi szükségletté. Az emberek sorsának, érzéseinek, lelkivilágának megértése és az irántuk tanúsított figyelmesség — amely a kollektíváknak is humanista kötelességük — rendkívül fontos *politikai és erkölcsi kérdés is*. A megértő figyelmesség az egyéni problémákban és a tapintatosság azok megközelítésében, valamint odaadó segítség azok megoldásában — »*az ember embernek barátja, elvtársa és testvére*« kommunista erkölcsi alapelvnek egyik megnyilvánulása is.

Az egyéni problémáknak a *társadalmi követelményekkel egybevágó* megoldása az egyén szocialista tudata és a szocializmus ügye iránti odaadás fejlesztésének rendkívül fontos ösztönzője. Mondani sem kell, hogy ezzel szemben a tapintatlanság, a szüklátókörűség és a közömbösség az egyén problémáival szemben semmiképpen sem erősíti az egyén szocialista öntudatát. Ellenkezőleg: szomorú eredményekhez vezethet. Ennek megértése és főleg ezen elvek alapján történő cselekvés többet használ a szocializmus ügyének, mint egyes túlbuzgó vezetőknek az egyénnel szemben a közügy *ürügyével* történő eljárásai. Van még vezetők, akik bár megértették, hogy nálunk a közügy az egyéni érdeknél előbbrevaló, de nem értették meg eléggé az egyéni- és a közérdek dialektikáját, kölcsönhatását. A szocialista és a kommunista erkölcs követelménye nem az egyéni érdek tagadásában és mellőzésében van, hanem a közérdekkel történő helyes összhangjának kialakításában. A szocialista és a kommunista erkölcs nem tagadja tehát az olyan egyéni érdeket, amely a társadalom fejlődése követelményeivel összeegyeztethető. Sőt, az ilyen egyéni érdek kielégítése csak tovább fokozhatja a társadalmi érdekekért való küzdelmét és odaadását az egyénnek. Nemcsak tudatát, hanem érzéseit is a társadalmi érdekek fokozottabb szolgálatába állíthatja.

Az SZKP XXII. kongresszusának abban is rendkívül jelentős szerepe van, hogy egész szellemével ráirányította a figyelmet arra is, hogy az emberek mindennapi, aprónak látszó szükségleteinek és problémáinak kielégítése nem másodrendű dolog, tudatuk, hangulatuk és így munkatermelékenységük ala-

⁷ Hruscsov *id. beszéde*, 279. l.

⁸ Hruscsov *elvtárs beszámolója az SZKP XXII. kongresszusán*. Az SZKP XXII. kongresszusa. Id. kiad. 118. l.

kulása — következésképpen a szocializmus és a kommunizmus ügye iránti odaadásuk fejlesztése szempontjából sem. Megmutatta, hogy az egyes vezetők, de minden ember, ilyen értelemben vett magasszínvonalú emelkedettsége és érzelmi telítettsége társadalmi érdek is. Aláhúzta azt is, hogy az egyes ember szocialista és kommunista tudatának, és szocialista és kommunista erkölcsiségének alakulása nem csupán az értelem, nem csupán az ismeretek kérdése, hanem erkölcsiségének alakulásában sok szerepet kap az érzelmi momentum is. Nem csupán erkölcsi nézeteket és alapelveket kell elsajátíttatni, hanem az elveknek megfelelő erkölcsi életérzéseket is ki kell alakítani az emberekben szocialista erkölcsi öntudatuk megszilárdítása érdekében. Az eszme és az érzelem dialektikus kölcsönhatásában az erkölcsi alapelvek és nézetek töltik be a meghatározó szerepet, hiszen a magasztos érzelmek csak magasztos eszméken és a nekik megfelelő cselekedeteken teremhetnek igazán.

Az eszme mindig mélyebben és főleg pontosabban és tartósabban tükrözi a fejlődő erkölcsi viszonyokat szemben az érzellemmel. Az érzelmek, indulatok és szenvedélyek sohasem tükrözhetik a nekik megfelelő objektív viszonyokat a maguk mélységében és sokrétűségében. Vagyis az érzelmek, indulatok az eszmékhez képest korlátozottabban és főleg kevésbé tartósan tükrözik vissza az emberi viszonyokat. Ezért kell az erkölcsi eszmékre és elvekre épülniük. De az eszméket élőbbé, elevenebbé és hatékonyabbá teszik, amennyiben a nekik megfelelő érzelmekhez kapcsolódnak. Harmóniájuk, összekapcsolódásuk és kölcsönhatásuk segíti az eszmék átélését, tovább fokozza hatékonyságát a cselekvésben és tulajdonképpen létrehozza az erkölcsi öntudatot. Ahogyan Hruscsov kifejezte: »Az emberekben minden értelmes kölcsönhatásban van, de ez nem olyan kölcsönhatás, amilyen a gép alkatrészei között áll fenn. Itt sokkal bonyolultabb dologról van szó.«⁹ Az anyagi viszonyok, a cselekvés, az erkölcsi eszme és az erkölcsi érzés összhangja hozza létre és erősíti a kommunista meggyőződést és a meggyőződésnek megfelelő újabb erkölcsi cselekvéseket. De az összhang bármelyik tényezőjének — amelyek természetesen nem azonos értékűek — ellentmondása gátolja a meggyőződés továbbérettetését. Például a szocialista erkölcsi elveknek ellentmondó cselekedetek — különösen egyes párttagok és vezetők részéről — olyan érzelmi hatásokat ébreszthetnek másokban, amelyek ellentmondanak a magasztos erkölcsi eszméknek, következésképpen nem járulnak hozzá az érzelem és az értelem összhangjához s így a szocialista és a kommunista erkölcsi meggyőződés erősítéséhez sem. Ezért a tömegeknek a kommunizmus erkölcsi kódexe elveinek megfelelő nevelésében elsősorban a párttagoknak és a vezető beosztásban levő embereknek a társadalmi fejlődés követelményeivel összhangban levő életmódja: becsületessége, egyszerűsége, kommunizmus ügye iránti odaadása és tisztasága a magánéletben is, rendkívül jelentős szerepet fog játszani. A társadalmunk fejlődése itt is affelé halad, hogy a fejlődés nemcsak egyre inkább lehetővé teszi az ellenkező erkölcsi megnyilvánulásokat, hanem amennyiben lesznek ilyenek, egyre láthatóbbá is teszi azokat. Ezzel a fejlődés elő fogja segíteni gyors leleplezésüket, de az egyén gyors erkölcsi fejlődését is szükségletté teszi. Társadalmunk objektív fejlődése tehát olyan irányú, amelyben nemcsak az egyes egyének várhatják a szocialista életnek egyre megfelelőbb kielégítésüket, hanem a társadalom is egyre inkább fokozottabb követelményeket állít az egyén számára erkölcsi téren is.

⁹ Hruscsov id. beszámolója. 130 l.

A szocialista társadalom — miután eltörli az osztályantagonizmust és sikerei alapján fokozatosan közelebb hozza egymáshoz a társadalom osztályait és rétegeit, és ahogyan majd a kommunizmus fokozatosan elmosza az osztályhatárokat és kialakítja a dolgozók egységes társadalmát — ennek megfelelően munkálja ki a kommunista erkölcsöt, mint az emberi életviszonyok egységes szabályozóját. Addig is, amíg ez fokozatosan az egész társadalmat átfogó valósággá lesz, a kommunizmus építőjének erkölcsi kódexében szereplő elvek a társadalom leghaladottabb elemeinél töltik be (hogy Kozlov szavaival éljünk) azt a hangvilla — szerepet, amelyhez viszonyítva majd minden embernek le kell mérnie cselekvésének erkölcsi értékét.

Калочаи Дэгэ

МОРАЛЬНЫЙ КОДЕКС СТРОИТЕЛЯ КОММУНИЗМА И НРАВСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ В НАШЕЙ РОДИНЕ

Автор показывает, что среди других общественных проблем подчеркнутую роль играют моральные вопросы, находящиеся в Программе и принятые на XXII съезде КПСС, и что эту подчеркнутую роль принесло объективное развитие советского общества. Следовательно принципы морального кодекса строителя коммунизма надо принимать как созревшая объективная потребность перехода от социализма к коммунизму.

В то время в советском обществе создаются те объективные и субъективные условия, при которых в деятельности *всех* слоев общества постепенно добивается коммунистическая мораль, в отношениях сегодняшнего капитализма возникают такие условия, которые созданием спекуляции, коррупции, преступности, лживости, ненависти, шовинизма, развращают человека как в общественной, так и в личной жизни. Философы буржуазии всё таки проповедуют, что коммунизм уничтожает мораль. Автор доказывает, что коммунизм уничтожает развращающие человека безнравственности, и в борьбе против этих создаёт мораль высшего уровня.

Автор дальше трактует о различиях социалистической и коммунистической морали. Эта разница с одной стороны состоит в том, что в отношениях социализма принципы социалистической морали имеют *классовый характер*, но при коммунизме классовый характер нравственности постепенно отмирает и выдвигается на первый план её общечеловеческий характер. С другой стороны разница социалистической и коммунистической морали выражается и в степени её всеобщественного принятия, распространённости, и осуществления.

Дальше автор говорит о нравственном развитии у нас, при социалистических отношениях. Он показывает, что и у нас, при социалистических отношениях создаются те взгляды, привычки, которые находятся в моральном кодексе строителя коммунизма. Статья обнаруживает, что коллективы, производственные коллективы, рожденные на основах социалистических отношений, даже относительно отсталы колхозы, все могут быть хорошими школами развития чувства коллективизма. В то же время *бригады социалистического труда* являются мощным фактором в создании типа многостороннего социалистического человека. Автор указывает и на то, что в нашей родине существуют некоторые материальные факторы, которые *временно* могут питать мелкобуржуазные и буржуазные моральные принципы поведения: индивидуализм, самолюбие, бездельничество, лицемерие, и т. д. Однако эти факторы только *временно* могут действовать в наших условиях. Развитие социалистических общественных отношений, правильная политика партии, обоснованная критика и самокритика, лежащие на принципиальных основах, вообще социалистическое воспитание создают постепенно такие условия, в которых все больше исчезают проявления буржуазной и мелкобуржуазной морали, развертывается и станет всеобщей социалистическая нравственность и в нашей родине.

ÜBER DEN SITTENKODEX DER BAUER DES KOMMUNISMUS UND ÜBER DIE MORALISCHEN VERHÄLTNISSE UNSERES VATERLANDES

Vom Verfasser wird dargelegt, daß die — im Vergleich zu anderen Problemen der Sowjetgesellschaft — hervorgehobene Rolle, welche die am XXII. Kongreß der Kommunistischen Partei der Sowjetunion angenommenen und in Programm niedergelegten moralischen Fragen einnehmen, aus der objektiven Entwicklung der Sowjetgesellschaft hervorgeht. Die im Sittenkodex der Bauer des Kommunismus niedergelegten Prinzipien müssen also als sich aus dem Übergang des Sozialismus in den Kommunismus ergebende, reife, objektive Anforderungen abgeleitet und aufgefaßt werden. Während in der Sowjetgesellschaft stufenweise diejenigen objektiven und subjektiven Bedingungen zustandekommen, unter denen in der Tätigkeit aller Schichten der Gesellschaft die Kommunistische Moral stufenweise zur Geltung kommt, bilden sich unter den Verhältnissen des heutigen Kapitalismus solche Bedingungen heraus, welche durch die Hochzüchtung der Spekulation, der Korruption, der Faselei, des Rassenhasses, des Chauvinismus die Menschen im gesellschaftlichen Leben wie im Privatleben in Massen demoralisieren. Die Ethiker der Bourgeoisie verkünden dennoch, daß der Kommunismus die Moral vernichte. Der Verfasser weist nach, daß der Kommunismus die den Menschen demoralisierende Unsittlichkeit aufhebt und im Kampf dagegen die Moral von höchsten Niveau zustande bringt.

Der Verfasser behandelt dann den Unterschied zwischen der sozialistischen und der kommunistischen Moral. Dieser Unterschied besteht einerseits darin, daß unter den Verhältnissen des Sozialismus die sozialistischen Moralprinzipien Klassencharakter tragen, während im Kommunismus der Klassencharakter der Moral stufenweise aufhört und ihr allgemein menschlicher Charakter hervortritt. Andererseits kommt der Unterschied zwischen der sozialistischen und der kommunistischen Moral auch in dem Ausmaß der gesellschaftlichen Anerkanntheit, Verbreitung und Verwirklichung zum Ausdruck.

Im weiteren legt der Verfasser die unter den Verhältnissen des Sozialismus in unserem Lande vonstattengehende moralische Entwicklung dar. Er weist nach, daß auch unter den sozialistischen Verhältnissen unseres Vaterlandes diejenigen Ansichten, Gewohnheiten zustandekommen, welche im Sittenkodex der Bauer des Kommunismus niedergelegt sind. Der Aufsatz zeigt uns, daß die auf Grund der sozialistischen Produktionsverhältnisse entstandenen Gemeinschaften, Produktionskollektive, selbst die relativ rückständigeren LPG-s nicht ausgenommen, zu guten Schulen in der Förderung des Kollektivgeistes werden können. Zur selben Zeit sind die sozialistischen Arbeitsbrigaden schon aktive und rasche Gestaltungskräfte des vielseitigen Typus des sozialistischen Menschen. Der Verfasser weist auch darauf hin, daß in unserem Lande noch zahlreiche materielle Faktoren vorhanden sind, die *vorübergehend* noch kleinbürgerliches und bürgerliches sittliches Gefühl: individualistischen Egoismus, Arbeitsschun, Heuchelei und so weiter, ernähren können. Dennoch können solche Erscheinungen unter unseren Verhältnissen nur *vorübergehend* zur Geltung kommen. Die Förderung der sozialistischen gesellschaftlichen Verhältnisse, die bewährte richtige Politik der Partei, die auf prinzipieller Grundlage beruhende und begründete Kritik und Selbstkritik und im allgemeinen die sozialistische Erziehung bringen nach und nach solche Bedingungen hervor, unter denen die bürgerlichen und kleinbürgerlichen sittlichen Gewohnheiten immer mehr verschwinden und die sozialistische Moral auch in unserem Lande sich entfaltet und gemeingültig wird.

AZ SZKP XXII. KONGRESSZUSA ÉS A MARXISTA ÁLLAMELMÉLET NÉHÁNY KÉRDÉSE

A marxista államelmélet néhány alapvető tétele

Az állam elhalása problémájának tanulmányozásához szükséges, hogy a marxizmus-leninizmus klasszikus tanításainak tükrében rövid történeti visszapillantást tegyünk az állam keletkezésének körülményeire és az állam mibenlétére.

A dialektikus és történelmi materializmus az anyagi világ tárgyait és jelenségeit mozgásában, fejlődésében vizsgálja. Megállapítja, hogy állam sem létezett mindig. Az állam meghatározott történelmi körülmények között szükségszerűen keletkezett. Eredetét nem földöntúli, nem valamiféle szellemi erőben, hanem anyagi tényezőkben kell keresnünk.

Engels *A család, a magántulajdon és az állam eredete* című munkájában az államról a következő meghatározást adja: »Az állam tehát semmiesetre sem olyan hatalom, amelyet kívülről kényszerítenek rá a társadalomra, éppolykevésbé „az erkölcsi eszme valósága” vagy „az értelem képe és valósága”, mint Hegel állítja. Az állam ellenkezőleg, a társadalom terméke a társadalom bizonyos fejlettségi fokán; annak bevallása, hogy ez a társadalom megoldhatatlan ellentmondásba bonyolódott önmagával, kibékíthetetlen ellentmondásokra hasadt, amelyeknek a leküzdésére képtelen.«¹

E megállapítás alapján az állam keletkezésének legfőbb oka az egymással szemben álló, egymással ellentétes gazdasági helyzetű és érdekű osztályok megjelenése a társadalomban. Az osztályok megjelenése viszont a termelőerők, a munkaeszközök fejlődése következtében jelentkező többlettermék, valamint a munkamegosztás megváltozása folytán kialakuló magántulajdonra vezethető vissza.

Államra azért van szükség, hogy egyik osztály elsajátíthassa a másik osztály termékeit és politikailag is uralma alá vonja, és hogy az osztályok közötti összeütközéseket a »rend« keretein belül tartsa.

Az állam legfontosabb ismertetőjegyei Lenin *Állam és forradalom* című munkája, valamint a Szverdlov Egyetemen 1919. június 11-én *Az államról* tartott előadása alapján a következőkben foglalhatók össze:² Az állam:

1. Az osztályellentétek kibékíthetetlenségének terméke és megnyilvánulása,
2. az elnyomott osztályok kizsákmányolásának és fékentartásának eszköze, egy meghatározott osztály hatalmi szervezete,

¹ Engels: *A család, magántulajdon és az állam eredete*. Marx—Engels: Válogatott Művek két kötetben. Bp. 1949. II. köt. 314. l.

² Lenin: *Állam és forradalom*. Lenin Válogatott Művei. Bp. 1949. II. köt. 155—257. l. — Lenin: *Az államról*. V. I. Lenin Művei. XXIX. köt. Bp. 1953. 481—501. l.

3. a népek nemzetség szerinti tagozódásának felváltása a területi tagozódással.

4. Az államban a lakosság öntevékeny fegyveres szervezete helyett megjelenik a felfegyverzett emberek külön alakulata a hozzá tartozó kényszerintézményekkel (börtönök, bíróságok stb.) együtt.

5. Kialakul egy külön embercsoport, amelynek a kormányzás, az igazgatás önálló és állandó foglalkozásává válik, vagyis kiépül a közigazgatási rendszer, amelynek egyik fontos feladata az adók behajtása.

6. Az állam a demokrácia és a diktatúra egysége.

Az állam kialakulásával együtt megjelenik a társadalomban a jog is, amelyet Lenin *A nagy kezdeményezés* c. munkájában³ Engelsre támaszkodva az osztályokról adott meghatározásában úgy fogalmaz meg, hogy az az uralkodó osztály törvényerőre emelt akarata. Eszerint a jog olyan magatartásbeli szabályok rendszere, amelyeknek betartását az uralkodó osztály állami kényszer útján biztosítja és amely tartalmában az uralkodó osztály gazdasági és politikai érdekeit fejezi ki. A jog tehát az állam létezésének és működésének elengedhetetlen tartozéka.

A marxista államelméletben fontos helyet foglal el az állam elhalásának problémája. Engels *A család, a magántulajdon és az állam eredete* c. munkájában a következőket írja ezzel kapcsolatban: »Az állam tehát nem öröktől fogva való. Voltak társadalmak, amelyek megvoltak nélküle is, amelyeknek államról és államhatalomról sejtelmük sem volt. A gazdasági fejlődés bizonyos fokán, amellyel szükségszerűen velejárt a társadalom osztályokra szakadása, e szakadás következtében az állam szükségessé vált. Most gyors léptekkel közeledünk a termelés fejlődésének olyan fokához, amelyen ezeknek az osztályoknak a léte nemcsak nem szükségszerűség többé, hanem a termelés határozott akadályává válik. Eltűnésük tehát ugyanolyan elkerülhetetlen, mint egykor keletkezésük volt. Velük együtt elkerülhetetlenül eltűnik az állam. A társadalom, amely a termelést a termelők szabad és egyenlő társulása alapján újjászervezi, az egész államgépezetet odahelyezi, ahová akkor való lesz, a régiségek múzeumába, a rokká és a bronzbalta mellé...«⁴

Az állam elhalása elméletének szerves része a marxizmus ellenfeleinek bírálata. A revizionisták a burzsoá állam elhalásáról beszéltek. Ebből szükségszerűen következik a szocialista forradalom tagadása és a burzsoá állam felváltása valamiféle szabad »népi állammal«.

A marxizmus megalapítói valamennyien foglalkoznak e nézet cáfolatával. Hangsúlyozzák, hogy még a legdemokratikusabb burzsoá köztársaság is — bérabszolgaság a munkásosztály számára, tehát semmiképpen nem lehet sem szabad, sem népi állam. A burzsoá állam tehát nem halhat el, a burzsoá államot a munkásosztálynak meg kell döntenie. Ezt a törvényszerűséget a történelem legutóbbi eseményei is alátámasztják. Az elhalás fogalma csak a forradalmi úton létrejött proletárállamra vonatkozhat.

Az állam elhalásának szükségszerűségét és azzal kapcsolatos több elvi problémát már a klasszikusok is világosan láttak. Így az elhalás fokozatosságát, kez-

³ Lenin: *A nagy kezdeményezés*. Lenin Válogatott Művei. Bp. 1949. II. köt. 578. l.

⁴ Engels: *i. m.* 318. l.

deti szakaszának jellemző vonásait és az elhalás végső stádiumát. Nem láthatták azonban elég világosan és konkrétan az egyes részleteket; ezeket csak a társadalmi gyakorlat, a társadalom életében végbement gazdasági és politikai változások alakíthatták ki. Ezek a változások éppen a mi korszakunkban következtek be, és lehetővé, egyúttal szükségszerűvé is tették a marxista államelemélet továbbfejlesztését, az állam elhalása problémájának további konkrétizálását. Ezt a feladatot oldotta meg az SZKP XXII. kongresszusa.

A marxizmus—leninizmus klasszikusai még úgy látták, hogy a proletárdiktatúra állama fog elhalni, hogy a proletárdiktatúra korszaka közvetlenül nő át az állam nélküli, kommunista társadalomba. Az SZKP XXII. kongresszusa túlmént ezen az elméleten és a szovjet társadalom jellegének rögzítése után megállapította, hogy a szovjet nép elérkezett abba a korszakba, amikor a proletárdiktatúra állama betöltötte történelmi hivatását és átadta helyét a szocialista állam fejlettebb formájának, az egyetemes népi államnak. Az SZKP XXII. kongresszusa államra vonatkozó elméleti tételei alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy az állam elhalása folyamatának, fokozatosságának megvannak a konkrét, egymástól megkülönböztethető szakaszai.

A proletárdiktatúra korszaka és az állam nélküli kommunista társadalom között létezik egy időszak, amelynek államformája az egyetemes népi állam. Problémaként jelentkezik az a kérdés, hogy a szocialista államiság fejlődésének ez az útja vajon általánosítható-e, vagy csupán a Szovjetunióra jellemző, az ottani speciális körülményekből adódik? A szocializmus és a kommunizmus építésének, tapasztalatainak alapján azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy a szocializmus felépítése önmagában még nem jelenti a kommunizmus gazdasági és erkölcsi összetevőinek teljes megteremtését. Ezek eléréséhez újabb korszakra, a kommunizmus építésének időszakára van szükség, amelyben a kommunizmus gazdasági és társadalmi feltételeinek kialakítása szükségessé teszi az állam irányító, vezető tevékenységét. Ezek a problémák valamennyi szocialista ország számára adóttak, a kommunizmus építésének szakaszát tehát egyik ország sem hagyhatja ki. Ezen az alapon el kell fogadnunk Nemes Dezső elvtárs véleményét, amely szerint: »a proletárdiktatúra államának össznépi állammá fejlődése a szocialista állam fejlődésének általános törvénye a kommunizmushoz vezető úton.«⁵

Az állam elhalásának folyamata ezek szerint három szakaszra osztható:

I. A *proletárdiktatúra* államának, vagyis a szocializmus építésének szakasza, amely a proletariátus hatalomrajutásától a szocializmus felépítéséig és megszilárdulásáig tart.

II. Az *egyetemes népi állam*, vagy a kommunizmus építésének szakasza, amely a szocializmus felépítésétől a kommunizmus felépítéséig tart (beleértve a szocializmus nemzetközi megvalósulását is).

III. A *kommunista társadalmi öngazgatás*, vagyis a felépült kommunizmus korszaka, amelyben teljesen megszűnik az állam.

⁵ Nemes Dezső: *A kommunizmus építésének elvi kérdései*. Bp. 1962. 30. l.

Az állam elhalásának folyamata már a proletárdiktatúra időszakában megkezdődik. Hruscsov elvtárs kongresszusi beszámolójában utal arra, hogy nincs merev határvonal a proletárdiktatúra és az egyetemes népi állam között. A proletárdiktatúra szükségszerűsége kettős értelemben fogható föl: egyrészt a társadalmi haladás szempontjából nélkülözhetetlen fejlődési fokot jelenti, másrészt már magában foglalja az egyetemes népi állam bizonyos elemeit, föltételeit. A proletárdiktatúra államára bizonyos vonatkozásokban még érvényes az állam klasszikus meghatározása, de megtalálhatók már benne az egyetemes népi állam jellemvonásai is.

A proletárdiktatúra történelmi szükségszerűségéről Marx *A gothai program kritikája* című munkájában a következőket írja: »A kapitalista és a kommunista társadalom között van egy időszak, amelyben az első forradalmi úton a másodikká alakul át. Ennek megfelel egy politikai átmeneti időszak is, amelynek az állama nem lehet más, mint a proletariátus forradalmi diktatúrája.«⁶

A proletárdiktatúra szükségszerűségét az anarchisták kétségbe vonták. Szerintük a burzsoázia hatalmának megdöntése után nincs többé szükség semmiféle államra, tehát az államot el kell törölni. Ez az álláspont végső soron a munkásosztály győzelméről, a szocializmus építéséről való lemondást jelenti, hiszen sem a megdöntött, de meg nem semmisített burzsoázia ellenállását letörni, sem az új, kizsákmányolásmentes társadalmat felépíteni a munkásosztály hatalmi szervezete, a proletárdiktatúra állama nélkül nem lehetséges. Lenin idézett művében írja, hogy a munkásosztálynak azért van szüksége államra, hogy egyesíteni tudjon minden dolgozót és kizsákmányoltat a kizsákmányolás teljes megszüntetésére, valamint a kispolgárságot vezethesse a szocialista termelési viszonyok megteremtésére.⁷ Mindezek mellett nem jelentéktelen feladata a munkásosztály vívmányainak megvédése a külső, kapitalista környezettel szemben. A proletárdiktatúra állama tehát nélkülözhetetlen szerepet tölt be a szocializmus építésében. A proletárdiktatúra a szocializmus építésének eszköze.

Az állam általános ismérvei közül a proletárdiktatúra államára csupán az vonatkoztatható, hogy a proletárdiktatúra is *egy osztály* hatalmi szervezete, elnyomó szervezete, de ez az ismerv is megváltozott módon érvényes. A régi államokban mindig a kisebbség nyomta el a többséget, a proletárdiktatúra államában a többség gyakorol elnyomást a kisebbség felett. Ezzel megkezdődik az állam diktatórikus, erőszak oldalának a háttérbe szorulása és demokratikus oldalának megerősödése, kiterbélyesedése.

»Az elnyomószerv itt már a *lakosság többsége* és nem a kisebbség, mint eddig mindenkor... Mihelyt azonban a nép többsége maga nyomja el elnyomóit, akkor már nincs szükség az elnyomáshoz 'külön hatalomra'. Ebben az értelemben az állam kezd elhalni.«⁸

Az állam tehát *kezdi elveszíteni politikai jellegét*, és tevékenységében egyre nagyobb szerepet játszik a dolgozó és kizsákmányolt osztályokkal szembeni meggyőző és nevelő munka.

⁶ Marx: *A gothai program kritikája*. Marx—Engels: Válogatott Művek két kötetben. Bp. 1949. II. köt 25. l.

⁷ Lenin: *Állam és forradalom*. Id. kiad. 157. l.

⁸ Lenin: *i. m.* 189. l.

A proletárdiktatúra állama nemcsak azért jelenti a többség diktatúráját, mert a munkásosztály számbelileg nagyobb a burzsoáziánál, hanem azért is, mert *a munkásosztály érdeke* — a kizsákmányolás megszüntetése — *megegyezik valamennyi dolgozó osztály és réteg érdekével*. A munkásosztály tehát a maga diktatúráját a többi dolgozó osztály nevében is gyakorolja.

»Az első tett — mondja Engels —, amelyben az állam valóban az egész társadalom képviselőjeként lép fel, — a termelőeszközök birkokbavétele az egész társadalom nevében, egyszersmind utolsó önálló tette, mint államnak. Valamely államhatalom beavatkozása a társadalmi viszonyokba egyik téren a másik után válik feleslegessé s azután magától elalszik. A személyek feletti kormányzás helyébe a dolgok igazgatása és a termelési folyamatok vezetése lép. Az államot nem „törlik el”, az *állam elhal*«. ⁹

Lényegében azonos az állam két fejlődési fokozatának *gazdasági alapja* is: a termelőeszközök társadalmi tulajdona. Az azonosság valójában csak lényegi és nem teljes azonosságot jelent, amennyiben a proletárdiktatúra alapja a szocialista tulajdonforma. Az egyetemes népi állam is ezen az alapon jön létre, de ez az alap fokozatosan megváltozik. Eltűnik a különbség a szocialista tulajdon két formája és a még meglévő osztályok között; ugyancsak átalakulnak a munkamegosztási és az elosztási viszonyok is.

A proletárdiktatúra állama a *burzsoá parlamentarizmus megszüntetését* jelenti. Marx a Párizsi Kommün értékelése során említi, hogy azt nem parlamentáris, hanem dolgozó testületnek szánták, amely egyidejűleg végrehajtó és törvényhozó testület. ¹⁰ Lenin kifejti ennek a ténynek a jelentőségét. Eszerint a képviselői intézményeket fecsegő gyűlekezetekből dolgozó testületekké kell változtatni. »A parlamentben csak fecsegnek, azzal a céllal, hogy a népet becsapják. Az igazi állami munkát viszont a színpalak mögött, a különböző minisztériumokban és irodákban végzik.« ¹¹ A Párizsi Kommün mint államforma lényegében ezt a helyzetet szüntette meg, ugyanúgy, mint utána majdnem fél évszázaddal a szovjet és még később a népi demokratikus államok. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a képviselők maguk is kötelesek dolgozni. Törvényeiket önmaguknak kell végrehajtaniok, tehát önmaguk ellenőrzik azokat a gyakorlatban, és közvetlenül viselik a felelősséget a választóik előtt. ¹²

Az egyetemes népi állam közvetlen előzményeként jelentkezik az a tényező is a proletárdiktatúrában, hogy *a munkásosztály bevonja szövetségeseit az államügyek intézésébe*. A szovjet és a tanácsrendszer jellege biztosítja a folyamat megvalósulását és formai megoldását is. Ezzel lehetővé teszi a demokrácia kiterjedésének, amely az állam erősödését jelenti, ugyanakkor mint külön elnyomószervnek a működését egyre inkább fölöslegessé teszi, tehát elősegíti az állam fokozatos elhalását. A proletár államhatalom szervei egyidejűleg közigazgatási szervek és a legátfogóbb tömegszervezetek, amelyek széles néprétegeket foglalnak magukban és vonnak be az állam irányító, vezető tevékenységébe. E szervek létrehozásában az általános, egyenlő, titkos és közvetlen választások útján tulajdonképpen a társadalom minden tagja részt vesz. Ösz-

⁹ Engels: *Hogyan »forradalmasítja« Eugen Dühring úr a tudományt? (»Anti-Dühring«)*. Bp. 1950. 289—290. l.

¹⁰ Marx: *A polgárháború Franciaországban*. Marx—Engels: Válogatott Művek két kötetben. Bp. 1949. I. köt. 502. l.

¹¹ Lenin: *i. m.* 192—193. l.

¹² Uo.

szetételük is azt mutatja, hogy a társadalom minden rétegét képviselik. Demokratikus jellegükhöz tartozik a beszámolási kötelezettség és a visszahívhatóság is.

Az államapparátusban végzett munka mellett még más, közvetlen módjai is vannak a lakosság aktív részvételének a közügyek intézésében. A legfontosabb gazdasági és politikai kérdéseket az egész ország lakossága megvitatja és módosíthatja.

A proletárdiktatúra állama *több jogot*, több szabadságot biztosít polgárai számára. A jogok növekedése tekintetében nemcsak mennyiségi, hanem minőségi változás következik be, amennyiben a jogok nemcsak formálisak, hanem megvalósításuk gazdasági feltételei is biztosítottak.

A dolgozók aktivitásának állandó növekedése, részvételük a társadalom közös ügyeinek intézésében lényegében azt jelenti, hogy tevékenyen részt vesznek a munkásosztály legfőbb céljának, a szocialista társadalom felépítésének megvalósításában, és mivel a gyakorlat, a termelési és társadalmi tevékenység a legalapvetőbb tudatformáló erő, fokozatosan magukévá teszik a munkásosztály ideológiáját. Ezzel méginkább csökken a köztük és a munkásosztály között meglevő különbség, amely ugyancsak fontos tényező az állam elhalása feltételeinek kialakulásában.

A *proletárdiktatúra funkciói* is alátámasztják azt a klasszikusok által megfogalmazott tételt, hogy az emberek igazgatása helyébe a dolgok igazgatása és a termelési folyamatok vezetése lép. A proletárdiktatúra funkciói közül kezdettől fogva előtérben áll a gazdasági szervező és kulturális nevelő funkció. A másik kettő, a burzsoázia elnyomásának és a honvédelemnek a funkciója alárendelt jelentőségű, ezek akkor kerülnek előtérbe, ha a fő funkció megvalósulását akár külső, akár belső vonatkozásban veszély fenyegeti.

Az egyetemes népi állam

A proletárdiktatúra állama mindezen sajátosságai ellenére az állam fejlődésének nem utolsó formája. Az SZKP XXII. kongresszusának az állammal kapcsolatos tétele éppen azért jelentős, mert kimondja, hogy bár a proletárdiktatúra állama betöltötte történelmi feladatát, az államnak egy más formájára továbbra is szüksége van a társadalomnak. A szocialista termelési viszonyok megszilárdulása, a társadalmi tulajdonforma kizárólagossá válása és az osztályantagonizmus megszűnése lényegében a proletárdiktatúra feladatainak megvalósulását jelenti. Ezzel a proletárdiktatúra állama fölöslegessé válik. »... a munkásosztály diktatúrája már az állam elhalása előtt elveszti szükségességét.«¹³

A marxista államelmélet továbbfejlesztését jelenti az a megállapítás, hogy létezik az államnak olyan formája, amely már nem osztályállam, amely már *nem egy osztály* uralmát valósítja meg, hanem az egész társadalom érdekeit fejezi ki: ez az államforma az egyetemes népi állam, amely az állam elhalásának folyamatában egy előrehaladottabb szakaszt jelent. »Az egyetemes népi állam új szakasz a szocialista állam fejlődésében, igen fontos mérföldkő azon az

¹³ A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja. Az SZKP XXII. kongresszusa. 1961. október 17–31. [Bp.], 1962. 797. 1.

úton, amely a szocialista államiságnak a kommunista társadalmi önigazgatássá fejlődéséhez vezet.«¹⁴

Az egyetemes népi állam kialakulása a *társadalom osztályszerkezeté*-ben végbement változásokkal függ össze. Alapja a végérvényesen és visszavonhatatlanul győztes szocialista rend. Ennek egyik alapvető következménye a kizsákmányoló osztályok teljes megszüntetése. Ez azt jelenti, hogy nincsenek már olyan csoportok, amelyeket el kellene nyomni. A meglévő osztályok között még vannak lényeges különbségek, de ez nem mond ellent annak a ténynek, hogy a szocializmusban már kialakult a társadalom egysége. A különböző osztályok, rétegek között nincs elvi különbség: valamennyi szocialista termelési viszonyok között él. A munkásosztály kizsákmányolástól mentes felszabadult osztállyá, a termelőeszközök birtokosává lett. A parasztság is megszüntette kistulajdonosi tevékenységét, szocialista osztállyá vált. Az értelmiség ugyancsak a fejlődést aktívan elősegítő, egyenrangú csoportja a társadalomnak. Valamennyiüknek azonos politikai jogaik vannak, és alapvető érdekeik, célkitűzéseik is azonosak.¹⁵

Az egyetemes népi államban a *demokrácia tovább szélesedik*, még inkább egyetemessé válik. E folyamatnak részben az is alapja, hogy a munkásosztály ideológiája a nép minden rétegének ideológiájává, a kommunizmus felépítésének feladata az egész nép feladatává lesz. Ezt a tényt a szovjet teoretikusok úgy fogalmazzák meg, hogy kialakult a nép erkölcsi-politikai egysége. Ez a körülmény megváltoztatta a társadalom különböző osztályainak és rétegeinek viszonyát a társadalmi haladáshoz és egymáshoz. Ebben a korszakban valamennyiüknek érdekük, hogy aktívan részt vegyenek a kommunizmus építésében. Egy-máshoz való viszonyukat a kölcsönös segítés és egyenjogúság jellemzi. Az alá- és fölérendeltségi viszonyt fölváltja az egymás kölcsönös megbecsülése, s mindinkább kialakul a társadalmi és egyéni érdekek harmóniája.

A társadalom osztályviszonyainak megváltozása az állam jellegének és funkcióinak változásában is visszatükröződik. *Megszűnik az állam elnyomó funkciója*, amennyiben osztályértelemben vett elnyomásról nem beszélhetünk. Megmarad azonban a társadalmi tulajdon védelmének és a társadalmi együttélés szabályozásának funkciója. Ennek teljesítése főleg nevelés, meggyőzés útján történik. Ez azonban nem zárja ki bizonyos kényszerítő eszközök alkalmazását a társadalom elmaradó elemeivel, a bűnözőkkel és a naplopókkal szemben. Ez azonban már nem osztályelnyomás, hanem egyes emberek megfélemezése, amelyben az állami kényszerhez minden esetben hozzájárul a társadalom erkölcsi kényszere is.

A Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő jogi bizottság elnöke a Népszabadságnak adott nyilatkozatában említi, hogy a szovjet büntetőjogban nem létezik többé az ellenforradalmi bűncselekmény, az ellenforradalmi agitáció és propaganda fogalma. A Szovjetunióban nincs egyetlen állampolgár sem politikai okokból fogva tartva. Létezik még államellenes bűncselekmény, például a kémkedés és a pénzhamisítás. Új jelenség a szovjet törvényhozásban,

¹⁴ Hruscsov elvtárs előadói beszéde az SZKP programjáról. Az SZKP XXII. kongresszusa. Id. kiad. 228. l.

¹⁵ Vészi Béla: *A szocialista államiság fejlődése a kommunizmus építésének időszakában*. Társadalmi Szemle, 1961. 12. sz. 101. l.

hogy a szabadságvesztés időtartama általában tíz évre csökkent. Ennek az az alapja, hogy előtérbe került a büntetés ideje alatti nevelés lehetősége.¹⁶

A demokrácia kiszélesedése *nem jelenti a törvényesség gyengülését*, a törvénytelenések eltűrését. »... ha már nincs is szükség a proletariátus diktatúrájára, azért semmiképpen sem gyengülhet a közrend és a törvényesség. A párt nagy fontosságot tulajdonít annak, hogy tovább erősítsük a törvényességet és a jogrendet az állampolgárok jogainak védelmét. A társadalom és az állam szigorúan őrködni fog a szovjet ember jogain, szabadságán, becsületén és méltóságán. Súlyos csalódás vár arra, aki azt hiszi, hogy államunkban kevésbé szilárd lesz a közrend. A társadalomellenes és bűnöző elemek ellen folytatott harcban az állami szervek oldalán megnövekszik a dolgozók tömegszervezeteinek szerepe. A társadalom javainak fosztogatói, az ingyenélők és a hülígánok ellen folytatott harc még hatékonyabb lesz, mert a dolgozók összességének és a dolgozók szervezeteinek ügyévé válik.«¹⁷

A törvényesség védelmét a szocialista jogrend biztosítja az egyetemes népi államban is. A jogra szükség lesz mindaddig, amíg a kommunista erkölcs általánossá nem válik. A jog a társadalmi együttélés különböző oldalait szabályozza. A szabályok megsértőivel szemben lehetővé teszi a kényszer alkalmazását. A kényszer alkalmazásának köre azonban egyre szűkül, a dologi kényszert mindinkább fölváltja az erkölcsi kényszerítés módszere. Formailag ez úgy jelentkezik, hogy az állami kényszerítő szervek funkciót maga a társadalom veszi át. A népi druzsinák például a rendőrség, a társadalmi bíróságok az állami bíróság szerepét töltik be. A társadalmi bíróságok büntetése mindinkább nevelő jellegűvé válik. A börtönök és más hasonló intézmények száma évről-évre csökken. A megmaradók is egyre inkább a nevelés eszközévé válnak, céljuk a jogsértők visszavezetése a becsületes munkáséletbe, még inkább a bűncselekmények megelőzése.

A kényszer háttérbeszorulását az a tény is lehetővé teszi, hogy a népi széles tömegei részéről a törvények betartása egyre inkább belső erkölcsi meggyőződésből fakad, mindjobban elmosódik a különbség a jog és az erkölcs között. A jogi szabályok betartása mindjobban erkölcsi követelménnyé válik. A jog megszüntetése nem egy gyökeres és új erkölcsi norma kialakulásának és a jogi normák eltörlésének útján következik be, hanem éppen az erkölcsi és jogi szabályok egybeesésével, a jog kényszer-jellegének eltűnésével. A kommunista erkölcsi normák erősödésével, általánossá válásával egyre közelebb kerül a jog eltűnésének időszaka.

Lenin írja *Állam és forradalom* című munkájában: »Lesznek egyes személyek, akik törvénytöréseket fognak elkövetni és az ilyen kihágásokat el kell majd nyomni. De először is ehhez nem lesz szükség külön gépezetre, külön elnyomó szervre, maga a fegyveres nép olyan könnyen és olyan egyszerűen fogja ezt elvégezni, ahogyan a civilizált emberek tetszés szerinti csoportja még a mai társadalomban is szétválasztja a verekedőket, vagy megakadályozza, hogy nőknön erőszakot kövessenek el. Másodszor tudjuk, hogy a társadalmi együttélés szabályainak megsértésében rejlő kihágások eredendő társadalmi oka a töme-

¹⁶ A szovjet törvényhozás és igazságszolgáltatás új vonásai és az alkotmánytervezet. Népszabadság, 1962. máj. 15.

¹⁷ Hruscsov elvtárs előadói beszéde az SZKP programjáról. Id. kiad. 231—232. l.

gek kizsákmányolása, nyomora és szegénysége. Ennek a fő oknak kiküszöbölésével a kihágások is kezdenek majd elhalni.«¹⁸

Nem szűnik meg az állam diktatórikus jellege a haza védelmének vonatkozásában. Ez nem jelent agresszivitást a külpolitikában, de amíg imperialista környezet létezik, addig fennáll a támadó háborúk veszélye. Ilyen helyzetben a szocializmus, az épülő kommunizmus védelme megköveteli a szocialista állam védelmi képességének állandó erősítését, valamint a kém- és diverzáns tevékenység határozott elhárítását. Ezért marad meg az egyetemes népi államban is a »felfegyverzett emberek külön alakulata«, amelynek tevékenysége nem befelé, hanem kifelé irányul.

Az állam megváltozott jellege azt is jelenti, hogy *megszűnt a munkásosztály kizárólagos hatalma*, de megmarad vezetős szerepe az osztályok teljes eltűnéséig. Hruscsov elvtárs kongresszusi beszámolójában a következőkkel indokolja ezt: »a munkásosztály a leghaladóbb, a legszervezettebb, a gépiparral szoros kapcsolatban álló osztály, s a kommunista eszmények legkövetkezetesebb hordozója.«¹⁹ Ezzel a problémával kapcsolatban Romaskin szovjet akadémikus felveti a proletárdiktatúra és a munkásosztály hegemoniája közti különbséget. Szerinte a munkásosztály hegemoniájának fogalma történetileg szélesebbkörű a proletárdiktatúra fogalmánál, amennyiben a diktatúra csak meghatározott történelmi időszakban, a szocializmus építése idején érvényes, a munkásosztály a tömegek vezetésének szerepét viszont a szocialista forradalom előtt és a proletárdiktatúra megszűnése után, az egyetemes népi államban is betölti.²⁰

A *munkásosztály vezetős szerepe* abban nyilvánul meg, hogy tudományos elmélete, a marxizmus—leninizmus alapján minden más osztállynál világosabban látja a társadalmi haladás irányát és a maga osztálycéljait; feladatait, és gyakorlati tevékenységét annak szolgálatába állítja. Elvi célkitűzéseiben és gyakorlati tevékenységében tehát a társadalmi haladás és saját osztályérdekei egybeesnek. Vezető szerepe azt jelenti, hogy pártja segítségével ő szabja meg az általános politikai irányvonalat. Ennek végrehajtását is ő vezeti; ez a biztosíték arra, hogy osztályérdekei, amelyek a társadalmi haladással egybeesnek, következetesen megvalósuljanak. Mindezek mellett a munkásosztály érdekei — sajátos társadalmi helyzeténél fogva — egybeesnek a többi dolgozó osztályok érdekeivel is. Ez az alapja annak, hogy a többi osztály elfogadja vezetését. Ehhez járul még az a tény is, hogy a munkásosztály szervezettségénél fogva, pártja segítségével képes is vezetni a tömegeket, képes célkitűzéseit elfogadtatni és azok végrehajtását is megszervezni, irányítani. Ennek egyik fontos feltétele a munkásosztály, a párt és a tömegek közötti szoros kapcsolat, amely a kölcsönös bizalomra épül. Az SZKP XX. kongresszusa óta az e téren jelentkező hibák is lényegében megszűntek.

A munkásosztály vezető szerepe a kommunizmus építése időszakában is megmarad. Az egyetemes népi állam elvi, világnézeti alapja továbbra is a marxizmus—leninizmus filozófiája, a dialektikus materializmus. Ez a filozófia továbbra is a munkásosztály tudományos világnézete, azonban ezt a világnézetet a társadalom más osztályai, rétegei is magukévá teszik.

¹⁸ Lenin: i. m. 230. 1.

¹⁹ Hruscsov id. beszéde. 230. 1.

²⁰ P. Sz. Romaskin: *A szovjet állam és a kommunista öngazgatás*. MTA II. OK. XI. köt. 285—286. 1.

A szocializmus felépítésével még nem szűnnek meg az osztályok, ami azt jelenti, hogy az *osztályharc* bizonyos maradványai is megtalálhatók. A szó klasszikus értelmében vett osztályharcról már nem beszélhetünk, annak gazdasági és politikai alapja megszűnt. Már a szocializmus építése idején is kezd kialakulni az a felfogás, hogy a munkáosztály harcának formái megváltoznak. Még inkább vonatkozik ez a kommunizmus építésének időszakára. A munkáosztály — most már szoros együttműködésben a parasztsággal és az értelmiséggel — ebben a korszakban sem valósíthatja meg feladatait harc nélkül. A harc viszont nem az osztályok között folyik, hanem mindazon akadályok leküzdéséért, amelyek gátolják a feladatok megoldását; ilyenek főleg a termelékenység emeléséért és az emberek tudatában még meglevő kapitalista maradványok (a régihez való ragaszkodás, az önzés stb.) leküzdéséért vívott harc. A harc tehát nem az emberek ellen, hanem a fejükben meglevő káros nézetek ellen folyik, amelyeket ma még bizonyos fokig táplál a kapitalista környezet. A harc magukért az emberekért és velük együtt folyik.

Nemzetközi vonatkozásban még érvényes az osztályharc klasszikus meghatározása. Itt a munkáosztály és a burzsoázia antagonizmusáról van szó. A harc fő formája a békés gazdasági verseny, de harc folyik politikai és ideológiai síkon is.

Az egyetemes népi állam fennmaradásának szükségessége

Az egyetemes népi állam létezését főleg a kommunizmus építésének feladatai indokolják. E feladatkör igen sokoldalú és több részletprobléma megoldását foglalja magába. A kommunizmus gazdasági alapjának megteremtése feltételezi a kommunizmus anyagi-technikai bázisának kiépítését. Ez az egész társadalom termelőerőinek, nyersanyagbázisának, termelőeszközeinek legszigorúbb felmérését, tervezését és szervezését teszi szükségessé. A termelési viszonyok átalakítása ugyancsak megköveteli az állami irányítást.

A tulajdonviszonyoknak és a társadalom osztályszerkezetének megváltozásával, vagyis az osztályok eltűnésével párhuzamosan emelni kell a dolgozók anyagi és kulturális színvonalát, és amíg a társadalom minden tagja számára nem válik erkölcsi létszükségletté a munka, szükséges a munka és a fogyasztás mértékének állami ellenőrzése is. Fontos szerepe van az államnak az új, kommunista embertípus kialakításában is.

Nagy jelentőségű a szocialista állam külső funkciója. Az imperialista támadás veszélye szükségessé teszi egy erős hadsereg, valamint a kémtevékenységek elleni szervezet létezését. Az ország védelmének funkciója tehát megmarad és elősegíti a béke megvédését, a békés egymás mellettélést. A szocialista országokkal való kapcsolat és baráti együttműködés új mozzanatot jelent a szocialista állam tevékenységében. Ez a tevékenység bővül és erősödik a kommunizmus építésének időszakában.

Az *egyetemes össznépi állam* funkciói az eddigiekből kiindulva a következőképpen foglalhatók össze:

1. Mindjobban előtérbe kerül a gazdasági szervező- és kulturális nevelő funkció.
2. Továbbfejlődik a szocialista tulajdon védelmének, a társadalmi együttélés szabályozásának funkciója.
3. Megmarad az ország védelmének funkciója.

Az egyetemes össznépi államban tovább szélesedik az állam és a tömegek közötti kapcsolat. Még nagyobb tömegek vesznek részt az államügyek intézésében. Hruscsov említi kongresszusi beszámolójában, hogy az állami vezetés mellett kezd kialakulni a társadalmi öngazgatás rendszere, és hogy e két tényező bizonyos ideig összefonódik.

Lenin munkáiban is találhatunk bizonyos utalásokat erre vonatkozóan. *Allam és forradalom* című munkájában a következőket írja: »A szocializmusban először emelkedik fel a lakosság tömege önálló tevékenységre, és pedig nemcsak a szavazások és választások alkalmával, hanem a mindennapi közigazgatásban is. A szocializmusban mindenki részt vesz majd az igazgatásban és hamarosan megszokja azt, hogy senki se igazgasson.«²¹ Még tovább megy a következő lenini megállapítás: »... és létrejön egy olyan rend, amelyben sorban, mindenki elvégzi a felügyelet és a számadás mindjobban leegyszerűsödő funkcióit, azután ezek szokássá válnak és végül, mint egy külön emberréteg külön funkciói megfognak szűnni.«²²

A társadalmi öngazgatás kialakulásának folyamata

A társadalmi öngazgatás megvalósulásának feltétele a tömegek aktív részvétele a társadalmi életben. Ez nemcsak a termelői, gazdasági munkatevékenységben, hanem a politikai, kulturális életben is megmutatkozik: ide tartozik a legfőbb törvényjavaslatok, intézkedések megvitatása mellett az a tény is, hogy a nép maga választja meg a szocialista választójog alapján a vezetőszerveket a legfelsőbbtől a legalsóig, és létrehozásuk után is állandóan és közvetlenül ellenőrzi tevékenységüket.

Az össznépi állam időszakában az állami szervek a tervezés és nyilvántartás munkájába bevonják az egész lakosságot. Ezt célozzák a közigazgatás mellett kialakuló különböző bizottságok, valamint a dolgozók közvetlen javaslatai, észrevételei. Fontos mozzanat, hogy a dolgozók ingyen és önkéntesen vesznek részt ebben a munkában.

Hruscsov mondja kongresszusi beszámolójában: »Feladatunkul tűzzük ki, hogy állampolgárainkat mind egy szálig bevonjuk a közügyek intézésébe.«²³

Ebben a vonatkozásban fejlődést jelent az a legutóbbi rendelkezés, hogy a szovjet szerveknek legalább egyharmadát új emberek közül kell megválasztani, és hogy a legfőbb vezetés résztvevőit legfeljebb három alkalommal lehessen választani. Ugyancsak ezt a célt szolgálja a helyi szervek jogkörének bővítése. Új jelenség az a döntés is, hogy a választhatóság elvét és a beszámolási kötelezettséget ki kell terjeszteni az eddig kinevezett vezető funkcionáriusokra is.

»Arra kell törekedni, hogy csökkenjen a fizetett állami apparátus létszáma, mind nagyobb tömegek szerezzenek jártasságot az igazgatásban s az apparátusban végzett munka idői folyamán ne legyen többé külön foglalkozás.«²⁴

²¹ Lenin: *i. m.* 253. 1.

²² Lenin: *i. m.* 193. 1.

²³ Hruscsov *id. beszéde* 223. 1.

²⁴ *A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja*. Id. kiad. 601. 1.

E folyamat kialakulásának egy másik útja a társadalmi szervezetek szerepének állandó növelése. Bővül a *szakszervezetek* feladatköre. Megerősödik vezető szerepük a termelőmunka irányításában, megvalósulásában és ellenőrzésében. Erőteljesebben vesz részt a dolgozók kommunista tudatának kialakításában. Az *ifjúsági szervezet* különösen fontos szerepet játszik a fiatalok nevelésében, a kommunizmus erkölcsi elveinek kialakításában. Ez valósul meg az ifjúságnak a gyakorlati építőmunkába való bevonásában, szakmai és műveltségi színvonalának emelésében és a kommunista hazaszeretet kifejlesztésében. A különböző *szövetkezetek* ugyancsak jó iskolát jelentenek ahhoz, hogy minél szélesebb tömegek tanulják meg a közügyek intézését.

A *szocialista állam fejlődésének iránya, törvényszerűségei* a kommunizmus építésének időszakában a következőképpen alakulnak:

1. A demokrácia nagymértékű kiszélesítése.
2. A társadalmi szervek növekvő szerepe.
3. Az összes állampolgár aktív részvétele az államigazgatásban, a gazdasági és kulturális vezetésben.
4. Az államapparátus munkájának további javítása.
5. A nép ellenőrző tevékenységének erősítése.

Ez a folyamat vezet el az állam elhalásához, a társadalmi kommunista öngazgatáshoz, amelyben egyesül a mai társadalmi szervezetek tevékenysége. A mai állam bizonyos funkciói megmaradnak, de azok elveszítik politikai jellegüket és nem egy meghatározott szerv hatáskörébe tartoznak, hanem az egész nép feladatává válnak. Valójában itt valósulnak meg Engels azon szavai, hogy az emberek feletti kormányzás helyébe a dolgok igazgatása, a termelési folyamatok vezetése lép, és itt valósul meg a teljes demokrácia, amely mindenki számára szabadságot és az emberi jogok széleskörű kibontakozását eredményezi. Ez tulajdonképpen a szó igazi értelmében vett demokrácia elhalását jelenti. Hiszen a demokrácia az állam egyik formája, amely feltételezi a diktatúrát. A diktatúra azonban megszűnt, szükségképpen megszűnik tehát ellentéte, a demokrácia is, és bekövetkezik a marxizmus klasszikusai által előre látott »szabadság birodalma«.

Lenin írja: »Csak a kommunizmusban, az osztályok megszűnésével szűnik meg az állam, és lehet szabadságról beszélni. Csak akkor valósul meg a teljes, a kirekesztések nélküli demokrácia és csak akkor kezd majd elhalni a demokrácia.«²⁵ Más művében még élesebb megfogalmazásban: »Csak a kommunizmus képes valóban teljes demokráciát biztosítani és minél teljesebb lesz a demokrácia, annál hamarabb válik majd feleslegessé és hal el magától.«²⁶ A demokrácia tehát, mint politikai kategória megszűnik, de a társadalmi igazgatás demokratikus formái továbbra is megmaradnak, mint a társadalmi együttélés szabályai, a közügyek intézésének módszerei és formái.

A társadalmi kommunista öngazgatásban továbbra is megmaradnak a gazdasági és kulturális irányítás, a nevelés és oktatás, valamint a társadalmi együttélés szabályozásának funkciói. Formáját tekintve ez az igazgatás nem jelenti a foglalkozások és tevékenységek cserélgetését, nem jelenti a társadalmi igazgatásban való rendszertelen részvételt.

²⁵ Lenin: i. m. 228. l.

²⁶ Uo.

A kommunizmus magasfokúan szervezett társadalom, amely megköveteli a gazdasági és társadalmi élet tervszerű, tudományos irányítását és szervezését.

Az emberek részvétele a közügyekben összhangban áll tudásukkal, képzettségükkel. A mindennapi létfenntartó munkájuk mellett, szabadidejükben, meghatározott időszakban végzik a közügyeket.

A tömegek mellett meghatározott személyek is szerephez jutnak, akik ugyancsak más munkájukkal párhuzamosan megvalósítják a technikai igazgatás funkcióit is. Azonban sem a tömegek, sem a személyiségek tevékenysége nem képez különálló szakmát.²⁷

Az állam elhalásának egyik lényeges kérdése, hogy melyek az állam elhalásának feltételei. Ezeknek a tárgyalását már a klasszikusoknál is megtalálhatjuk. Napjainkban a nemzetközi helyzet alakulásából új feltételek adódnak. Ezek szerint a feltételek a következőképpen alakultak:

Külső feltétel: a szocializmus világméretű győzelme és megszilárdulása.

Belső feltételek:

1. A kizsákmányolás megszüntetése; a társadalmi, össznépi tulajdon kialakulása és az osztályok eltűnése. Ennek befejező folyamata a falu és a város, valamint a fizikai és szellemi munka közötti lényeges különbség-megszűnése.

2. A termelékenység olyan magas színvonalra emelése, amely lehetővé teszi a szükségletek szerinti elosztást, és emellett minimálisra csökkenti a munkaidőt, hogy az emberek elegendő szabadidővel rendelkezzenek a bennük rejlő képességek sokoldalú kifejlesztésére és a közösségi ügyek, társadalmi feladatok megvalósítására.

3. A kommunista erkölcs általánossá válása, amelynek alapján a munka mindenki számára anyagi létszükséglet mellett erkölcsi szükségletté válik, s a társadalom minden tagjának elidegeníthetetlen tulajdonságává válik, hogy legjobb képességei szerint, minden anyagi, vagy állami kényszer nélkül dolgozzék, és elősegítse a szükségletek szerinti elosztást a maga önzéstől és kapzsiságtól mentes tudatával, valamint képes lesz a társadalmi együttélés elemi szabályait önkéntesen betartani. Lenin írja: »A kapitalizmus borzalmaitól megszabadult emberek fokozatosan hozzászoknak majd ahhoz, hogy a társadalmi együttélés legegyszerűbb, ősidők óta ismert és évezredek óta minden hagyományban ismételt szabályait erőszak nélkül, kényszer nélkül, alárendeltség nélkül, anélkül a külön kényszerítő szervezet nélkül megtartsák, amelynek a neve állam.«²⁸

4. A kultúra olyan magas színvonalának kialakulása, amely biztosítja a sokoldalú embertípus kialakulását. Ez azt eredményezi, hogy a társadalom számára még szükséges társadalmi feladatokat a társadalom bármely tagja képes lesz ellátni. Így szűnik meg a közigazgatással foglalkozó külön embercsoport szakmai kategóriája, s a kizárólag igazgatással foglalkozó társadalmi réteg eltűnik. Lenin szerint az államhatalmi funkciók többsége már a kapitalizmusban annyira leegyszerűsödik, hogy minden írni-olvasni tudó ember elvégezheti.²⁹

²⁷ P. Sz. Romaskin: *i. m.* 293. l.

²⁸ Lenin: *i. m.* 228. l.

²⁹ Lenin: *i. m.* 219. l.

Хедер Йозефне

XXII. СЪЕЗД КПСС И НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ МАРКСИСТСКОЙ ТЕОРИИ ГОСУДАРСТВА

Маркс, Энгельс и Ленин в многих работах устанавливали, что с отмиранием общественных явлений, порождающих государство, отмирает и само государство. Исчезание государства — охватит целую историческую эпоху, первый этап которого есть уничтожение буржуазного государства пролетариатом. На руинах буржуазного государства пролетариат создаёт свои органы государственной власти — государство диктатуры пролетариата. Это уже не государство в полном смысле слова, это — только «пол-государство», это — отмирающее государство. Установление XXII. съезда КПСС, что построением и укреплением социализма государство диктатуры пролетариата выполнило свои исторические задачи, но существование государства необходимо ещё при строительстве коммунизма, — означает развитие теории об отмирании государства. Экономической основе этого периода соответствует форма *общенародного государства*. Этот государственный строй является новым этапом в процессе отмирания государства, значительной остановкой на пути формирования общественного самоуправления и полного отмирания государства.

Организация государства от государства диктатуры пролетариата до появления общественного самоуправления показывает значительные изменения. Государство диктатуры пролетариата содержит много таких элементов, которые можно считать зародком общенародного государства:

1. осуществление диктатуры и демократии большинства;
2. участие широких народных масс в деятельности государства;
3. увеличение прав гражданина;
4. отодвижение на задний план насилия и укрепление убедительного и воспитательного характера.

Государство диктатуры пролетариата перерастает в общенародное государство, которое есть представительный орган уже не одного класса, а всего общества, в котором ещё сохраняется руководящая роль рабочего класса. Главные характерные этого государства:

1. Угнетательская функция государства направлена только против бездельников, преступников и внешних врагов.
2. Юридические нормы всё более совпадают с моральными нормами и становятся моральными потребностями.
3. Демократия ещё более расширяется, ещё более широкие массы участвуют в общественных делах.
4. Повышается роль общественных организаций и их компетенция увеличивается задачами, решёнными до сих пор государством.
5. Начинает формироваться процесс общественного самоуправления, вследствие которого административный аппарат, как профессиональная категория, становится излишним.

DER XXII. KONGRESS DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI
DER SOWJETUNION UND EINIGE FRAGEN DER MARXISTISCHEN
STAATSLHRE

Marx, Engels und Lenin stellen in mehreren ihren Werken fest, dass mit dem Aufhören der den Staat ins Leben rufenden gesellschaftlichen Erscheinungen auch der Staat selbst aufhören wird. Das Aufhören des Staates umfasst eine ganze geschichtliche Periode, deren erste Station der revolutionäre Umsturz des Staates der Bourgeoisie durch das Proletariat ist. Das Proletariat erschafft auf den Trümmern des Staates der Bourgeoisie ihr eigenes Organ der Staatsgewalt, den Staat der Diktatur des Proletariats. Dieser Staat ist kein Staat im eigentlichen Sinne des Wortes mehr, er ist nur noch ein »halber Staat«, ein absterbender Staat. Die Weiterentwicklung der Lehre vom Absterben des Staates bedeutet die Feststellung des XXII. Kongresses d. K. P. d. S. U., dass mit dem Aufbau und mit der Befestigung des Sozialismus der Staat der Diktatur des Proletariats seine historische Aufgabe vollendet hat, doch das Bestehen des Staates selbst auch in dem Zeitraum des Aufbaues des Kommunismus notwendig ist. Der wirtschaftlichen Basis dieser Periode entspricht die Form des Gesamtstaates des Volkes. Diese Staatsform bedeutet einen neuen Abschnitt im Prozesse des Absterbens des Staates, sie ist eine bedeutende Station zur Ausbildung der Selbstverwaltung der Gesellschaft auf dem Wege zum völligen Absterben des Staates.

Die Organisation des Staates vom Staate der Diktatur des Proletariats bis zum Erscheinen der gesellschaftlichen Selbstverwaltung zeigt wesentliche Veränderungen.

Der Staat der Diktatur der Proletariats enthält schon viele Elemente, die als Keime des Gesamtstaates des Volkes betrachtet werden können. Solche sind:

1. Die Ausbildung der Diktatur und der Demokratie der Mehrheit.
2. Die Beteiligung breiter Volksschichten in der Verrichtung der Staatsangelegenheiten.
3. Der Zuwachs der Staatsbürgerrechte.
4. Die Zurückdrängung des Gewaltscharakters des Staates und die Verstärkung des überzeugenden, erzieherischen Charakters.

Der Staat der Diktatur des Proletariats wird durch den Gesamtstaat des Volkes abgelöst, der nicht nur das Vertretungsorgan einer Klasse, sondern der ganzen Gesellschaft ist, und in dem die führenden Merkmale sind:

1. Die Unterdrückungsfunktion richtet sich nur gegen die Faulenzer, Verbrecher und gegen den äusseren Feind.
2. Die Rechtsnormen fallen immer mehr mit den sittlichen Normen zusammen und ihre Einhaltung wird zur sittlichen Forderung.
3. Die Demokratie erweitert sich noch mehr, noch grössere Mengen schalten sich in die Verrichtung der öffentlichen Angelegenheiten ein.
4. Die Rolle der gesellschaftlichen Massenorganisationen wächst an und ihr Wirkungskreis erweitert sich mit bestimmten, bisher durch den Staat verrichteten Aufgaben.
5. Der Prozess der gesellschaftlichen Selbstverwaltung beginnt sich herauszubilden, in dessen Laufe der Verwaltungsapparat als besondere Berufskategorie überflüssig wird.

KUCZIK ISTVÁN:

A TÁRSADALOM OBJEKTÍV TÉNYEZŐINEK SZEREPE A KOMMUNISTA ERKÖLCS KIALAKULÁSÁBAN ÉS ÁLTALÁNOSSA VÁLÁSÁBAN

Az SZKP XXII. kongresszusa lerögzítette, hogy a szovjet társadalom nagy sikereket ért el a dolgozók szocialista nevelésében, erkölcsi arculatuk átfarmálásában. Ezek a sikerek azonban nem jelentik azt, hogy a tömegek ideológiai nevelése ne lenne továbbra is a párt tevékenységének egyik igen fontos területe. Ellenkezőleg, a szocializmus győzelme után, a kommunizmus felépítéséért folytatott harcban a dolgozó tömegek ideológiai nevelése egyre jelentősebb tényezővé válik. Minél magasabbfokú a társadalom tagjainak tudatossága, annál gyorsabban és sikeresebben oldhatók meg a kommunista építés feladatai. Éppen ezért az SZKP XXII. kongresszusa határozatában jelentős helyet foglalnak el azok a feladatok, amelyeket a dolgozók ideológiai nevelése területén meg kell valósítani.

»A jelenlegi szakaszban a párt az ideológiai munka terén azt tekinti a legfőbbnek, hogy valamennyi dolgozót a magas fokú eszemenység, a kommunizmus iránti odaadás, a munkához és a közös gazdasághoz való kommunista viszony szellemében neveljék, teljesen leküzdjék a polgári nézetek és erkölcsök maradványait, sokoldalúan és harmonikusan fejlesszék az egyént, megteremtsék a szellemi kultúra igazi gazdagságát.«¹

*

A dolgozók kommunista tudatosságra való nevelése igen bonyolult és sokoldalú feladat, amelyben a nevelés összes formáinak együttes alkalmazására van szükség. (A tudományos világnézet kialakítása, a munkára való nevelés, a kommunista erkölcs megvalósítása, a proletárnemzetköziség és a szocialista hazafiság fejlesztése, az egyén sokoldalú és harmonikus fejlesztése, a kapitalizmus csökevényeinek leküzdése az emberek tudatában és magatartásában, a polgári ideológia leleplezése.)

Mindezek közül a kommunizmus építésének jelenlegi szakaszában kiemelkedő jelentősége van a dolgozók *erkölcsi nevelésének*.

Az SZKP XXII. kongresszusán elfogadott program ezzel kapcsolatban megállapítja:

»A kommunizmusba való átmenet folyamán egyre növekszik a társadalmi élet erkölcsi alapjainak szerepe, kibővül az erkölcsi tényező hatásköre, és en-

¹ A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja. Az SZKP XXII. Kongresszusa. 1961. október 17—31. [Bp.], 1962. 811—812. 1.

nek arányában csökken az emberek közötti kapcsolatok adminisztratív szabályozásának jelentősége.»²

A kommunizmus építőinek tevékenységét tehát nem a külső kényszer szabályozza és irányítja, hanem a közvélemény ereje, valamint a becsület, a lelkiismeret és az erkölcsi kötelesség érzése.

Az SZKP XXII. kongresszusa ennek jegyében megfogalmazta a kommunizmus építőjének erkölcsi kódexét, vagyis azokat az erkölcsi szabályokat és normákat, amelyek a szovjet emberek egész tevékenységét meghatározzák. A kommunizmus építőjének erkölcsi kódexe a következő erkölcsi elveket foglalja magában:

» — odaadás a kommunizmus ügye iránt, a szocialista haza, a szocialista országok szeretete;

— a társadalom javára végzett lelkiismeretes munka: aki nem dolgozik, ne is egyék;

— a társadalmi tulajdon védelméről és gyarapításáról való gondoskodás;

— magas fokú társadalmi kötelességtudat, kérlelhetetlenség a társadalmi érdekek megsértőivel szemben;

— kollektív szellem és elvtársi kölcsönös segítség; egy mindenkiért, mindenki egyért;

— humánus kapcsolatok és kölcsönös megbecsülés az emberek között: az ember az embernek barátja, elvtársa, és testvére;

— becsületesség és igazságosság, erkölcsi tisztaság, egyszerűség és szerénység a társadalmi és magánéletben;

— kölcsönös megbecsülés a családban, gondoskodás a gyermekek neveléséről;

— kérlelhetetlenség az igazságtalansággal, a henyességgel, a becstelenséggel, a karrierizmussal, a nyereszkezdéssel szemben;

— a Szovjetunió minden népének barátsága és testvérisége, kérlelhetetlenség a nemzeti és faji ellenségeskedéssel szemben;

— kérlelhetetlenség a kommunizmus ellenségeivel, a népek békéjének és szabadságának ellenségeivel szemben;

— testvéri szolidaritás minden ország dolgozóival, minden néppel.»³

Ez az erkölcsi kódex az alapja a párt erkölcsi-nevelő munkájának. A szovjet emberek jelentős többsége ismeri ezeket az erkölcsi szabályokat és normákat, és egész társadalmi tevékenységét egyre inkább ezek alapján igyekszik megvalósítani. Ahhoz azonban, hogy ez az erkölcsi kódex *minden szovjet embernél* magatartásának megingathatatlan, belső törvényévé váljék, a kommunista társadalmi-gazdasági viszonyok fejlesztése és a párt igen sokoldalú nevelő munkájára van szükség. A szovjet emberek kommunista erkölcsének kialakításában az *objektív* és *szubjektív* tényezők egész sora játszik közre.

*

Az erkölcs szabályait és normáit mindig meghatározott társadalmi és gazdasági feltételek között kell vizsgálni, az emberek erkölcsi tudatának tanulmányozásában a társadalom történetének materialista felfogására kell támaszkodni.

² Uo. 813—814. l.

³ Uo. 814—815. l.

kodni. A társadalom eszmei életét, az emberek érzéseit, eszméit és fogalmait csak a társadalom életének anyagi feltételeiből kiindulva lehet megérteni, megmagyarázni és átalakítani.

A tudat kezdettől fogva az emberek társadalmi tevékenységének terméke. Az emebert gyakorlati tevékenysége, a munka emelte ki az állatvilágból, s ez tudata fejlődésének is legfontosabb tényezőjévé vált.

Az ember társadalmi fejlődésének alapja az anyagi javak termelési módja, ez határozza meg a társadalom szerkezetét, végső soron tudatát.

»Életük társadalmi termelésében az emberek meghatározott szükségzerű, saját akaratuktól független viszonyokba, termelési viszonyokba lépnek egymással, amelyek anyagi termelőerőik meghatározott fejlődési fokának felelnek meg. E termelési viszonyok összessége alkotja a társadalom gazdasági szerkezetét, azt a reális alapot, melyen egy jogi és politikai felépítmény emelkedik, s amelynek a társadalmi tudat meghatározott formái felelnek meg. Az anyagi élet termelési módja határozza meg általában az élet társadalmi, politikai és szellemi folyamatát. Nem az emberek tudata az, ami létüket, hanem megfordítva: társadalmi létük az, ami tudatukat meghatározza.«⁴

A termelési módon belül tehát a termelési viszonyok összessége alkotja azt az alapot, amelyen a társadalom felépítménye emelkedik. Így az erkölcsben mint a társadalmi tudat sajátos formájában tehát a mindenkori termelési viszonyok tükröződnek. Ebből következik, hogy a termelési viszonyok összessége az az *objektív tényező*, amelynek a társadalom erkölcsi arculatának kialakulásában és formálásában döntő szerepe van.

A termelési viszonyok azonban nemcsak közvetlenül hatnak a társadalom erkölcsi arculatára, hanem közvetve is, a társadalom felépítménye különböző társadalmi és állami szervezetein keresztül is, amelyek a *szubjektív tényezők* szerepét töltik be a társadalom erkölcsének megváltoztatásában.

*

Az osztálytársadalmakban az erkölcs mindig osztályjellegű. Az uralkodó erkölcs pedig mindig a gazdaságilag és politikailag uralkodó osztály erkölcsé.

Az uralkodó osztály erkölcsével szemben azonban kialakul az elnyomott osztályok erkölcsé is. Kiemelkedő jelentősége van ezek között a munkásosztály forradalmi erkölcsének, amely a kapitalista kizsákmányolás ellen folytatott kíméletlen harcban jön létre. A munkásosztály erkölcsé, a proletárerkölcs az alapja a szocialista és a kommunista erkölcsnek. A szocialista forradalom győzelme után a proletárerkölcs új elvekkel és új tartalommal gazdagodik. *A szocialista termelési viszonyok kialakulása teszi lehetővé, hogy az emberek erkölcsi tudatában gyökeres fordulat álljon be és minőségileg új vonások alakuljanak ki.* A szocialista erkölcs kialakulásának és megvalósulásának objektív alapja tehát a szocialista termelési viszonyok létrejötte és fejlődése.

A kizsákmányolás felszámolásával, a szocialista termelési viszonyok kialakulásával az emberek társadalmi kapcsolataiban, tevékenységük jellegében gyökeresen új vonások alakultak ki. Vagyis a proletárdiktatúra, valamint a szocialista termelési viszonyok létrehozásuk a szocialista erkölcs kialakulásának anyagi feltételeit.

⁴ Marx: *Előszó »A politikai gazdaságtan bírálatához«*. Marx—Engels: Válogatott Művek két kötetben. Bp. 1949. I. köt. 339—340. l.

A szocialista iparosítás megvalósítása, a szocialista termelési viszonyok győzelme az ipar területén nemcsak mennyiségi, hanem lényeges minőségi változást idézett elő a Szovjetunióban a munkáosztálynál. Megváltozott mindenekelőtt a munkához és a *társadalmi tulajdonhoz való viszonyuk*. Ez az új viszony fejeződött ki már az első kommunista szombatokban, amelyek jelentőségét az új erkölcs kialakításában Lenin igen nagyra értékelte. »Ez olyan fordulatnak a kezdete — írta —, amely nehezebb, mélyrehatóbb, alaposabb, döntőbb jelentőségű, mint a burzsoázia megdöntése, mert ez a magunk renyhesége, feyelmezetlensége, kispolgári önzése fölötti győzelmet jelenti, győzelmet jelent azokon a szokásokon, amelyeket az átkozott kapitalizmus hagyott örökségül a munkásnak és parasztnak.«⁵

A kommunista szombatokban kifejeződött tehát a dolgozóknak a munkához való viszonya, amely egyben a tulajdonhoz való új, szocialista viszonyt is tükrözte.

Miután a föld, a bankok, a gyárak és az üzemek az egész nép tulajdonába mentek át, a munkások maguk vették kezükbe nemcsak a termelés szervezését és irányítását, hanem az elosztás nyilvántartását és ellenőrzését is. Kíméletlen harcot folytattak a naplopók, a tolvajok, az élősdiak ellen.

A munkások kollektívizmusa, amely a burzsoázia elleni osztályharcban alakult ki, a szocialista termelési viszonyok között, a dolgozók szocialista versenymozgalmaiban, a baráti együttműködésben és kölcsönös segítségnyújtásban nyilvánult meg. A szocialista ipar fejlődésével együtt megnőtt a munkáosztály politikai és gazdasági aktivitása, alkotókedve. A munkáosztály egyre nagyobb része érezte magát az ország gazdájának, s ennek alapján egyre inkább eltűnt tudatából az egyéni és a társadalmi érdek ellentéte. A szocializmus alapjainak lerakásáért folytatott nehéz harcban a munkáosztály szocialista erkölcsé megszilárdult és jelentős új vonásokkal gazdagodott.

A kollektívizmus, a munkához és a társadalmi tulajdonhoz való szocialista viszony mellett megjelentek olyan új erkölcsi tulajdonságok, mint a szocialista hazafiság, a proletárnemzetköziség és a szocialista humanizmus.

A *szocialista hazafiság* mindenekelőtt a szocialista építés ügye iránti odaadást foglalja magában. A szocialista hazaszeretet elválaszthatatlan a haza szocialista jövőjéért érzett felelősségtől. Természetesen a szocialista hazafiság magában foglalja még a szülőföld és a haladó történelmi múlt szeretetét, a szülőföld népének és egészséges szokásainak, hagyományainak tiszteletét. A szocialista hazafiságban nincs helye a faji vagy nemzeti gyűlölködésnek, a nemzeti önhittségnek, önteltségnek.

A munkáosztály szocialista erkölcsének szerves tartozéka a *proletárinternacionalizmus*. A proletárinternacionalizmus kialakul már a tőke ellen vívott osztályharcban, és a szocialista forradalom győzelme után elmélyül, új tartalommal telítődik.

A szocialista hazafiság és a proletárinternacionalizmus kölcsönösen feltételezik egymást. Egyetlen szocialista ország sem viheti sikerre az új társadalmi rend építésének ügyét más országok proletariátusának támogatása nélkül, a szocialista haza önfeláldozó szolgálata viszont a proletariátus nemzetközi osztályharcának sikereihez járul hozzá.

⁵ Lenin: *A nagy kezdeményezés*. Lenin Válogatott Művei. Bp. 1954. II. köt. 562. l.

A szocialista termelési viszonyok alapján bontakozik ki a *szocialista humanizmus*. A humanizmus csak ott érheti el teljes virágzását, ahol megszűnt mindenfajta embertelenség legfőbb forrása: a kizsákmányolás. A szocialista humanizmus az új társadalmi és államrend természetéből következik. Mint a kommunista erkölcs élve az emberről való gondoskodást, az emberi méltóság tiszteltbentartását, az emberek mindenfajta elnyomásának és megalázásának gyűlöletét juttatja kifejezésre.

A szocialista termelési viszonyok alapján új értelemmel telítődik meg a hagyományos erkölcsi fogalmak egész sora. A *becsület* és a *méltóság* fogalma igazi tartalmat csak a szocializmus viszonyai közt nyer, ahol az emberek mind gazdasági, mind pedig politikai tekintetben egyenlők egymással. A szocializmusban az emberek becsülete mindenekelőtt munkájukon alapszik.

A szocialista termelési viszonyok alapján a kollektívizmussal együtt megjelenik a kollektív becsületérzet, amely abban jut kifejezésre, hogy a társadalom tagjai termelési és társadalmi tevékenységükért, kollektív felelősséget éreznek a társadalom színe előtt. Új tartalmat nyer a *barátság* erkölcsi fogalma is. A barátsággal, mint erkölcsi jelenséggel a kapitalizmus körülményei között csak a dolgozók körében találkozunk. A dolgozók barátsága a szocializmus viszonyai között elmélyül, új tartalmat nyer. Itt a barátság alapja a gazdasági és politikai egyenlőség, a szocializmus építésének közös célja, egymás kölcsönös elvtársi segítése a közös ügy érdekében, kölcsönös áldozatvállalás.

A szocialista termelési viszonyok megszilárdulása változást idéz elő a munkáosztály *családerkölcse*nek vonatkozásában is. A szocialista termelési viszonyok és a nép kulturális színvonalának emelése alapján megvalósul a nők tényleges egyenjogúsága, ami lehetővé teszi a házasság és a család új erkölcsi alapjainak kialakulását. Csak a szocializmus körülményei között válhat általánossá a szabad választáson alapuló szerelmi házasság. Itt a család a szocialista társadalmi közösség része, amely egyformán szabad fejlődést biztosít a házastársak részére, és biztosítja a szülők és a gyermekek közötti igazi emberi kapcsolat kialakulását. A család és a szocializmus érdekei éppen úgy egybeesnek, mint az egyén és a társadalom érdekei. A szocializmusban a család a nagy szocialista közösség egy része, és erkölce a szocialista erkölcs.

Természetesen az új szocialista erkölcs kialakulása és általánossá válása a munkáosztály tudatában is hosszú időt vesz igénybe. A régi erkölcs maradványai hosszú ideig fennmaradnak még a munkások egy jelentős részénél, különösen azoknál, akik az idealista, vallásos világnézet talaján állnak.

Még nehezebben és lassabban formálódik ki és válik általánossá a szocialista erkölcs a parasztság körében. Ennek döntő oka abban van, hogy a forradalom után a mezőgazdaságban még hosszú ideig uralkodó gazdasági szektor maradt az egyéni kisparaszti gazdaság. A magántulajdon pedig a parasztságot a kispolgári erkölcsre neveli, arra, hogy ne törődjenek a közösség érdekeivel, hanem csak egyéni boldogulásukat tartásuk szem előtt. A szovjet hatalom elleneségei éppen ezért hosszú ideig abban reménykedtek, hogy a bolsevik párt nem tudja majd megoldani a parasztkérdést, mivel a paraszt soha nem fog lemondani egyéni gazdaságáról, és a magántulajdon erkölcsi világában élő parasztból soha nem sikerül kollektív parasztot nevelni.

A szocializmus építése azonban megkövetelte a szovjet hatalomtól, hogy a kisparaszti gazdaságot átvigye a kollektív gazdálkodás útjára. Miután a szocialista ipar megteremtette a mezőgazdaság kollektivizálásának technikai és

gazdasági felételeit, a párt a lenini elvek alapján élvezte a parasztságot a kollektív gazdálkodás útjához. A kollektivizálás megvalósítása után a mezőgazdaságban is a szocialista termelési viszonyok váltak uralkodóvá. A termelési eszközök társadalmi tulajdonának a mezőgazdaságban is a kollektívizmus felel meg. A kollektív gazdaságban végzett közös munka, közös irányítás, a végzett munka arányában való részesedés stb. új szocialista vonásokat alakított ki a parasztság erkölcsi felfogásában. A falun végbemenő mélyreható szocialista átalakulás nemcsak a mezsgyéket tüntette el, hanem a parasztnak a magántulajdon szellemétől áthatott gondolkodásmódját is megváltoztatta. Csak azután, hogy a parasztság saját tapasztalatai alapján meggyőződött arról, hogy a kollektív munka az anyagi gazdaság nagyobb bőségét eredményezi, kezdtek kibontakozni tudatában a szocialista erkölcs eszméi. Nem vonatkozik ez természetesen a parasztság leghaladóbb rétegére, ahol már ezek korábban létrejöttek.

A szocialista termelési viszonyok alapján tehát fokozatosan megváltozott a parasztság erkölcsi felfogása, az egyéni érdek helyébe a kolhoz általános érdeke lépett tevékenységük fő mozgatójaként, és a parasztság ezen keresztül eljutott általános állami, szocialista feladatok megértéséig is.

Természetesen a parasztságnál is, hasonlóan a munkásosztályhoz, fokozatosan kialakulnak és általánossá válnak a szocialista erkölcs azon normái és szabályai, amelyeket a munkásosztály esetében már említettünk. Meg kell azonban jegyezni, hogy a parasztság körében a szocialista erkölcs kevésbé érvényesül, mint a munkásosztálynál, s ennek döntő oka a két tulajdonforma különbségében és a háztáji gazdaság meglétében van.

A termelési viszonyokban és ennek alapján a társadalom osztályainak helyzetében beállt változások hatással voltak az értelmiség erkölcsi felfogásának alakulására is. A szocialista építés folyamatában egyrészt átnevelődött a régi, másrészt a munkásosztályból és a parasztságból kialakult az új értelmiség. A szocialista termelési viszonyok alapján kialakult az új szocialista értelmiség.

A szocialista termelési viszonyok képezik tehát az *anyagi* alapját annak, hogy a szovjet társadalomban kialakul és általánossá válik a szocialista erkölcs. A termelési eszközök társadalmi tulajdona a gazdasági alapja a szovjet állampolgárok közös érdekeinek a munkában, az egymáshoz való új, szocialista viszonyukban, a termelésben és a társadalmi élet más területén is.

A szocialista erkölcs kimagasló szerepet töltött be a Szovjetunió társadalmi, gazdasági fejlődésében, ugyanakkor nagy szerepe volt a Nagy Honvédő Háború idején is a szocialista haza védelméért folytatott harcban.

*

A Szovjetunió napjainkban belépett a kommunizmus építésének időszakába. A szocializmus és a kommunizmus mint egyazon társadalmi formáció két szakasza különbözik egymástól a termelőerők fejlettségének színvonalában, a tulajdon formáiban, az elosztás elveiben, a társadalom szervezetének formáiban és mindezeknek megfelelően tudatának színvonalában.

A szocializmus fokozatos átfejlődése kommunizmussá objektív törvényszerűség, amelyet a szocialista társadalom megelőző fejlődése készít elő.

A kommunizmusra való áttérés előfeltételeinek létrehozása bonyolult, többirányú feladat, amely magában foglalja:

1. A kommunizmus anyagi és technikai bázisának megteremtését;
2. A kommunista társadalmi viszonyok kialakulását;
3. A kommunista tudat általánossá válását a dolgozók körében.

Ezek a feladatok és célkitűzések kölcsönös kapcsolatban és összefüggésben állnak egymással.

A kommunizmus építésének feladatai közül alapvető jelentőségű a *kommunizmus anyagi-technikai bázisának* megteremtése, amely két egymást követő szakaszban oldódik meg.

A kommunizmus anyagi-technikai bázisának megteremtése mindenekelőtt a *termelőerők* példátlan arányú megnövekedését eredményezi. Ennek azonban nemcsak a gazdasági élet területén van nagy jelentősége, hanem a társadalmi élet területén is. A termelőerőknek ez az óriási fejlődése teszi ugyanis lehetővé, hogy a Szovjetunió az egy főre jutó termelésben világviszonylatban az első helyet foglalja el. Így jön létre az az alap, amelyen a szocialista társadalmi viszonyok fokozatosan kommunista társadalmi viszonyokká alakulnak át.

A termelőerők fejlődése és a termelési viszonyok tökéletesítése együttesen hozzá létre azt az *objektív alapot*, azokat az objektív feltételeket, amelyek között a kommunista erkölcs kialakul és általánossá válik.

A termelőerők fejlődése közvetlenül és közvetve is hatást gyakorol a dolgozók tudatára, erkölcsi felfogására.

A termelőerők fejlesztése (új, tökéletes gépek; új technológia, komplex gépesítés; automatizálás) egy magasan kvalifikált, kulturálisan és technikailag képzett munkásosztály kialakulását eredményezi. Ez a változás azonban megköveteli a munkásosztály világnézetének további elmélyülését, a kommunista tudat kialakulását. A kulturális-technikai színvonal emelkedése tehát nemcsak a munkások általános képzettségének növekedésével jár együtt, hanem magában foglalja világnézetük és erkölcsük fejlődését is. Mindezek alapján létrejönnek az iparban azok a feltételek, amelyek lehetővé teszik a szellemi és a fizikai munka lényeges különbségének megszűnését.

A termelőerők fejlesztése azonban nemcsak a dolgozókra van hatással, hanem megváltoztatja a munka jellegét is. Az új technikai feltételek között eltűnik a nehéz fizikai munka, lényegesen javulnak a szovjet emberek munkafeltételei, megrövidül a munkanap és új, kedvezőbb életkörülmények alakulnak ki. Ez pedig előfeltétele annak, hogy a munka életszükségletté váljék. Vagyis az automatizálás és a komplex gépesítés szolgáltatja az *anyagi alapot* ahhoz, hogy a szocialista munka fokozatosan kommunista munkává alakuljon. A termelőerők fejlődése alapján a meglévő vállalatok tökéletesednek és a kommunista társadalom vállalataivá fejlődnek, amelyekben a dolgozók tevékenységének alapelvévé válik: *kommunista módon élni és dolgozni*.

A termelőerők hatása az emberek tudatának fejlődésére döntő mértékben a termelési viszonyokon keresztül valósul meg. A kommunizmus termelőerőinek és termelési viszonyainak fejlődése alapján az új kialakuló kommunista erkölcs ragyogó példái mutatkoznak meg a szovjet munkásosztály termelési és társadalmi tevékenységében. (Kommunista munkabrigádok, kommunista munkanormák elterjedése, a dolgozó kollektívák széleskörű részvétele a vállalatok igazgatásában, a munkafegyelem jelentős arányú fejlődése, a versenymozgalmak új típusainak kialakulása és fejlődése stb.) Jelentősen megnőtt tehát a szovjet munkásosztály döntő többségénél a kollektívizmus, az elvtársi együttműködés és a társadalmi kötelesség érzése. Hruscsov elvtárs a kongresszusi

beszámolójában a következőket mondta: »A munka jellegében, a termelésben dolgozók kölcsönös viszonyában mind világosabban mutatkoznak meg az új hajtásai. A dolgozók mind szélesebb rétegeiben megszokássá válik, hogy öntudatosan, teljes odaadással, a képességeikhez mérten dolgozzanak, s ez a legfontosabb. Sok szovjet ember számára a munka már most is nemcsak kereseti forrás, hanem társadalmi hivatás, erkölcsi kötelesség is.«⁶

A kommunizmus anyagi-technikai bázisának megteremtése jelentős változásokat idéz elő a mezőgazdaság és a falu társadalmi viszonyai fejlődésében is. A mezőgazdaság sokoldalú fejlődése a kommunizmus felépítésének elengedhetetlen feltétele. Mindenekelőtt a mezőgazdaság termelőerőinek fejlesztése döntő jelentőségű, mivel ez teszi lehetővé egyrészt a mezőgazdasági termékek bőségének megteremtését, másrészt a szovjet falu fokozatos áttérését a kommunista termelési viszonyokra, amely által megszűnnek a város és a falu közti lényeges különbségek.

A termelőerők és a termelési viszonyok fejlődése a mezőgazdaságban jelentős változásokat idéz elő a dolgozó parasztság tudatában, erkölcsi felfogásában is.

A mezőgazdasági termelőerők fejlődése az iparhoz hasonlóan megteremti azokat az objektív feltételeket, amelyek között a munka a mezőgazdaság területén is életszükségletté válik és itt is eltűnnek a szellemi és a fizikai munka közti lényeges különbségek. A termelőerők fejlődése eredményeképpen a szocialista mezőgazdaság megközelíti az ipar színvonalát a műszaki ellátottság és a termelés szervezése tekintetében. Ez azt jelenti, hogy nagy minőségi változás megy végbe a munka jellegében. A mezőgazdaság további gépesítése, villamosítása jelentősen növeli a mezőgazdasági dolgozók műveltségi és műszaki színvonalát. A mezőgazdasági munka valamennyi területének korszerű technikával való ellátása azt eredményezi, hogy a mezőgazdasági munka az ipari munka válfajává alakul át.

A termelőerők fejlődése azonban a mezőgazdaság területén is döntő mértékben a termelési viszonyokon keresztül fejti ki hatását az emberek erkölcsi felfogására.

Napjainkban még észrevehető különbség van a munkásosztály és a kolhozparasztság tudata, erkölcsi felfogása között. Ennek alapvető oka a munkásosztály és a kolhozparasztság termelési viszonyai közti különbség, ami főleg a két szocialista tulajdonforma különbségében nyilvánul meg. A munkásosztály teljes egészében az össznépi tulajdon alapján áll. Életfeltételei, anyagi és kulturális ellátottsága alapjaiban a társadalomtól függ. Éppen ezért a társadalmi érdek megértése, a szolidaritás és a kollektívizmus érzése, a szocialista erkölcsi magatartás egyéb más szabályai és normái a munkásosztálynál mélyebb tartalmat és szélesebb fejlődést érnek el, mint a parasztságnál.

A kolhoztulajdon, a kollektív munka és irányítás a kolhozparasztságnál is elvezet a szocialista erkölcs normáinak kialakulásához és fejlődéséhez, de főleg a háztáji gazdaságból eredő személyi haszon akadályai lehet ezen normák teljes kibontakozásának.

Ahhoz tehát, hogy a kolhozparasztság körében is kialakuljanak és általánossá váljanak a kommunista erkölcs szabályai és normái, feltétlenül szükséges

⁶ Hruscsov elvtárs beszámolója az SZKP XXII. kongresszusán. Az SZKP XXII. kongresszusa. Id. kiad. 96. l.

a kolhoztulajdon átalakítása össznépi tulajdonná. A kolhoztulajdonnak össznépi tulajdonná való fokozatos átalakulása pozitív hatással lesz a kolhozparaszttság erkölcsi tudatának alakulására is. A termelési viszonyok tökéletesedése, a két tulajdonforma közeledése, a kollektivizmus és az elvtársi együttműködés viszonyainak további fejlődését eredményezik majd a munkásosztály és a kolhozparaszttság között.

A mezőgazdaságban a kolhoztulajdonnak össznépi tulajdonná való válása a szocialista termelési viszonyok valamennyi elemének továbbfejlődését eredményezi. A termelési viszonyok tökéletesedése alapján formálódik a dolgozó paraszttság tudata. A kolhozok eddig is a kommunizmus iskolái voltak a szovjet paraszttság számára, elősegítették a magántulajdonosi szokások leküzdését, a kollektív nagyüzemi gazdálkodásra nevelték a parasztágot. A kolhozok éppen ezért továbbra is a kommunizmus iskolái maradnak. Ez azt jelenti, hogy a kolhozok termelési viszonyainak továbbfejlesztése az objektív alapja a kommunista erkölcs kialakulásának és általánossá válásának a kolhozparaszttság körében.

A kolhozok fejlesztése területén elsődleges feladat termelőerőinek fejlesztése a munka termelékenységének szakadatlan emelése érdekében. A kolhozok termelőerőinek fejlesztése valamennyi kolhoz gazdasági fellendülését eredményezi. Ennek azonban igen nagy jelentősége van a termelési viszonyok tökéletesedése szempontjából is. »A kolhozok gazdasági felemelkedése lehetővé teszi a *kolhozon belüli viszonyok* tökéletesítését; a termelés társadalmisítási fokának emelését, a normázásnak, a munkaszervezésnek és a munkadíjazásnak közelebb vitelét az állami vállalatoknál kialakult színvonalhoz és formákhoz, az áttérést a szavatolt havi fizetésre; a társadalmi szolgáltatások szélesebb körű fejlesztését (közétkeztetés, gyermekotthonok és bölcsődék, közművek stb.)«⁷

A társadalmi fogyasztási alapok további kiszélesítése megszilárdítja a közösségi szellemet a mindennapi életben, a munkában és általában a dolgozó paraszttság egymás közti kapcsolataiban.

A termelőerők és a termelési viszonyok fejlődésének egyik legnagyobb eredménye a kommunista erkölcs kialakulása szempontjából az lesz, hogy elavulttá válik a háztáji gazdaság és így megszűnik a kolhozparasztok érdekeinek és munkájának megosztottsága a kollektív gazdaság és a háztáji gazdaság érdekei és munkája között. A magatartás kommunista normái: a munkához való kommunista viszony, a társadalmi tulajdon fokozottabb védelme, a kollektivizmus érzésének fejlődése, a társadalmi kötelesség megértése stb. egyre inkább kibontakoznak és megszilárdulnak a kolhozparaszttság tudatában.

A mezőgazdaság termelőerőinek növekedése azonban nemcsak a kolhozokon belüli viszonyokban eredményez jelentős változásokat, hanem a kolhozok egymás közti kapcsolatában is. A gazdaság társadalmisításának folyamata túlnő az egyes kolhozok keretein, és jelentősen kiszélesednek a kolhozok közötti termelési kapcsolatok. A gazdasági élet fellendülése arra ösztönzi a kolhozokat, hogy kolhozközi vállalatokat, kulturális és szolgáltatási intézményeket, állami kolhoz-villanytelepeket hozzanak létre a mezőgazdasági termékek elsődleges feldolgozására, raktározására és szállítására különböző építkezések lebonyolítására, építőanyagok gyártására stb. szolgáló vállalatokat létesítenek közös erővel.

⁷ A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja. Az SZKP XXII. kongresszusa. Id. kiad. 781—782. 1.

Mindezek a folyamatok eredményezik, hogy a kolhoztulajdon fokozatosan össznépi tulajdonná válik. A kolhozok közti kiszélesedett gazdasági, kulturális és szociális kapcsolatok alapján továbbfejlődnek a kollektívizmus és a kölcsönös segítségnyújtás viszonyai. A kolhoztagok már nemcsak saját kolhozuk érdekeit veszik figyelembe a gazdaság fejlesztésénél, hanem az általános közös érdekeket. Ez tudatunk szükségszerű jellemző vonásává válik. Vagyis a kolhoztagok egyéni érdekei általános össznépi jellegűekké válnak. A kolhoztulajdonosok össznépi tulajdonná való átalakulása tehát elengedhetetlen feltétele annak, hogy a kolhozparaszttság körében is kialakuljon és általánossá váljon a kommunista erkölcs.

*

A kommunista termelési viszonyok és a kommunista erkölcs kialakulásában nagy jelentősége és szerepe van az anyagi javak elosztási módjának. Az anyagi javak kommunista elosztásának elve és a kommunista erkölcs normáinak kialakulása és általánossá válása dialektikus kölcsönhatásban van egymással, amelynek a lényege abban jelölhető meg, hogy kölcsönösen feltételezik egymást. Mindezen kívül az anyagi javak kommunista elosztási elve feltételezi még a kommunizmus anyagi-technikai bázisának kialakulását.

A szükségletek szerinti elosztás kommunista elvére való áttérés elengedhetetlen feltétele, a munka szerinti elosztás szocialista elvének továbbfejlesztése, amely a termelésben való személyes anyagi érdekelttség elvén nyugszik. A szocialista és a kommunista társadalomnak is alapvető erkölcsi követelménye, hogy tagjai a társadalom javára minél eredményesebben dolgozzanak. A szocialista társadalom azonban ezt csak úgy biztosíthatja, ha tagjai a fogyasztási javakból a végzett munka arányában részesednek. A szocialista erkölcs nem ítéli el az embert, ha azért dolgozik többet és jobban, hogy anyagi életfeltételeit megjavítsa. A marxista történelemszemlélet magában foglalja azt az alapvető tételt, hogy a munkatevékenységben az anyagi ösztönzők az elsődlegesek.

A szocializmusban az egyéni és a társadalmi érdekek szorosan összefonódnak. Vagyis a szocialista erkölcs magában foglalja az anyagi érdekelttség elvét. A szocializmus építésének történelmi tapasztalatai a Szovjetunióban igazolják, hogy a helyesen irányított egyéni érdek a közösségi elv megszilárdulását, nem pedig annak aláadását eredményezi.

Természetesen az egyéni érdekek a társadalmi érdek fölé való helyezése, az egyéni haszon felhalmozása a társadalmi rovásra ellentmond a szocialista erkölcsnek.

»A bőségnek, mint az egyéni tulajdon korlátlan gyarapodásának elképzelése — nem a mi elképzelésünk, távol áll a kommunizmustól. Az, hogy a dolgozónak nagy mennyiségben vannak egyéni tulajdonában különböző javak — mint az egyéni fogyasztás formája nem ellenkezik a kommunista építéssel mindaddig, amíg ésszerű keretek közt marad, és nem válik öncéllá. De a túlságosan nagy egyéni tulajdon bizonyos körülmények között a társadalmi haladás kerékkötőjévé, a magántulajdonosi erkölcsök melegágyává válhat, s gyakran azzá is válik, és kispolgári elfajulásra vezethet. Megtörténik, hogy a dolgok egyik-másik embert leigázzák, s az ilyen ember a dolgok rabjává válik.«⁸

⁸ Hruscsov id. beszámolója. Az SZKP XXII. kongresszusa. Id. kiad. 98. l.

Ezt azt jelenti, hogy az anyagi érdekeltség szocialista felfogása nem azonos a kapitalista haszonhajhászással. Ellentmondás van a munka alapján megvalósuló szocialista elosztás és a kapitalista nyereséghajhászás között. A szocializmusban az anyagi ösztönző erők összekapcsolódnak az erkölcsi ösztönző erőkkel. kölcsönhatásban állnak egymással és együttesen a kommunizmus felépítésére irányulnak.

Az emberek tevékenységének jellegében tehát igen nagy jelentősége van az anyagi érdekeltség elve érvényesítésének.

A szocialista társadalom tagjainak anyagi helyzete sokoldalú szükségleteik kielégítésének foka *közvetlen* hatást gyakorol az emberek tudatára, a munkához és a társadalmi tulajdonhoz való viszonyukra. Az emberek érdekeinek és szükségleteinek állandó figyelembevételével anyagi jólétük szüntelen emelése, egyik elengedhetetlen feltétele és alapja alkotó aktivitásuk és erkölcsi tudatuk színvonala emelésének.

»A mindennapi szükségletek kielégítése nem jelentéktelen apróság, nem másodrendű dolog. Az emberek hangulata és munkájuk termelékenységük sok tekintetben függ attól, hogy milyen a mindennapi életük, milyen ellátásuk kultúrája.«⁹

A néptömegek érdekeinek szolgálatát fejezi ki a szocializmus gazdasági alaptörvénye: a termelés szakadatlan növelése és tökéletesítése a legfejlettebb technika alapján, az egész társadalom állandó növekvő szükségleteinek lehető legteljesebb kielégítése és a társadalom valamennyi tagjának sokoldalú fejlődése céljából. E törvény érvényesülését szemléltetően mutatja a szovjet társadalom tagjainak szakadatlanul növekvő gazdasági és kulturális jóléte, helyzete. Ennek alapján mind teljesebben érvényesül a munka jellegében, az emberek egymáshoz való kapcsolataiban a kialakuló új kommunista erkölcs. A dolgozók egyre szélesebb rétegeiben megszokássá válik az, hogy öntudatosan, képességeikhez mérten dolgozzanak.

Világosan igazolja ezt például a kommunista brigádmozgalom. A kommunista brigádmozgalomban kifejezésre jut a párt célkitűzéseivel való teljes egyetértés, a kommunizmus ügye iránti odaadás, a szocialista haza szeretete, a társadalmi tulajdon védelméről és gyarapításáról való gondoskodás, a társadalom javára végzett lelkiismeretes munka, magasfokú társadalmi kötelességtudat. Kifejezésre jut e mozgalomban a kommunista együttélés szabályainak megtartására irányuló céltudatos törekvés, egymás segítése, humánus kapcsolatok és kölcsönös megbecsülés az emberek között, példamutatás a munkában és a családi életben. A dolgozók egyre szélesebb köre igyekszik kommunista módon élni és dolgozni. Tehát már a szocialista elosztási elv — »mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint« — alapján kialakulnak a kommunista erkölcs egyes jellemző vonásai. Nem jelenti azonban ez azt, hogy az anyagi és kulturális javak elosztása területén nincs továbbra szükség az anyagi érdekeltség elve érvényesítésének. Ellenkezőleg, a munka szerinti elosztás, az anyagi érdekeltség elve továbbfejlesztése elengedhetetlen feltétele a szükségletek szerinti elosztás kommunista elvére való áttérésnek.

Amíg nem jött létre az anyagi javak bősége és a munka nem vált minden egyes ember elsőrendű életszükségletévé, addig érvényesíteni kell az elosztás szocialista elvét.

⁹ Uo. 89. l.

Csak a dolgozóknak a termelésben való személyes anyagi érdekeltiségének fenntartása útján valósulhat meg az anyagi javak bősége. Addig, minden egyenlősdi káros.

Az SZKP XXII. kongresszusa az egyéni és társadalmi érdekek helyes összhangjából kiindulva jelölte meg mind az ipar, mind pedig a mezőgazdaság területén az anyagi javak elosztásának eszközeit és módjait, mivel csak ez biztosíthatja a kommunizmus felépítését. Hruscsov elvtárs a következőket mondotta erről kongresszusi beszámolójában:

»Beszélhetünk akármilyen rózsás kilátásokról, megszabhatjuk a gazdasági fejlődésnek akármilyen gyors ütemét, ha maguk a dolgozók nem ismerik fel a társadalom átalakításának szükségességét, ha nem érdekeltek anyagilag, akkor a kidolgozott terveket nem sikerül megvalósítani. Aki az anyagi érdekeltség elvét figyelmen kívül hagyja, az szubjektív megfontolások alapján jár el, átugrik egy szakaszt, kudarcra kárhoztatja a szocialista, a kommunista építés ügyét.«¹⁰

»A párt az anyagi és az eszmei ösztönzők egybekapcsolásában látja azt a biztos utat, amely a bőség megteremtése és a szükségletek szerinti elosztás felé vezet, s amely okvetlenül elvezet majd bennünket a kommunista munka diadalához.«¹¹

A dolgozók anyagi jóléte, a termelésben való anyagi érdekeltség növelése és a kommunista öntudatosság növekedése között egyenes kapcsolat van. Az anyagi érdekeltség elvének alkalmazása nélkül nem lehet a dolgozókat a kommunizmushoz elvezetni, nem alakulhat ki a kommunista erkölcs.

Megállapíthatjuk, hogy a termelőerők fejlődése a szocialista termelési viszonyok szüntelen tökéletesedése azok az objektív tényezők, amelyek megváltoztatva az emberek élet- és munkafeltételeit, egyenes hatást gyakorolnak fejlődésére, megváltoztatva nézeteiket, erkölcsi magatartásuk normáit és szabályait.

Természetesen az objektív tényezők szerepének hangsúlyozása nem jelenti azt, hogy a kommunista erkölcs automatikusan, ösztönösen alakul ki a dolgozó tömegek tudatában. A kommunista erkölcs kialakulása és általánossá válása nem passzív folyamat, hanem az objektív feltételek hatása mellett szükség van az állami és társadalmi szervezetek rendszeres célratörő, nevelő munkájára. Véső soron az objektív és szubjektív feltételek kialakulása eredményezi a kommunista erkölcs kialakulását és általánossá válását.

¹⁰ Uo. 97. l.

¹¹ Uo. 98. l.

Иштван Куцик

РОЛЬ ОБЪЕКТИВНЫХ ФАКТОРОВ ОБЩЕСТВА В СФОРМИРОВАНИИ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ МОРАЛИ И ЕЕ СТАНОВЛЕНИИ ВСЕОБЩЕЙ

В связи с XXII. съездом КПСС статья занимается с вопросом, какую роль играют объективные факторы общества в формировании коммунистической морали и в её становлении всеобщей. В введении речь идёт о том, что XXII. съезд КПСС большую роль считает коммунистическому воспитанию трудящихся и как съезд определяет моральный кодекс строителя коммунизма. Статья указывает в введении и на то, что значит материалистическое рассматривание правил и норм нравственности. Далее статья показывает те объективные обстоятельства и условия, в среди которых сформировалась и стала всеобщей социалистическая мораль советского рабочего класса, крестьянства и интеллигенции. В связи этим в статье занимают места основные характерные черты социалистической морали: коллективизм, социалистический патриотизм, пролетарский интернационализм, социалистический гуманизм.

Вторая часть статьи рассматривает объективные обстоятельства формирования коммунистической морали и её становления всеобщей. Она показывает, что развитие производительных сил и производственных отношений коммунизма как создаёт объективные основы становления коммунистической морали всеобщей. В этой части статьи автор отдельно занимается объективными условиями морального сознания рабочего класса и крестьянства.

Заключительная часть рассматривает вопросы соотношения принципа материальной заинтересованности и коммунистической морали. Наконец статья ссылается на то, что кроме объективных факторов общества значительную роль играют в коммунистическом воспитании трудящихся и субъективные факторы общества, что эти факторы только вместе создают коммунистическую мораль и делают её всеобщей.

István Kuczik

DIE ROLLE DER OBJEKTIVEN FAKTOREN DER GESELLSCHAFT IN DER HERAUSBILDUNG UND IN DEM ALLGEMEINWERDEN DER KOMMUNISTISCHEN MORAL

Der Artikel beschäftigt sich im Zusammenhang mit dem XXII. Kongress der Kommunistischen Partei der Sowjetunion mit der Frage, welche Rolle die objektiven Faktoren der Gesellschaft in der Herausbildung und in dem Allgemeinwerden der kommunistischen Moral spielen. Die Einleitung weist darauf hin, welche grosse Bedeutung der XXII. Kongress der Kommunistischen Partei der Sowjetunion der kommunistischen Erziehung der Werktätigen zuschreibt und auf welcher Weise den sittlichen Kodex der Aufbau der Kommunismus verfasst. In der Einleitung deutet der Artikel auch darauf hin, was die materialistische Untersuchung der Regeln und Normen der Moral bedeute. Im weiteren erklärt der Artikel die objektiven Umstände und Bedingungen, unter denen sich die sozialistische Moral der sowjetischen Arbeiterklasse, Bauernschaft und schaffenden Intelligenz herausbildete und allgemein wurde. Im Zusammenhang damit führt der Artikel die grundlegenden Merkmale der sozialistischen Moral auf: den Kollektivismus, den sozialistischen Patriotismus, den proletarischen Internationalismus, den sozialistischen Humanismus.

Der zweite Teil des Artikels erörtert die objektiven Umstände der Herausbildung des Allgemeinwerdens der kommunistischen Moral. Er weist darauf hin, auf welche Weise die Entwicklung der Produktivkräfte und Produktionsverhältnisse des Kommunismus die objektive Grundlage des Allgemeinwerdens der kommunistischen Moral erschafft. Dieser Teil beschäftigt sich auch mit den objektiven Bedingungen des moralischen Bewusstseins der Arbeiterklasse und der werktätigen Bauern.

Zum Schluss behandelt der Verfasser die Frage des Zusammenhanges zwischen dem Prinzip der materiellen Interessiertheit und der kommunistischen Moral. Hier wird darauf hingedeutet, dass ausser den objektiven Faktoren auch die subjektiven Faktoren der Gesellschaft entscheidende Rolle in der kommunistischen Erziehung der Werktätigen spielen, und die beiden nur gemeinsam die Herausbildung und das Allgemeinwerden der kommunistischen Moral ergeben können.

PAPP JÁNOS:

A DOLGOZÓK ANYAGI ÉRDEKELTSÉGÉNEK NÉHÁNY KÉRDÉSE A SZOCIALIZMUSBAN

Egyetlen társadalmi rendszer sem létezhet és fejlődhet anyagi termelés nélkül. A termelés legfőbb mozgatói a termelőerők, a legfontosabb termelőerő pedig a dolgozó ember. »Valamennyi termelési szerszám közül — írja Marx — a legnagyobb termelőerő maga a forradalmi osztály.«¹ Hasonló gondolatot fejeznek ki Lenin szavai: »Az egész emberiség első termelőereje a munkás, a dolgozó.«² Ezért a dolgozók széles rétegeinek részvétele a termelésben mindenkor alapvető feltétele a társadalmi létnek, a társadalmi haladásnak. A dolgozók személyes részvételének jellege a termelésben, kedve és aktivitása a munkában azonban nagymértékben függ attól, hogy a munkát végző egyén — az adott termelési módtól meghatározva — *anyagilag* mennyire, milyen mértékben érdekelt munkájának eredményében, valamint milyen *erkölcsi* követelmények és normák szabályozzák a munkához fűződő viszonyát általában. Ezzel kapcsolatosan előljáróban szükséges megjegyezni, hogy különbség van anyagi érdekelttség és anyagi ösztönzés között. Az anyagi érdekelttség mindig a történetileg adott elosztási formákban jelentkezik, a javak ilyen vagy amolyan elosztásának függvénye, általában (vagyis nem minden esetben) velejárója. Az anyagi érdekelttség kiváltja az anyagi ösztönzést, amely fontos szerepet játszik a dolgozók tudatának, munkaerkölcsének formálásában s nem kevésbé társadalmi-gazdasági tevékenységének meghatározásában, vezetésében. Az alábbiakban az anyagi érdekelttség, az anyagi és az erkölcsi ösztönzés kapcsolatának, problémáinak néhány mozzanatát, mindenekelőtt a szocialista társadalomban, figyeljük meg és megkísérelünk következtetéseket levonni.

Ha történelmileg vizsgáljuk ezt a kérdést, azt tapasztaljuk, hogy az összközösségi társadalomban az anyagi érdekelttség elve *mindenkire* kiterjedően érvényesült, ami szükségszerűen következett a kollektíven végzett munkából, a termelőeszközöknek és a munka termékeinek közös tulajdonából. Az ösközösség embere a javak *egyenlő elosztásán* keresztül élvezte munkája gyümölcsét, ezért közvetlen érdeke volt a ráeső munka elvégzésén túlmenően a termelés állandó fejlesztése is. Természetesen az anyagi javak egyenlő elosztása nem szükséglet szerinti elosztást jelentett, ellenkezőleg, éppen a termelés rendkívül alacsony színvonala, a létszükségleti »cikkek« bőségének hiánya tette szükségessé az egyenlő elosztás érvényesülését. Mégis, mindazzal a kevésssel, amit a

¹ Marx: *A filozófia nyomora*. Bp. 1952. 169. l.

² Lenin: *Az I. oroszországi iskolán kívüli oktatási kongresszus*. V. I. Lenin Művei. XXIX. köt. Bp. 1953. 369. l.

dolgozók megtermeltek, maguk a dolgozók rendelkeztek, a termelés tehát teljes egészében a társadalom valamennyi tagjának érdekeit szolgálta. Mindezt előnyösen kiegészítette a munka primitív, kezdetleges pozitív erkölcsi értékelése, a munkával kapcsolatos magatartási szokások és közvélemény kialakulása. Ennek megfelelően nemcsak a közös munkába való bekapcsolódást várta el a horda vagy a nemzetség közössége az őstársadalom minden egyes tagjától, hanem azt is, hogy mindenki saját képességéhez, fizikai erejéhez, ügyességéhez és tapasztalataihoz mérten a legjobban elvégezze a rá háruló részmunkákat. Mindezek a tényezők kedvezően hatottak a termelés előrelendítésében, lehetővé tették, hogy a sivár, nehéz természeti és gazdasági körülmények között is fennmaradjon és előrehaladjon az emberi társadalom.

A magántulajdon kialakulásával és a társadalomnak osztályokra szakadásával lényeges változások történtek a munka anyagi és erkölcsi ösztönzésében. A rabszolgatartó társadalomban a dolgozókat már nem a személyes anyagi érdekelttség vagy erkölcsi belátás ösztönözte, hanem a rabszolgatartó által alkalmazott durva és leplezetlen fizikai erőszak *kényszerítette* munkára. A rabszolgarendszerben, ahol a termelőeszközökkel együtt a dolgozó ember is dolgoszámba ment és a rabszolgatartó tulajdonát képezte, a rabszolga teljesen érdektelenné vált munkája eredményében. Munkájának nemcsak többletermékétől, hanem a szükséges termék jelentős részétől is megfosztották s mindössze annyit kapott, hogy az éhhalált elkerülje és elhasználódott munkaerejét nagyjából pótolja. Az így kizsákmányolt, rabságban élő és lényegében az állat színvonalára süllyesztett rabszolga csak alacsony termelékenységgel, lassan és kedvetlenül dolgozott. Ehhez nagymértékben hozzájárult a rabszolgamunka hivatalos erkölcsi megítélése is, amelyből kitűnik, hogy a rabszolgatartók általában mélysegesen megvetették a rabszolgák által végzett durva fizikai munkát és szabad emberhez méltatlannak, erkölcsileg lealázónak minősítették. A rabszolgamunkának ez az erkölcsi leértékelése a fizikai és szellemi munka ellentétének fokozódásával — amely lényegében a rabszolgaságban vette kezdetét és az osztályellentétek egyik kifejezőjévé vált — az *általános* erkölcsi felfogásban egyre inkább megnyilvánult, a rabszolga munkája mindjobban a közmegvetés tárgya lett. Egyébként maga a rabszolga sem gondolkozott máskülönbön saját munkájáról és élethelyzetéről. Gyűlölte a ráerőszakolt nehéz kényszermunkát és mindenáron szabadulni akart tőle. Számára ez a munka rabságot, kizsákmányolást és halált jelentett.

Amikor a rabszolgarendszer történetileg megérett a pusztulásra, a meg-növekedett termelőerők szükségessé tették olyan termelési viszonyok kialakítását, amelyek bizonyos fokig biztosítják a dolgozók anyagi érdekelttségét munkájuk eredményében. A középkori jobbágyság elődei, a kolonusok, majd később, a hűbériség általánossá válásával a jobbágyparasztsók, némileg valóban érdekelve voltak a munkában. A jobbágyparasztsók, aki már rendelkezett kisebb saját gazdasággal, idejének egy részében önmagának dolgozhatott. Ugyanakkor annak megfelelően, ahogyan a munkajáradékot fokozatosan felváltotta a termék-, majd a pénzjáradék, lehetővé vált, hogy a jobbágyság önállóan rendelkezzen munkájával és idejével, valamint — termelési jártasságának és leleményességének felhasználásával — könnyítse magát a járadékok szolgáltatását. A jobbágyság munkához fűződő érdekelttsége ezáltal fokozódott, és munkájuk termelékenysége összehasonlíthatatlanul magasabb szinten mozgott, mint a rabszolgáké. Ennek ellenére mégis megállapítható, hogy a jobbágymunka kizsákmány-

nyololásának szüntelen fokozódása, a jobbágyparaszt politikai jogfosztottsága, a földesúrtól való személyi függősége és egyéb tényezők, amelyek lényegesen befolyásolták a jobbágy munkavégzését, a dolgozók anyagi érdekelttségét a termelésben csak elenyésző mértékben tették lehetővé.

A dolgozók anyagi érdekelttségének területén a kapitalizmusban sem változik sokat a helyzet. A tőkésék ugyan előszeretettel hangoztatják, hogy a kapitalizmusban a jogilag szabad munkás nemcsak tetszőlegesen kiválaszthatja a számára legjobbnak ígérkező, a legnagyobb kereseti lehetőségekkel kecsegtető munkahelyet, hanem kimondottan érdekelt a munkatermelékenység, a munkaintenzitás növelésében, pontosabban: a tőkés vállalat jövedelmezőségének fokozásában is. Azonban egy pillanatilag sem kétséges, hogy a »munkás nyereségrészesedése a vállalati haszonban«, a »tőke demokratizálódása«, a »résztvényekkel rendelkező munkás« és hasonló burzsoá teóriák a dolgozók félrevezetését szolgálják, leplezik a kapitalista rendszer kizsákmányoló, népellenes lényegét. Ha összehasonlítjuk a bér munkás és a jobbágyparaszt anyagi érdekelttségét a termelésben, legfeljebb azt figyelhetjük meg, hogy a kapitalizmus termelési-gazdasági rendszere ügyesen kelti azt a tévhitet — amelynek egy ideig a dolgozók is csapdájába esnek —, hogy a bér munkás anyagilag messze-ménősen érdekelt a tőkésnek végzett munka eredményében. A munkabér különböző formája, de különösen az akkordbér valóban erősíti azt a látszatot, hogy a nagyobb és jobb munkateljesítmény emeli a dolgozók keresetét. De Marx éppen ellenkezőleg, felfedve a darabbér igazi lényegét, kimutatta, hogy a darabbér alkalmazása a tőkés profit növelésének eszköze és állandóan lejjebb szorítja a dolgozók életszínvonalát. »A darabbérnek... van egy olyan tendenciája, hogy egyéni munkabéreknek az átlagszínvonal fölé való emelésével magát ezt a színvonalat süllyessze.«³

Azon túlmenően, hogy a kapitalista gazdasági rendszer alapvető törvényszerűségei és kísérő jelenségei (gazdasági válságok, a reálbér csökkenési tendenciája, a piac anarchiája stb.) fékezik a dolgozók anyagi érdekelttségének megvalósulását, a munka erkölcsi ösztönzése is a kizsákmányolók osztályérdekeit szolgálja. Ez elég világosan kitűnik mind a feudalista, mind a kapitalista rend uralkodó osztályainak lényegében idealista, a valláserkölc alapján nyugvó munkaerőkölséből, amely szentesíti a dolgozók kizsákmányolását, az osztályok vagyoni egyenlőtlenségét, a fizikai és szellemi munka antagonisztikus ellentétét és mindazt, ami a munkával kapcsolatban az uralkodó osztályok számára előnyös. Ezért sem a jobbágyság, sem a proletariátus nem meritheti és nem is meríti a kizsákmányolók munkaerőkölséből munkája erkölcsi indítékait. Ellenkezőleg, ahogyan a dolgozók fokozatosan felismerik a munka történelmi jelentőségét a társadalom életében és saját szerepüket a munkában, ahogyan észreveszik a munkában az osztályelnyomás és kizsákmányolás alóli felszabadulásuk és egy emberibb, igazságosabb társadalom megteremtésének forradalmi eszközét, egyre inkább kikristályosodik saját munkaerőkölsük tartalma és ezt követik.

Az elmondottakból megállapíthatjuk, hogy a dolgozók anyagi érdekelttsége a termelésben, miután az ősközösség felbomlásával fokozatosan megszűnt, az antagonisztikus osztálytársadalmakban történetileg ismét csak lassan jön létre, leginkább a kapitalizmusban, de még ekkor is csak szűk, a tőkés profitszerzés által megszabott keretek között. A dolgozók elnyomására és kizsákmányolására

³ Marx: A tőke. I. köt. Bp. 1955. 514. l.

épült társadalmi rendszerek *objektíve* korlátozzák a dolgozók anyagi érdekelt-ségét a munkában, aminek oka mindenekelőtt a termelőeszközök kizsákmá-nyoló magántulajdonában, valamint az ettől függő elosztás módjában, formái-ban jelölhető meg. A marxista történelmi felfogás kimutatja, hogy a társadalom mindenkori gazdasági szerkezetének magvát képező tulajdonviszonyok azok, amelyek elsősorban és lényegében meghatározzák a társadalmi termelés jelle-gét, a javak kisajátításának és elosztásának módját s ezzel együtt azokat az arányokat, amelyek szerint a társadalom egyes tagjai részesülnek a meg-termelt javakból. A kizsákmányoló társadalmak elosztási rendszere a kizsák-mányoló, nem-dolgozó osztályok érdekeit szolgálja és teljesen vagy nagy mér-tékben kizárja a dolgozók anyagi érdekeltségének megvalósulását, ami éles el-lentmondásokat szül, különösen a társadalmi termelés és a dolgozói fogyasztás, a dolgozók szükségletei és a szükségletek kielégítésének lehetőségei között.

*

Teljesen új helyzet alakul ki a szocialista társadalomban, ahol a dolgozó nép gyakorolja a hatalmat és az alapvető termelőeszközök társadalmi tulajdon-ban vannak. A termelőeszközök szocialista tulajdona alapján az egész társa-dalmi termelés a dolgozó nép érdekeinek rendelődik alá, és gyökeresen megvál-toztatja a munkatevékenység jellegét. A szocializmusban a dolgozó ember mun-kája mentes a kizsákmányolástól, az émbertelenségtől és az elnyomástól; a mun-ka célja: a szocializmus gazdasági alaptörvényéből eredő feladatok megvalósítása, azaz a társadalom előrehaladásának, a népjólét szakadatlan emelésének, a társa-dalom valamennyi tagja sokoldalú fejlődésének biztosítása. Lenin szavaival, a szocializmus építésének időszakában a dolgozó ember számára »az évszázadokon át idegennek végzett munka, a kizsákmányolók javára folytatott kényszer-munka után először nyílik lehetőség arra, hogy *saját magának dolgozzék*, még-hozzá úgy dolgozzék, hogy a modern technika és kultúra minden vívmányára támaszkodik.«⁴ A szocializmusban egyre teljesebben megvalósul, mindennapos gyakorlattá válik, hogy a dolgozók saját maguk és egymás javára dolgoznak, munkájuk eredménye közvetlenül vagy közvetve visszajut hozzájuk, ezáltal állandóan javulnak mindennapi életkörülményeik, gyarapodik ellátásuk anyagi és szellemi kultúrája. A termelőeszközök társadalmi tulajdona tehát megszünteti a társadalmi termelés és a dolgozói fogyasztás korábbi, antagonisztikus ellent-mondását és közvetlen kapcsolatot, kedvező kölcsönhatást teremt közöttük. Ilyenképpen a szocialista rendszer szükségszerűen megvalósítja a dolgozók anyagi érdekeltségét a munkában és annak eredményeiben, mert ha a dol-gozók ténylegesen élvezhetik munkájuk anyagi hasznát és áldásos követke-zményeit, saját személyes érdekükké válik, hogy törekedjenek a termelés szaka-datlan fejlesztésére és mindenkor hiánytalanul, a legnagyobb lelkiismeretessé-gel hajtsák végre a rájuk bízott munkafeladatokat.

A burzsoá ideológusok gyakran hangoztatják, hogy a szocializmus kiöl minden munkaszenvédélyt a dolgozókból, megszünteti a munka ösztönző erőt, lehetetlenné teszi az »egyéni kezdeményezés«, a »szabad vállalkozás« érvénye-sülését, és ezért nem lehet tartósan életképes. Szerintük a szocialista gaz-

⁴ Lenin: *Hogyan szervezzük meg a versenyt?* V. I. Lenin Művei. XXVI. köt. Bp. 1952. 421. l.

dasági sikerek kényszerszolgálatán, gyilkos, emberről emberről teljesítmény-bérendszereken vagy olyan emberek munkáján alapulnak, akik csak azért dolgoznak, mert becsapták őket, elhitették velük a megvalósíthatatlan, a lehetetlen kommunista utópiákat. A dolgozók napról napra növekvő jóléte a szocializmusban, a szocialista rendszer humánus, őszintén emberi lényege azonban élő cáfolatát adja ezeknek a mesterségesen kiagyalt, hamis nézeteknek. A szocializmus többek között éppen abban különbözik a kizsákmányoló társadalmaktól, hogy gazdaságpolitikája következetesen és egyértelműen a dolgozó tömegek sokrétű anyagi és szellemi szükségleteinek kielégítését szolgálja. Ezzel viszont a munka olyan új, a néptömegek széles rétegeit átfogó anyagi és erkölcsi ösztönzőerőt hozza létre, amelyek — az egyéni és közösségi érdekeket szorosan összekapcsolva — megteremtik a dolgozók tudatos fegyelmétől, lelkesedésétől és hősiességétől áthatott szocialista munkát. A szocializmusban a munka ösztönzése embertelen, népellenes elvek és módszerek érvényesítésével nem történhet, hanem mindenekelőtt a javak elosztásának olyan módjával, amely *anyagilag* személyesen érdekeltté teszi a dolgozókat munkájuk eredményében. Ez a szocialista gazdaságpolitikának egyik nagyon fontos alapelve, amelyet kiegészít az a további követelmény, hogy elsősorban az anyagi ösztönzést kell megvalósítani és csak ezután, az anyagi ösztönzés *elsődleges* érvényesítése alapján lehetséges és kell is az erkölcsi és világnézeti ösztönzőket felhasználni a dolgozók munkára serkentésében és nevelésében.

Persze előfordul, hogy egyesek nálunk is rosszul értelmezik az anyagi érdekelttség elvét vagy hibásan alkalmazzák a gyakorlatban. Főleg két végletes álláspont merül fel leggyakrabban. Az egyik, amelyik megelégszik a dolgozók spontán lelkesedésével, így vagy úgy figyelmen kívül hagyja az anyagi érdekelttség szükségességét, lekicsinylti jelentőségét, vagy tévesen a tömegek kapitalista nyereszkesedésének eszközét véli felfedezni az anyagi érdekelttségben, és ezért kimondottan ellenzi. Pedig Lenin több ízben hangsúlyozta — és a szocialista építés tapasztalatai is igazolják —, hogy a dolgozók forradalmi lelkesedésére sokat lehet ugyan építeni, azonban a munka becsületes elvégzéséhez a lelkesedés önmagában kevés, sőt lelohad, kialszik, ha időközben nem párosul megfelelő anyagi ösztönzéssel. Üres álmodozók lennénk, ha azt gondolnánk, hogy olyan korban, amikor a szocialista rendszer még nem eléggé fejlett ahhoz, hogy társadalmi alapokból közvetlenül minden személyes szükségletet kielégítsen, amikor jelentős különbségek vannak az egyes konkrét munkák között és a munka nem vált elsőrendű életszükségletté, a dolgozók többsége pusztán lelkesedésből, józan belátásból vagy egyéb *eszmei* indítékok alapján teljesíti kötelességét. Ezt más szavakkal úgy fogalmazhatnánk meg, hogy a szocialista társadalmi-termelési viszonyok viszonylag még fejletlenek ahhoz, hogy a *személyes* anyagi érdekelttséget minden vonatkozásban felváltsa a *társadalmi* anyagi érdekelttség elve, azaz a társadalmi érdekek közvetlen és általános népi képviselője és ennek megfelelően túlsúlyra kerüljenek a munka erkölcsi ösztönzői. Márpedig, ha a szocialista társadalomban a dolgozók személyes, egzisztenciális anyagi érdekelttsége a legfőbb tényező, amely túlnyomórészt uralkodik az ember munkához fűződő kapcsolataiban, akkor teljesen indokolt és szükségszerű az anyagi érdekelttség elvének következetes érvényesítése, szükségszerű a népgazdaság minden jelentős ágát a személyes érdekelttségre építeni⁵ és gyű-

⁵ Lenin: *Az új gazdasági politika és a népművelési bizottságok*. V. I. Lenin Művei. XXXIII. köt. Bp. 1953. 53. l.

mölcsoztetni a belőle fakadó lehetőségeket. »Lenin politikai realizmusra tanít bennünket... Aki az anyagi érdekeltség elvét figyelmen kívül hagyja, az szubjektív megfontolások alapján jár el, átugrik egy szakaszt, kudarcra kárhoztatja a szocialista, a kommunista építés ügyét.«⁶ Ami pedig azt a kérdést illeti, hogy szocializmusban az anyagi érdekeltség a dolgozók kapitalista nyereszkezdéséhez vezet-e, nem szabad elfelejtenünk, hogy a termelőeszközök társadalmi tulajdona, a népgazdaság tervszerű irányítása, az állami külkereskedelmi monopólium és egyéb tényezők egyre erőteljesebben csökkentik annak lehetőségét, hogy az egyéni haszonra való törekvés élesen szembekerüljön az össznépi érdekek megvalósításával, bár az egyéni és társadalmi érdek ellentmondása, különböző formában, sokáig megtalálható még a szocialista társadalomban is.

A másik végletes felfogás, ellentétben az előbbivel, túlságosan nagy szerepet tulajdonít a munka anyagi ösztönzésének és hajlamos megfeledezni a munkatevékenység erkölcsi vonatkozásairól. Pedig ez legalább annyira hibás elv, mint az egyéni anyagi érdekeltség időelőtti megszüntetése mellett kardoskodó álláspont. A szocialista módon végzett munka elképzelhetetlen anélkül, hogy hiányozzon a dolgozók tudatából, érzelmeiből a munka szocialista erkölcsi és világnézeti indítéka, hogy a dolgozók csak az anyagi, méghozzá csak a személyes anyagi haszon kedvéért fáradozzanak szívesen és ne sarkallja őket a közös érdekek önzetlen és odaadó szolgálata is, a külső és belső erkölcsi kényszer, hogy mindig jobban és jobban dolgozzanak. Lényegében az az álláspont helyes, amelyik a munka anyagi és erkölcsi ösztönzésének együttes alkalmazásában látja a megoldás kulcsát, miközben nem feledkezik meg arról, hogy *konkrét helyzetekben* az ösztönzés hol egyik, hol másik formája kerül előtérbe, bizonyul hatásosabbnak és célravezetőbbnek. Természetesen megjegyezhetjük, hogy — hosszabb távlatra előre tekintve — a szocialista társadalom felépítésének és a kommunizmusba való átmenet időszakában jelentékeny eltolódás megy végbe a munka erkölcsi ösztönzésének irányában és fokozatosan csökken (de a kommunizmusba való átmenet időszakában még egyáltalán nem szűnik meg) az egyéni anyagi ösztönzés jelentősége.

*

A szocialista országokban a személyes anyagi érdekeltségre alapozott gazdaságvezetés a gazdálkodás szükségszerű és *egyik* leghatékonyabb elve és módszere. Az anyagi érdekeltség tényleges megvalósulását a *munkaszerinti elosztás* szocialista elve teszi lehetővé. Legáltalánosabb értelemben véve ez azt jelenti, hogy az előállított javaknak bizonyos meghatározott része, ellentétben a kizsákmányoló társadalmak elosztásának jellegével, a szocializmusban nem a munkaerő értéke vagy a tőke szerint, hanem a végzett munka alapján kerül elosztásra.

Az elosztás elvei, formái objektíve mindig a termelés módjától, valamint a megtermelt javak mennyiségétől és minőségétől függenek. A kommunizmus első fokán, a szocialista társadalomban a termelőerők és a munka termelékenységeinek fejlettsége még nem biztosíthatja a kommunista, szükségletek szerinti elosztásnak megfelelő termékbőségét. Hiányoznak a kommunista elosztás szub-

⁶ Hruscsov elvtárs beszámolója az SZKP XXII. kongresszusán. A kommunizmus építőinek kongresszusa. Bp. 1961. 108. l.

jektív feltételei is: a munka még nem mindenki számára életszükséglet (ami teljesen érthető is, gondoljunk csak az erkölcsi éretlenség mellett a nehéz fizikai munka létezésére, a szakképzett és tanulatlan munka még fennálló különbségére, a viszonylag hosszú munkanapra stb.), a közösségi munka még nem általánosan magától értetődő emberi szokás, sőt elég gyakori jelenség a felelőtlen, hanyag viszony a munkához. Így tehát a munka szerinti elosztás elengedhetetlen objektív gazdasági szükségszerűség, törvény a szocializmus viszonyai között.

Feltétlenül elutasítandók mindazok a nézetek, amelyek a javaknak valamiféle más, a szocializmusban megvalósíthatatlan elosztását hirdetik. Ezek közül leginkább elterjedt napjainkban az egyenlő elosztás kispolgári eszméje. A kispolgári, burzsoá egyenlősdi irányzat hívei minden munkáért (legyen társadalmilag hasznos vagy hasznavethetetlen, egyszerű vagy összetett munka) egyenlő bért követelnek. Mondanunk sem kell, hogy az ilyen egyenlősdi káros, elítélendő felfogás. Nem kétséges, hogy gyakorlati alkalmazása teljesen demoralizálná, lezüllesztené a munkát, megszüntetné azokat a társadalmi ösztönző erőket, amelyek a szocializmusban a munka hiánytalan, becsületos végzésére lelkesíthetnek.

A javak szocialista elosztásának alapelve, hogy a fogyasztási alap egyéni fogyasztást szolgáló részéből mindenki csak a *végzett munkájának mennyisége és minősége arányában* részesedhet. Az egyenlő munkának egyenlő díj-
valamelyik nemhez, korhoz, fajhoz és nemzetséghez való tartozás nem befolyásolhatja. Ennek értelmében, aki többet és jobban dolgozik, nagyobb társadalmi megbecsülés illeti meg és többet élvezhet a társadalom vagyonából. Úgyisintén a munkahely megbecsülése, a munkának mindvégig maradéktalan teljesítése, egyáltalán mindaz, ami a munka magasabb minőségű gyakorlását tanúsítja különleges, megtisztelő díjazással nyer társadalmi elismerést.

A szocializmusban az elosztásnak ez az elve teljesen megfelel mind a társadalom, mind a dolgozók személyes anyagi érdekeinek. A dolgozók, a szocialista elosztási elvnek megfelelően, személyes felhasználásra közvetlenül megkapják (leggyakrabban munkabér, munkaegység formájában) munkájuk eredményének bizonyos részét, de a szocialista rendszer lényegéből adódóan, közvetve a munka összes produktuma a dolgozók javát szolgálja. Érthető, hogy ilyen elosztási viszonyok kedvezően hatnak az anyagi termelés gyorsütemű fejlődésére, a dolgozókat munkájuk állandó és becsületos teljesítésére, sőt a munkacélkitűzések túlteljesítésére ösztönzik.

A dolgozók munka szerinti, szocialista díjazása egyszerre humánus és célravezető. Humánus, mert az anyagi és a szellemi javak elosztásában mindenkire nézve egyenlő mértékkel mér, a társadalmilag hasznos egyéni munka mértékével, és tiltja, hogy bárki is a munka megkerülésével, mások félrevezetésével vagy kizsákmányolásával, tehát érdemtelenül hozzájusson a fogyasztási javakhoz. Célravezető, mert miközben anyagilag teszi érdekeltté a dolgozót a termelés tökéletesítésében, a munkatermelékenység növelésében és az ehhez szükséges feltételek megteremtésében, *nevelő hatása* is van, ugyanakkor lehetővé teszi, hogy »a társadalom és állam a legszigorúbban ellenőrizze a munka mértékét és a fogyasztás mértékét.«⁷

⁷ Lenin: *Állam és forradalom*. Bp. 1949. 111. l.

Meg kell jegyeznünk, hogy a szocialista elosztási elv humanizmusa még nem szünteti meg a dolgozók anyagi ellátottságának bizonyos fokú egyenlőtlenségét. Az »egyenlő munkáért egyenlő bér« követelményének gyakorlata, az *egyenlő* mérték alkalmazása *különböző* emberekre, akik a valóságban nem egyformák, nem egyenlők,⁸ hanem fizikai és szellemi adottságaikat, családi állapotukat stb. tekintve nagyon is egyenlőtlenek, mégha egyformán dolgoznak is, a valóságban az egyiknek ugyanazért a munkáért többet vagy kevesebbet juttat, mint a másiknak. Marx *A tőke*, *A gothai program kritikája* c. műveiben és Lenin, különösen az *Állam és forradalom* c. művében rámutattak arra, hogy az elosztásnak ezek a visszasságai a szocializmusban, a kommunizmus első fokán elkerülhetetlenek. De bármennyire is az »egyenlő munkáért egyenlő bér« joga még »polgári jog«, mert egyenlőtlenséget tételez fel,⁹ akkor is az emberi történelemben eddig nem ismert igazságos, humánus viszonylatokat hoz létre a javak elosztásának területén, kizárja az embernek ember általi kizsákmányolását és az egyének boldogulását, jólétét a teljesített munkára helyezi.

Ha az anyagi érdekelttség és a munka szerinti elosztás törvényének kapcsolatát elemezzük, kitűnik, hogy szorosan összefüggnek egymással. Ezzel kapcsolatban különösen fontos és időszerű vizsgálat tárgyává tenni azt a kérdést, hogy a javak szocialista elosztásának módja hogyan, miképpen fejti ki legnagyobb ösztönző hatását a tömegek cselekedeteire. Kiindulásul arra a tapasztalati tényre utalunk, hogy a dolgozók anyagi érdekelttsége a legtökéletesebben és mindenkire kiterjedően csak abban az esetben valósul meg, ha elvileg és gyakorlatilag kifogástalan az elosztás, az anyagi ösztönzés rendszere. A szocialista munka szerinti elosztás elvileg nem kifogásolható és gyakorlatilag is jól bevált a szocialista népgazdaság vezetésében, tehát ilyen értelemben megfelel az anyagi érdekelttség követelményeinek. Ennek ellenére — és nagyon helyesen — a szocialista államok gazdaságpolitikai szervei, a dolgozó néptömegek széles köreinek tapasztalataira és javaslataira támaszkodva, állandóan tökéletesítik a munkabérezés formáit és rendszereit. Ebben a tevékenységükben szem előtt tartanak jó néhány elvi követelményt és szempontot, amelyeknek felhasználása elkerülhetetlenül szükséges a munka és fogyasztás mértékének ellenőrzésében, illetőleg az elosztási rendszer és az anyagi érdekelttség, az egyes elosztási formák és az általuk kiváltott hatás összefüggésének tanulmányozásában és kedvező befolyásolásában.

Mik ezek a követelmények és szempontok? Nézzünk meg közülük néhányat, anélkül, hogy teljességre törekednénk ismertetésükben.

a) Az egyik ilyen követelmény a *differenciált munkabérezés* elvének betartása. Ennek értelmében a magasabb minősítésű munka (pl. szakmunka, technikus, mérnöki munka) az egyszerű munkánál, a különösen nehéz, nem egyszer életveszélyes fizikai munka (pl. szénbányászat, magasépítkezés) a viszonylag könnyebb fizikai munkánál, valamint a vezető népgazdasági ágakban (pl. kohászatban, gépgyártásban) és gazdasági egységekben végzett munka magasabb díjazást követel meg.

b) Az *elosztás különböző módozatainak, formáinak* (pl. munkabér, munkaegység, jutalom) és a *munkabér formáinak* (pl. teljesítménybér, időbér) helyes megválasztása, a műszakilag megalapozott *haladó teljesítménynormák* alkalma-

⁸ Uo. 106. 1.

⁹ Uo. 106. 1.

zása a termelésben, a megfelelő *bértarifarendszer* felállítása és ennek alapján történő díjazás ugyancsak hatással vannak az anyagi érdekelttség megvalósulására, mégpedig alkalmazásuk konkrét körülményeitől függően, kielégítő vagy nem kielégítő módon.

Ha ezeket az elveket valamilyen formában megsértjük, komoly, negatív következményeket vonnak maguk után. Pedig ez elég gyakran előfordulhat és a hibák a legkülönbözőbb forrásokból táplálkozhatnak. Ha például túlságosan bonyolult, áttekinthetetlen a dolgozók részére a bérezés módja, akkor képtelenek felmérni azokat a követelményeket, amelyeket egy meghatározott, konkrét bér alapján velük szemben támasztanak. Az ilyesmi általános zavart, bizonytalanságot idéz elő a dolgozók körében, csökkenti felelősségérzetüket, vagy egyesek felesleges és erőfeletti áldozatokba, túlzásokba bocsátkozhatnak munkájuk elvégzése közben. Tehát nem elég, ha kellően differenciált, tagolt a bérezés rendszere, hanem egyszerűnek, könnyen áttekinthetőnek, közérthetőnek is kell lennie.

A differenciált bérezés gyakorlatában más fogyatékoságok is felléphetnek. Előadódhat, hogy egyes esetekben a munka díjazásának színvonalában *gazdaságilag* indoktalanul nagy, szembeötlő különbségek keletkeznek a fizikai és szellemi dolgozók, munkások és termelőszövetkezeti parasztok, egyes szakmák, munkakörök stb. között. Kialakulhat az ellenkező véglet is, amikor a különböző munkák bérezésében, premizálásában, jutalmazásában az egyenlődsdi üti fel a fejét, holott hiányoznak az egyenlő elosztás feltételei. Nem ritkán előfordulnak olyan visszaélések és igazságtalanságok a bérezés körül, amelyek közül egynémelyik (pl. bércsalás) már kimondottan társadalomellenes tetteknek, azaz büntetendő cselekedetnek minősül. Nem különbek azok az esetek sem, amikor egyesek érdemtelen, elfogult, szubjektivistá túldíjazását, vagy a végzett munkát megillető bérkategória, status tudatos visszatartását tapasztaljuk. Ezzel kapcsolatban megemlíthető, hogy a megfelelő munkabér elérése, reális meghatározása sohasem egyoldali. Nemcsak a dolgozón (bár elsősorban rajta) múlik keresetének nagysága, ebben komoly szerepet játszanak mindazok az állami szervek és személyek is, akiknek hivatalból kötelességük, hogy mindenkor *helyesen felmérjék és értékeljék* a dolgozók által teljesített munka mennyiségét és minőségét. Nagy jelentősége van itt a vállalatok, intézmények igazgatósága és a dolgozó között létrejött kollektív szerződésnek, amely elsősorban jogilag meghatározza és szabályozza mindkét fél számára többek között a munkára és a munkabérre vonatkozó jogok és kötelességek betartását.

Gyakorlatilag mindig komoly figyelmet és elemzést igényel annak megállapítása, hogy a munka szerinti elosztás egyes módozatai mikor, melyik munkakörben és társadalmi rétegnél, milyen mértékben biztosítja a dolgozók anyagi érdekelttségét. Ez annál is inkább fontos, mivel az elosztási módozatok, mint anyagi érdekeltségi formák,¹⁰ *különböző ösztönző hatást* váltanak ki a dolgozóknál, ami nagyon érzékenyen rányomja bélyegét a dolgozók egész társadalmi-gazdasági cselekvésére, mindenekelőtt azonban a termelőmunkára. Ezért különösen fontos annak ismerete, hogy az anyagi ösztönzés összehatásának kialakításába miképpen játszanak közre a jól vagy rosszul kiválasztott és alkalmazott elosztási (anyagi érdekeltségi) formák, a munka társadalmi-gazdasági

¹⁰ Hegedüs András: *Az anyagi érdekelttség szerepe a gazdasági irányításban.* (Vita-indító előadás.) Kézirat. Bp. 1962. 5. 1.

körülményei, valamint annak a társadalmi rétegnek gondolkozási módja, tudati-ideológiai viszonyai is, amelyre az elosztás egyik formáját éppen alkalmazzuk. Tehát követelmény, hogy a munka szerinti elosztásnak mindig olyan módzatait válasszuk ki és használjuk fel, amellyel a *legnagyobb* ösztönző hatást lehet elérni a különböző társadalmi rétegeknél és a más-más munkakörben vagy az ugyanazon munkát magasabb vagy alacsonyabb szinten teljesítő dolgozóknál.

A felsorolt néhány hiányosság csak tört része a bérezés körüli kisiklásoknak, mindenesetre kötelességünk mindegyik ellen erélyesen fellépni és a minimumra leszorítani jelentkezéseiket. Ezzel egyidőben be kell tartani mindazokat a követelményeket, amelyek lehetővé teszik a bérezés zökkenőmentes, helyes végrehajtását. A munkabér a jobb munkára ösztönzés hathatós eszköze, de ellenkező hatást is kiválthat, ha a szocialista elosztási elvet valamilyen formában megsértjük.

c) Az elosztási, az anyagi ösztönzési rendszer belső fejlettsége, szervezettsége és dinamikája lényegesen megszabja a szocialista elosztás érvényesülésének minőségét, azonban vannak egyéb gazdasági és társadalmi tényezők is, amelyek jelentősen befolyásolják az anyagi ösztönzés hatékonyságát. Egyetlen jelenség példájával is igazolhatjuk állításunkat.¹¹ Ismeretes, hogy a javak munka szerinti elosztása általában pénzformában jelenik meg. Ha ez így van, akkor nyilvánvaló, hogy az egyes elosztási formák ösztönző hatása nemcsak attól függ, hogy milyen munkáért jár nagyobb díjazás, hanem attól is, hogy a dolgozók a megkapott munkabérért valóságosan *mit és mennyit* vásárolhatnak saját maguknak. Minél magasabb a pénz vásárló ereje és a dolgozók reálbére, minél inkább hozzájutnak a dolgozók a keresett cikkekhez, a magasabb élet-színvonalat biztosító javakhoz (gondoljunk a magánlakás-építkezések, a magángépkocsik, a háztartási gépek vásárlásának lehetőségeire), az elosztás pénz-formái annál jobban alkalmasak az ösztönzés funkciójának betöltésére.

d) A dolgozók pénzjövedelmének felhasználási lehetőségeit objektív társadalmi-gazdasági körülmények ténylegesen megszabják. Azonban kétségtelen, hogy a jövedelem felhasználásának módja, milyensége, hogy valaki mit és mennyit vásárol keresetéből ez az egyénen is múlik. Éppen ez, vagyis a rendelkezésre álló munkabérből a szükségletek kielégítésének egyéni módja, felfogható úgy, mint olyan *szubjektív* tényező, amely az említett objektív körülmények mellett, úgyszintén befolyásolja az elosztás formáinak egyénekre gyakorolt hatását. Minél igényesebb, magasabbszintű szükségletek kielégítésére használják fel a dolgozók keresetüket, annál inkább értékelik az anyagi ösztönzés jelentőségét, fokozottabb mértékben igyekeznek helytállni a munkában és mindjobban megfelelni a munkahely által támasztott követelményeknek. A kívánalmak és igények hasznossági és létfontossági értéksorrendje azonban erősen különbözik egyénenként. Ezért a szocialista társadalom, közelebről az egyes intézmények, munkakollektívák, szocialista közösségek egyik el nem hanyagolható feladata, hogy a dolgozókat mind családi, mind személyi vonatkozásban a szocialista életkultúra színvonalának elérésére szorgalmazza.

e) Végezetül, nem utolsó sorban fontos követelmény a szocialista elosztás végrehajtásában, hogy a »mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint« elvet teljes egészében tekintsük. Gyakori hiba, hogy sokan megelégednek azzal, ha biztosítottak látják, illetőleg ha sikerül megoldani a javak mun-

¹¹ Uo. 10—11. l.

ka szerinti elosztását. Elszakítják egymástól a *képesség* szerinti munkavégzés követelményét, a javak munka szerinti elosztásának követelményétől, holott a szocialista társadalom fejlődése megköveteli mindkettőnek egységben való megoldását. Ennélfogva a szocializmusban csak az olyan anyagi ösztönzési rendszer tekinthető megfelelőnek, jónak, amelyik nemcsak egyszerűen az egyenlő munkáért egyenlő bér elvét tartja szem előtt, hanem a *képességek kifejlesztésére* és a képességeknek mindjobban megfelelő, szocialista *alkotó munkára* is ösztönöz.

Ez mindenekelőtt — a tudati, erkölcsi ösztönzésektől eltekintve — a fentebb említett differenciált munkabérezés elve alapján oldható meg. A különböző munkaterületek, szakmák helyes értéksorrendje (amelyet a konkrét munkák népgazdasági és szociális jelentőségének, bonyolultságának stb. megfelelően állíthatunk fel) és a dolgozóknak ennek alapján történő díjazása, azt eredményezi, hogy minden dolgozó igyekszik szaktudását, ismereteit és képességeit gyarapítani és átültetni a termelés folyamatába. Hangsúlyozzuk, hogy az anyagi ösztönzésnek a képességek, a sokoldalú egyéniség kifejlesztésére kell hatnia, a szocialista embertípus kialakítására, akinek munkaeredményei nem annyira a munkabér, a jutalmazások ilyen vagy amolyan formája, hanem egyre inkább képességei szerint születnek meg. Természetesen nem feledkezhetünk meg arról, hogy a szocialista társadalom, fejletlenségéből következően, még nem biztosíthatja teljesen, hogy mindenki képességeinek, érdeklődésének legjobban megfelelő munkaterületen dolgozzon (ez szükségszerű »igazságtalanság«, amely a kommunizmusban megszűnik) és nem áll módjában az sem, hogy a képességek maximális és sokoldalú kifejlesztéséhez szükséges anyagi és szellemi javakat a társadalom tagjainak rendelkezésére bocsássa. Mégis, a szocialista társadalmi-termelési viszonyok alapján véve lehetőséget adnak, mégpedig fokozódó mértékben, a képességek fejlesztésére és kihasználására, amelyben nagy szerepet játszanak a különféle vezetési és ösztönzési formák és módszerek.

*

Az anyagi ösztönzés mellett nagy szerepe van a munka *morális* ösztönzésének is, mégpedig fokozódó mértékben, mivel a kommunizmushoz közeledve az egyéni anyagi érdekelttség elve mindjobban elveszíti érvényét. A munka erkölcsi indítékai kívülről (a társadalom részéről) és belülről (magából az egyénből) indulhatnak el, és mindegyik jelentős hatást gyakorol a dolgozók munkavégzésére. De felvetődik a kérdés, hogy az erkölcs milyen módon ösztönöz, hogyan nyilvánul meg hatása a munkában? Ezzel kapcsolatban van egy eléggé elterjedt vulgáris felfogás, amely szerint az erkölcsi tényező hatása kimerül abban, hogy az egyén szívesen respektálja a társadalmi elismeréseket, kitüntetések, dícséreteket és főleg ezért dolgozik rendesen. Nem tagadjuk, ezért is, hiszen az a tény, hogy a szocialista társadalom munkája alapján mindenkit erkölcsi elismerésben, vagy elmarasztalásban részesít, serkentőleg hat, pozitív befolyást gyakorol az egyének társadalmi-gazdasági cselekvésére. Mégis, mindez önmagában kevés. A szocialista munkaerkölcs nyilvánvalóan több és más, mint az erkölcsi elismerés vagy jutalom reményében végzett munka. Ilyen értelemben, ha a szocialista munkaerkölcs sokféle összetevőjét vizsgáljuk, elsősorban éppen az egyén egoista, önző énjével szembenálló erkölcsi mozzanatokat emelhetjük ki, mint amelyek a munka szocialista erkölcsiségű megítélésében uralkodó és meghatározó jelentőségűek. Az első kommunista szombatok a Szovjetunióban —

amelyekben Lenin meglátta az élenjáró dolgozók kisszámú csoportjának »nagy kezdeményezését« az új, szocialista erkölcs megszületésében — a szocialista munkaversenyek, újító- és más mozgalmak, amelyeket a dolgozók indítanak el a munka jobb, termelékenyebb végrehajtása érdekében, pregnánsan példázzák, hogy a dolgozók nemcsak személyes érdekeiket tartják már szem előtt.

A szocialista erkölcsiségű, világnézetű dolgozót elsősorban nem a nyilvános, formális társadalmi elismerés utáni vágyakozás hajtja előre, hanem sokkal inkább az a tudat, hogy hasznos tevékenységet fejtsen ki a társadalom érdekében, hogy minél becsületesebben elvégzett munkával járuljon hozzá a társadalom vagyonának gyarapításához. Tehát, amikor a szocialista munka erkölcsi ösztönző erőiről beszélünk, akkor mindenekelőtt a szocialista munkaerkölcs, sőt az egész szocialista erkölcs alapvető normáiból fakadó ösztönzésekre gondolunk. A szocialista munkaerkölcs feltétlenül tartalmazza annak felismerését és követési készségét, hogy a társadalom számára végzett munka erősíti a szocialista rendszer gazdasági, politikai potenciáját, védelmi képességét, növeli a közjólétet, ami által az egyéni törekvések és célkitűzések is gyorsabban, teljesebben megvalósulnak. Tartalmazza továbbá a munkafegyelem tudatos vállalását, az elmaradottak elvtársi, baráti segítségét, az élenjárók utolérésére való törekvést és még jó néhány normát és követelményt. Az SZKP XXII. kongresszusán elfogadott pártprogram a kommunizmus építőinek erkölcsi kódexében »a társadalom javára végzett lelkiismeretes munka« követelményével és az ezzel szorosan összefüggő »aki nem dolgozik, ne is egyék« elvvel tömören kifejezte a szocialista és a kommunista munka alapvető erkölcsi normáját. Ezen előjáró megjegyzések után a továbbiakban az anyagi és erkölcsi ösztönzés kapcsolatának néhány vonatkozására mutatunk rá.

a) Az anyagi ösztönzés szocialista módszere az egyik leghatásosabb eszköz a szocialista munkaerkölcs (és tudat) kialakításában. Helyes alkalmazása a munkával kapcsolatban olyan érzelmeket és erkölcsi felfogásokat vált ki a dolgozóknál, amelyek egyre inkább megfelelnek a szocialista építőmunka követelményeinek és az egyén érdekeinek. Lehetővé teszi, hogy létrejöjjön a dolgozók munkához való új, szocialista viszonya, hogy megszeressék és megbecsüljék a munkát és feladatuknak tekintsék a munka színvonalának szakadatlan és gyors emelését.

A termelőfolyamatban az anyagi ösztönzésnek ez az erkölcsformáló szerepe természetesen a legnagyobb konkrétsággal nyilvánul meg. Így példának megemlíthető, hogy a dolgozók az anyagi ösztönzés hatása alatt állva, feltétlenül előbb vagy utóbb a munkafegyelem egyre tudatosabb és önként vállalt betartására törekednek, mivel a munkafegyelem a precíz, zökkenőmentes, magas termelékenységű, sok hasznot nyújtó munkának legelső feltételei közé tartozik. A tudatos fegyelmezettség ugyanakkor a munkához való viszony erkölcsi követelménye is, amelyet tehát az anyagi ösztönzés sajátos módon megerősít a dolgozóknál. Vagy például ismeretesek a csoportos és a kollektív anyagi érdekeltiségségi formák, amikor egyes munkabrigádok vagy a vállalat összes dolgozója anyagilag kollektíven érdekelt a munka végeredményében. Ilyen esetekben a kollektívák anyagi érdeke is fűződik ahhoz, hogy a munkabrigádok, az üzemrész vagy vállalat minden tagja a lehető legnagyobb intenzitással és termelékenységgel dolgozzon. Ezért segítik, felkarolják, ösztönzik egymást, mindent elkövetnek a legjobb munkaeredmény elérése érdekében. Az egészséges kollektív szellem, az elvtársi kölcsönös segítség megvalósítása az egyes közös-

ségeken belül ugyanakkor a szocialista munkaerkölcsnek is egyik fontos követelménye. Ebből a két kiragadott példából is látható, hogy az anyagi ösztönzés szocialista módszere kedvezően hat a szocialista munkaerkölcs kialakulására, hogy az anyagi ösztönzés erkölcsi ösztönzőket teremt és nem gyengíti, ellenkezőleg: erősíti az erkölcsiek érvényesülését.

b) Az anyagi ösztönzés erkölcsalakító szerepe nem csupán a munkaerkölcsben nyilvánul meg, hanem a munkaerkölcson keresztül, közvetve többnyire kihat más erkölcsi területre is, és befolyásolja az ember erkölcsi életének sokféle megnyilatkozását. Gyakran pedig az anyagi ösztönzés közvetlen hatását fedezzük fel némelyik erkölcsi jelenségben. Bizonyításul legyen szabad ismét csak egy ismert körülményre hivatkoznunk, arra, hogy a jól végzett munka jutalma, anyagi ellenszolgáltatása objektíve általában csökkenti (természetesen jogi, már kialakult erkölcsi és egyéb tényezőkkel egységben) az olyan cselekedetek lehetőségét, amelyek közellenesek, és mint ilyenek, a szocialista erkölcsnek is ellentmondó tetteknek nyilváníthatók (pl. lopás, elzüllés, stb.) De ezenkívül a szocialista anyagi ösztönzés révén új tartalommal telítődik meg a régi etikai fogalmak egész sokasága is. Az anyagi ösztönzés közrejátszik az anyagi lét formálásában és így a lét által meghatározott erkölcsi tudatban is jelentős változásokat idéz elő.

c) Természetesen nemcsak az anyagi ösztönző erők fejtik ki hatásukat a dolgozók erkölcsi életére, hanem az erkölcsi tényező is visszahat az anyagi ösztönzés rendszerére. Ez főleg abban jut kifejezésre, hogy a szocialista társadalom erkölcsi tudatszférája határozza meg közvetlenül az anyagi ösztönzés *erkölcsi tartalmát*. Megszabja azokat az erkölcsi elveket és normákat, (pl. a szocialista munkaerkölcsnek, az elosztás humanizmusának, a kollektívizmusnak stb. normáit), amelyek nélkül az anyagi ösztönzés szocialista szellemű megoldása lehetetlen volna.

Az anyagi ösztönzés erkölcsi szabályozása, vezetése, ellentétben jogi szabályozásával, nem államhatalmi kényszer útján, hanem a megfelelő közvélemény kialakításával történik. Az erkölcsi tényező, a közvélemény befolyásoló szerepe különös súllyal merül fel az anyagi érdekeltég *egyéni* megítélésének irányításában, tehát abban, hogy a szocialista társadalom minden polgára helyesen *értelmezze és helyesen alkalmazza a gyakorlatban* az anyagi érdekeltég elvét. Ezzel kapcsolatban a szocialista erkölcs félreérthetetlenül leszögezi a követendő, helyes elveket, amelyek messzemenően alkalmasak az egyéni törekvések és az össznépi, általános érdekek koordinálására.

A szocialista erkölcsi felfogás megengedi, sőt kötelezően előírja, hogy mindenki saját erejéhez, tudásához mérten szorgalmasan törekedjék életkörülményeinek, családjá anyagi helyzetének javítására. De ez a törekvés nem lehet azonos a kapitalista vagyonharácsolással, a magántulajdonosnak meggazdagodás utáni törekvésével. A dolgozókat nem vezérelheti olyan megfontolás, hogy a lehető legkevesebb munkával és ha kell, mások könnyörtelen letiprása és tönkretétele árán jussanak minél nagyobb jövedelemhez. A szocialista rendszerben a személyes anyagi érdekeltégnek nem lehetnek ilyen önző, embertelen, antiszociális jellemzői. Mindebből következik, hogy legteltesebben csak abban az esetben válhat a személyes anyagi érdekeltég a társadalmi és egyéni érdekek összeegyeztető tényezőjévé, ha az egyes személyek életviszonyaiban és gondolkodásában megszűnnek a magántulajdonosi, kispolgári tendenciák és a dolgozók tudatában megszületik és győzedelmeskedik az a felismerés, hogy az egyéni

boldogulás legfőbb alapja a szocialista közérdekek hűséges és következetes szolgálata.

d) A munka anyagi és erkölcsi ösztönzése között ellentmondások keletkezhetnek, amelyek megoldása vagy elhanyagolása mindenkor erősen befolyásolja a termelőmunka folyamatát. Ilyen ellentmondás, ha hiányzik az objektíve szükséges arány az anyagi és erkölcsi ösztönzés között. Előfordulhat olyan eset is, hogy a munkabér kiszabása az egyénre nézve hízélgő, anyagilag ösztönző, de társadalmi, erkölcsi megítélésében az illető teljesen jogtalanul élvezi a részére megállapított munkabért vagy jutalmat. Vagy más esetben az arányosságot egyesek úgy értelmezik, hogy minél magasabb fizetést kap valaki, munkája erkölcsi megítélése is annál értékesebben esik latba. Holott ellentmondás lehetséges a munkakör társadalmi hasznossága és az ezzel járó munka elvégzésének minősége között; néha az alacsonyabb fizetésű dolgozók munkája magasabb erkölcsi megítélést érdemel. Mindezek persze csak kiragadott előfordulási lehetőségek, de mégis jól látható belőlük, hogy ilyen és hozzájuk hasonló jelenségek a társadalmi munka komoly fékjeivé válhatnak, ha időben nem figyelünk fel rájuk és megoldásukat nem tesszük lehetővé. »A munka anyagi és erkölcsi ösztönzőinek helyes összeegyeztetése hatalmas alkotóerő a kommunizmusért vívott harcban.«¹²

*

Az egyéni anyagi érdekeltségre már a szocializmusban jellemző, hogy fokozatosan megszűnő tendenciát mutat. Állandóan nő azon szolgáltatások, javak nagysága, amelyeket a társadalom tagjai között ingyenesen, tehát nem az egyénileg teljesített munka szerint osztanak fel. A társadalmi alapoknak gazdagodása, a termékek bőségének növekedése, valamint a munkának egyre inkább életszükségletté válása azok a tényezők, amelyek elsősorban idejétmúlttá teszik a személyes anyagi érdekeltség elvét. Az SZKP XXII. kongresszusa azonban rámutatott arra, hogy még a kommunizmus építésének időszakában is jó ideig szükség van a munka szerinti elosztásra, a népjólét emelésének sokáig ez marad a fő formája, sőt állandóan tökéletesíteni kell rendszerét, mechanizmusát, miközben egyre jobban kiszélesedik a társadalmi fogyasztási alapokból történő szükségletkielégítés, tehát a javak ingyenes elosztása. »A kommunista egyenlőség elveinek megvalósításához vezető út — a munka anyagi ösztönzőinek helyes összekapcsolása a társadalmi alapokból történő növekvő elosztással.«¹³ A személyes anyagi érdekeltséget ennek során — a csoportos és kollektív (vállalati) anyagi érdekeltségi formák széles körű kibontakozásán keresztül — lassanként felváltja teljesen a *társadalmi* anyagi érdekeltség elve. A kommunizmusban a munka anyagi ösztönzése általánosul a társadalom egészére nézve, a személyi érdekeltség helyébe az összerdekeltség lép, az egyén anyagi érdekeltsége a munkában lényegében a kollektív anyagi érdekek közvetlen képviseléseként szerepel. A társadalmi anyagi érdekeltség kapcsolódva a dolgozók kommunista munkaerkölcsével, a munka legmagasabbrendű ösztönzését teremti meg az emberi társadalom történetében.

¹² A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja. A kommunizmus építőinek kongresszusa. Id. kiad. 433. l.

¹³ Uo. 157. l.

Янош Пан

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ МАТЕРИАЛЬНОЙ ЗАИНТЕРЕСОВАННОСТИ ТРУДЯЩИХСЯ ПРИ СОЦИАЛИЗМЕ

Принцип материальной заинтересованности значительную роль играет в социалистическом хозяйстве, поэтому не неожиданно, что в последние годы в экономической и философской литературе социалистических стран все больше можно читать о нём. Данная статья прежде всего указывает на то, что практическое применение принципа материальной заинтересованности является одним из самых стимулирующих факторов социалистической работы.

В введении подчеркивается, что рабочее настроение, производственная активность и размах трудящихся во всяком общественном строе в большой степени зависит от исторического характера материального и морального стимулирования работы. В первобытном обществе принцип материальной заинтересованности действовал ещё на каждого человека и сочетался с благоприятным моральным стимулированием. После распада первобытного общества материальная заинтересованность трудящихся в производстве постепенно прекращалась и в антагонистических обществах, больше всего в капиталистическом хозяйстве действует в узких рамках, определенных барьером.

Материальную заинтересованность трудящихся в работе и её результатах, относительно предыдущим обществам, социалистическое общество обеспечивает в самой большой мере. Принципом материальной заинтересованности социалистическая экономическая политика сознательно и планомерно пользуется в управлении народного хозяйства и не менее стимулировании и воспитании работников.

Личная материальная заинтересованность при социализме осуществляется прежде всего через принцип распределения материальных благ по труду. Между личной материальной заинтересованностью и принципом распределения по труду существует тесная связь и действуют друг на друг. Один из задач социалистических экономических управляющих аппаратов именно найти и правильно применить те требования, которые регулируют и приводят в гармонию связь материальной заинтересованности и принципа социалистического распределения. Главная цель: создание такого механизма распределения, который — при социалистических производственных отношениях — имеет самое большое стимулирующее влияние на каждого работника. В тоже время можно осветить связь материального и морального стимулирования труда. В связи с этим статья не занимается подробно вопросами морального стимулирования труда, только указывает на несколько стимулирований.

Наконец автор рассматривает вопрос о том, как формируется социалистическое распределение благ в периоде строительства коммунизма. По мнению автора близкая к коммунизму всё более прекращается принцип личной материальной заинтересованности и постепенно сменяется с принципом общественной материальной заинтересованности и моральным стимулированием труда.

ÜBER EINIGE FRAGEN DER MATERIELLEN INTERESSIERTHEIT DER ARBEITER IM SOZIALISMUS

Das Prinzip der materiellen Interessiertheit spielt in der sozialistischen Wirtschaft sehr wichtige Rolle, und so ist es nicht überraschend, wenn man in den letzteren Jahren in der volkswirtschaftlichen und philosophischen Literatur der sozialistischen Länder immer mehr darüber lesen kann. Dieser Artikel weist in erster Linie darauf hin, dass die praktische Anwendung der materiellen Interessiertheit eine der wirksamsten Anspornungen der sozialistischen Arbeit sei.

Der Artikel betont in der Einleitung, dass die Arbeitslust, Produktionsaktivität und Enthusiasmus der Arbeiter in jedem Gesellschaftssystem in nicht geringem Masse von dem geschichtlichen Charakter der materiellen und sittlichen Anspornung der Arbeit abhängig sei. In der Urgemeinschaft kam das Prinzip der materiellen Interessiertheit auf alle Menschen sich verbreitend, und noch dazu in Verbindung mit günstiger sittlicher Anregung zur Geltung. Die materielle Interessiertheit der Arbeiter an der Produktion hörte aber mit der Auflösung der Urgemeinschaft stufenweise auf, und wurde von den antagonistischen Klassengesellschaften durch die kapitalistische Wirtschaft unter den durch den Profiterwerb bestimmten engen Rahmen am meisten wieder zur Geltung gebracht.

Die materielle Interessiertheit der Arbeiter an der Arbeit und anderen Ergebnissen wird im Vergleich mit den früheren Gesellschaftssystemen durch die sozialistische Gesellschaft am vollständigsten gesichert. Die sozialistische Wirtschaftspolitik benutzt das Prinzip der materiellen Interessiertheit bewusst und planmässig in der Leitung der Volkswirtschaft und nicht weniger in der Anregung und Erziehung der Wertätigen zur Arbeit.

In dem Sozialismus verwirklicht sich die persönliche materielle Interessiertheit in erster Linie durch das Prinzip der Verteilung der Güter nach der Arbeit. Zwischen der persönlichen materiellen Interessiertheit und dem Prinzip der Verteilung nach der Arbeit besteht ein enger Zusammenhang und die beiden sind in Wechselwirkung miteinander. Eine wichtige Aufgabe der Verwaltungsorgane der sozialistischen Wirtschaft besteht eben darin, die Forderungen aufzufinden und richtig zu verwenden, die den Zusammenhang zwischen der materiellen Interessiertheit und dem Prinzip der sozialistischen Verteilung regeln und in Einklang bringen. Die Hauptzielsetzung ist: die Ausbildung eines solchen Verteilungsmechanismus, mit dem man — unter den sozialistischen Produktionsverhältnissen — auf alle Werktätigen die grösste materielle anspornende Wirkung ausüben kann. Zur selben Zeit ist es wichtig auch den Zusammenhang zwischen den materiellen und sittlichen anspornenden Kräften der Arbeit zu erklären. Der Artikel beschäftigt sich in Verbindung damit mit den Fragen der sittlichen Anspornung der Arbeit eingehend nicht, deutet nur auf einige Züge der Wechselwirkung der materiellen und sittlichen Anspornung.

Der Artikel beschäftigt sich schliesslich mit der Frage, wie sich in der Periode des Aufbaus des Kommunismus die sozialistische Verteilung der Güter gestaltet. Je näher man dem Kommunismus gelangt, um so mehr wird — meint der Verfasser das Prinzip der persönlichen materiellen Interessiertheit aufhören, und an seine Stelle wird stufenweise das Prinzip der gesellschaftlichen materiellen Interessiertheit und ausschliesslich die sittliche Anspornung der Arbeit treten.

TÓTH MIKLÓS:

A SOKOLDALÚAN FEJLETT SZEMÉLYISÉG KÉRDÉSÉRŐL

»A kommunizmus és a munka elválaszthatatlan egymástól... A munka, a tett, az alkotás teszi széppé és dicsővé az embert. A munkában bontakozik ki az ember képessége, tehetsége, lángelméje, a munka teszi halhatatlanná az emberiséget.«

(Hruscsov elvtársnak az SZKP XXII. kongresszusán tartott beszámolójából.)

A sokoldalúan fejlett embereszmény az igazi humanista gondolkodás szerves részét alkotja. Ezt az embereszményt képviselték saját egyéniségük példájával az emberiség olyan nagy személyiségei, mint Arisztotelész, Leonardo da Vinci, Michelangelo, Goethe, Lomonoszov, Tagore. Ha voltak is a történelemben pillanatok, amikor a sokoldalúság egyesek számára lehetővé vált, a tömegek számára mindez elérhetetlen maradt. Csak a modern kommunizmus eszméje mutatja meg az emberek előtt a sokoldalúan fejlett személyiség széles tömegek számára is elérhető reális lehetőségét. Az SZKP programja, amikor kitűzi az új kommunista embertípus kinevelésének feladatát, a sokoldalúan fejlett személyiség eszményét állítja a társadalom minden tagja elé elérendő célként.

A kommunizmus és antikommunizmus nem utolsósorban a személyiség értelmezése, a személyiség perspektívája megítélése körül ütközik meg legélesebben napjaink ideológiai harcaiban. Az antikommunizmus jobb híján a személyiség »védelme«, a »szabad individuum« nevében száll szembe a marxizmussal. Ebben a törekvésben — meg kell jegyeznünk — egy látszatra támaszkodik, amelyet a magántulajdon táplál az emberekben. A kapitalizmus egyénisége számára a magántulajdon úgy tűnik, mint személyiségének biztosítója. És valóban, a kapitalizmusban az számít személyiségnek, akinek magántulajdona van. Más kérdés, hogy ennek ellenére a valóságos személyiség a magántulajdonban — a magántulajdon történelmi tendenciáját tekintve — nem védelmezőjét, hanem elnyomóját, legemberibb tulajdonságainak kifosztóját találja meg. Mindenesetre a látszat a valóságos viszony fordított képét mutatja. Amikor Marx A tőkében megrajzolta a kapitalizmus valóságos struktúráját, ezt szükségszerű látszat, a fétis-jelleg megmutatásán és leleplezésén keresztül tette.

Az antikommunizmus teljes leleplezésére ma már olyan hatalmas fegyverünk van, mint az SZKP új programja, amelyben legtisztább formában or-

szág-világ előtt látható módon testet ölt a kommunizmus nagyszerű humanizmusa. A kommunizmus nagy történelmi küldetését teljesíti, amikor az emberek számára valóban emberi viszonyokat teremt s az embert valóban emberivé formálja.

A magyar filozófiai irodalomnak nagy adóssága van a marxizmus humanizmusának propagálásában, a személyiség és a társadalmi viszonyok összefüggéseinek, az egyén és a közösség viszonyának széleskörű magyarázatában. Talán nem véletlen, hogy egyik folyóiratunk hasábjain Hernádi Gyula a jelenlegi helyzetből olyan általánosított következtetést von le, mintha a marxizmus nem is volna alkalmas az emberi személyiség mikrovilágának magyarázatára. »Elnagyoltak, egysíkúak a fogalmaink, olyanok, mint a klasszikus fizika tételei, csak közepes nagyságrendre érvényesek. Az atomkicsi és a csillagnagy világnak más törvényei vannak.«¹ Ezen a ponton próbálja igazolni létjogosultságát a Sartre-i egzisztencializmus is. Minden szempontból indokolatlan tehát, hogy filozófiai irodalmunk mellékesen kezeli, vagy figyelmen kívül hagyja ezeket az egyre égetőbbé váló kérdéseket.

Sok zavaros elképzelés van forgalomban a személyiség lényegének magyarázata, a sokoldalúság perspektívájának kérdéseit illetően. Egyesek a személyiséget a közösséggel szemben, a megkülönböztető jegyek felmutatásával, az egyedi vonások kiemelésével magyarázzák. Elterjedt az ilyen felfogás az irodalmi személyiségábrázolás területén. (Természetesen nem véletlen, hogy az irodalomban különösen fontos szerepet játszanak ezek a kérdések.) Ugyancsak sok zavaros elképzelés, »egyéni értelmezés« van forgalomban a sokoldalú személyiség problémáját illetően a köztudatban. Sokak számára megfoghatatlan a sokoldalúság tényleges értelme és jelentősége is. Gyakran összekeverik a sokoldalú embert a polihisztor típusával, azzal az emberrel, aki a tudományokban sokoldalú. Vannak, akik a jelenlegi technikai, tudományos színvonalra, a specializálódás szükségességére hivatkozva kifejezetten lehetetlennek tartják a sokoldalú ember kinevelésének lehetőségét.

*

Ahhoz, hogy a sokoldalúság problémáját átfogóbban magyarázzuk, néhány alapvető kérdést kell tisztáznunk a személyiség marxista értelmezésével kapcsolatban.

Mindenféle idealista misztifikációval szemben az egyes ember mint személyiség, *társadalmilag-történelmileg meghatározott* egyén. Történelmileg változik az ember szellemi arculata, erkölcsisége, változnak személyes tulajdonságai. Nincs általában ember, csak történelmileg meghatározott reális ember van. Az ember általában, emberség mindentől elszakítva, — sohasem nyújthatott tudományos alapot az ilyen felfogás a társadalmi kérdések reális értelmezéséhez. A humanizmus tárgya az ember. A humanizmus világnézeti alapjai, lényege ott válik világossá, amikor az ember értelmezésére, lényegének meghatározására kerül sor. Marx és Engels *A szent család* 1844. szeptemberében kelt előszavában írják: »A reális humanizmusnak nincs Németországban veszedelmesebb ellensége, mint a spiritualizmus, vagyis a spekulatív idealizmus, amely a valóságos egyéni ember helyére az 'öntudatot', vagy a 'lelket' ál-

¹ Hernádi Gyula: *Egymásra fényképezett egek*. Jelenkor, 1961. 165. l.

lítja és az evangélista szavaival ezt tanítja: „a lélek az, ami megelevenít, a test nem használ semmit”.²

A polgári humanizmus sohasem volt képes reális értelmezést adni az emberi személyiségnek. A marxizmus kifejlődésének útja történelmileg is, logikailag is a polgári humanizmustól, az elvont humanizmustól való elszakadás, a »reális humanizmus«-hoz való közeledés útja. A marxizmus leszámolt az absztrakttól, elszigetelt személyiség-felfogással és a valóságos társadalmi viszonyok oldaláról határozta meg a személyiség lényegét. Marx híres Feuerbach-tézisei alapvető jelentőségűek ebben a vonatkozásban. Az ember valóságos gyakorlati tevékenységében való szemlélete tette lehetővé, hogy Marx az emberi lényeg a társadalmi viszonyok összességében mutassa meg: »Az emberi lény a maga valóságában a társadalmi viszonyok összessége.«³ Az ember a társadalmi viszonyok hordozója, kifejezője. Az ember belső világa a külső világ transzformációja. Az ember belső világának lényegét nem önmagában, hanem a társadalmi viszonyokban kell keresni.

»Ím itt a szenvedés belül,
Am ott kívül a magyarázat«

— fogalmazza meg József Attila *Eszmélet* c. versében, ha szélesebben értelmezzük a szenvedés fogalmát, az emberi érzelmek belső világának és a külső világnak igazi kapcsolatát. Ez olyan gondolat, amiből egy sor következtetést lehet esztétikai, etikai területen levonni.

Az ember közösségi, társadalmi lény. Az ember csak a közösségben, a közös révén ember. Az egyes ember számára a közösség adja azokat a lehetőségeket, amelyek között egyáltalán élhet, dolgozhat. Minden társadalomban az egyes ember viszonyát az objektív anyagi munkafeltételekhez a közösség határozza meg. Márpedig munka nélkül nincs társadalom és nincs ember. Az ilyen kapcsolat a tulajdonhoz való viszonyban fejeződik ki. A tulajdon nem közvetlenül a munka tárgyi feltételeivel való rendelkezést, hanem a közösség által közvetített rendelkezést jelent. A tulajdon társadalmi-történelmi jelenség. Az ember csak azáltal tulajdonos, hogy a közösségbe tartozik, mint ahogy a nyelvvel is csak azáltal rendelkezik, hogy a közösség tagjaként létezik. »A tulajdon tehát egy törzshöz, közösséghez való tartozást (szubjektív-objektív bennelétezést), valamint ennek a közösségnek a földhöz, a talajhoz, mint az ő szerves testéhez való viszonyulása közvetítésével az egyénnek a földhöz, a termelés külső összefeltételéhez — mert a föld nyersanyag is, szerszám is, termék is — mint egyéniségéhez tartozó előfeltételekhez, egyénisége meglét-módjaihoz való viszonyulást jelenti.«⁴ A tulajdonban az egyén és a közösség viszonya fejeződik ki, mégpedig tényleges aktív, gyakorlati viszonya. Ennek az aktív, gyakorlati viszonnak az alapja a termelés, a termelő és a termelési feltételek kapcsolatba kerülése a termelőfolyamatban.

Történelmileg a tulajdonviszonyok első formájában a közösségi tulajdon és a munka közösségi jellege teljesen egységben vannak. A munka közösségi jellege gyakorlatilag közvetlenül a közösségi tulajdonban fejeződik ki. Ez az egy-

² Marx—Engels: *A szent család*. Karl Marx és Friedrich Engels Művei. II. köt. Bp. 1958. 5. l.

³ Marx—Engels: *Válogatott Művek két kötetben*. Bp. 1949. II. köt. 9. l.

⁴ Marx: *A tőkés termelés előtti tulajdonformák*. Bp. 1953. 27. l.

ség bomlik meg a magántulajdon létrejöttében és válik kiélezett ellentmondássá a tulajdon polgári formájában. Az egyén-közösség és a közösségi tulajdon egységének felbomlása történeti folyamat, amely a termelőerők fejlődése eredményeként megy végbe. »A dolgozó szubjektumok termelőeri fejlődésének meghatározott oka, amelynek e szubjektumoknak egymáshoz és a természet-hez meghatározott viszonyai felelnek meg — ebben oldódik fel végső soron mind közösségük, mind az arra alapozott tulajdon.«⁵

A magántulajdon ellentmondást rejt magában; egyrészt azáltal magántulajdon, mert létezik a közösség, másrészt feltételezi a közösségtől való elszigeteltséget. A közösség a dologi feltételekben, mint magántulajdon szembekerül az emberrel. A legkifejlettebb szinten »A polgári társadalomban például a munka teljesen objektum nélkül, szubjektíven áll; de a dolog, amely szembenáll vele, lett most az igazi közösség, amelyet elfogyasztani próbál, s amely őt fogyasztja el.«⁶ Az ember azáltal tételezi önmagát, hogy a közösséget tételezi. Ez pedig a munkában valósul meg, akkor amikor az ember a munkafeltételekkel gyakorlatilag kapcsolatba kerül.

Marx és Engels világtörténelmi feladatokat teljesítettek, amikor feltárták a munka társadalmi-emberi jelentőségét. Az ember a munka révén emelkedett ki az állatvilágból, mint ahogy ezt Engels híres tanulmányában kifejtette. Az ember társadalmiságának, tehát emberségének a munka az alapja. A munkában a munka során realizálódik az egyén beletartozása a közösségbe, a személyiség társadalmi lényege. A munka és a humanizmus egymástól elválaszthatatlan. Ezért fonódik össze a nagy humanistáknál az ember nagyságának s a munka, a tett, az alkotás dicsőségének hirdetése.

A személyiség megértéséhez elengedhetetlen a munka alapvető szerepének hangsúlyozása. Hisz éppen itt kell keresnünk az ember képességei sokoldalú kibontakozásának reális alapját, felételeit. Hasonló eredményhez vezet a személyiség pszichológiai vizsgálata is. Rubinstein, a nemrég elhunyt kiváló szovjet pszichológus *Lét és tudat* c. munkájában írja: »A személyiség az ember és a környező világ kölcsönhatásán alakul ki. Az ember nemcsak megnyilvánul, hanem formálódik is a világgal való kölcsönhatásában az általa végrehajtott tevékenységében.«⁷

Az ember képességei történelmileg a társadalmi tevékenység legfőbb formájában, a termelésben alakulnak ki és fejlődnek tovább. Az emberi képességek fejlettségének kérdését, az egyoldalúság vagy sokoldalúság problémáját tehát éppen erről az oldalról kell megközelítenünk. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy az ember valamennyi képessége a munkában alakul ki. A művészi tevékenység nem szorosan vett termelőtevékenység, bár ennek során is új jön létre és bizonyos szükségletet elégít ki. Mégis e tevékenység során formálódik a művész képessége, esztétikai érzéke. A művészi tevékenységet is vissza lehet vezetni a munkatevékenységre. Történelmileg is, logikailag is. Az emberi tevékenység sokrétűségének, bonyolultságának alapja a termelőtevékenységben kifejezett, a termelési technikai, dologi tényezőiben, a dologi tényezők mozgásbáhozatalához szükséges, termelési-anyagi és szellemi viszonyokban található.

A képességek emberi természetűek. Az állatoknál nem beszélhetünk képességekről, mert nálunk »a képességek« biológiai rendszerükben, ösztöneik-

⁵ Uo. 30. 1.

⁶ Uo. 32. 1.

⁷ Sz. L. Rubinstein: *Lét és tudat*. Bp. 1962. 330. 1.

ben adottak. Mint ahogy az embernél nem beszélünk a járás, vagy a hallás képességéről, ugyanúgy nem beszélhetünk a kutya ugatási képességéről stb. sem. Az azonban már első megközelítésben is világos, hogy a képességeknek meghatározott biológiai, fiziológiai alapjuk van. A zenei hallás képessége elképzelhetetlen a hallás biológiai lehetősége nélkül. (Igaz, hogy Beethoven süketen is csodálatos műveket komponált, de itt is alapul szolgált a megelőző hallás létezése, amit képzeteiben felidézhetett.) Az öt érzékszerv, a külső környezettel való érzéki viszony minden képesség alapja és feltétele.

Az ember érzéki kapcsolata a világgal saját tevékenységének a függvénye. Az emberi tevékenység legfőbb területe a munkatevékenység. A munka legfőbb jellemzője a célszerű eszközök alkalmazása és felhasználása a javak megszerzésében. Éppen ezért a munkaeszközök milyensége, az embereknek a külső világgal való érzéki kapcsolata milyenségének is a mutatója. A munka révén alakul ki az ember emberi érzékelő képessége. Nem véletlen, hogy Engels olyan nagy figyelmet fordított a már említett tanulmányában az emberi érzékek kialakulásának. (A kéz szerepe, látás stb.) A munkaeszközökben materiálisan rögzített az emberi érzéki képesség és a célszerűség, vagy az eszmei tudati képesség is. A munkaeszköz többszöri használatra, ismétlődő tevékenységre alkalmas. A munkaeszköz ilyen jellemzője azt fejezi ki, hogy az emberben bizonyos tevékenység elvégzésére határozott cél és lehetőség, vagy képesség rejlik. *Az ember képessége tehát mindig valamilyen tevékenységre irányuló képesség.* Ez a képesség a munkaeszközök használatával társadalmilag is igazolódik. Az egyén a munkában igazolja, realizálja képességeit. Ez egyben azt is jelenti, hogy *a képességek mindig a társadalmi hasznosság irányába mutatnak.*

»A pszichikus tevékenység regulációs funkciójának — írja Rubinstein — ... két aspektusa van: ösztönző és végrehajtó aspektusa. A pszichikus tevékenység regulációs funkciójának ösztönző aspektusa a személyiségben a *jellem*, végrehajtó aspektusa pedig *a képességek* formájában rögzítődik.«⁸ A jellem és a képességek ilyenformán szoros kapcsolatban vannak egymással, és egymással való kölcsönhatásban, illetve a tevékenység során formálódnak. Az emberi képességek vizsgálatánál tehát nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a pszichológiai-erkölcsi tényezőket, amelyek a személyiség cselekvési mozgását ösztönzik és motiválják. Ennek fontossága mindjárt nyilvánvalóvá válik, ha egy igen egyszerű példát veszünk. Ahhoz, hogy valaki kifejelessze zenei képességeit, nem elegendő a zenehallgatás, gyakorlás stb., hanem szükség van magas fokú erkölcsi és pszichológiai érzékre, a tevékenység során szerzett élmény szenvedélyes átélésére, akaratra és bátorságra. A képességek öncélú fejlesztése az erkölcsiségtől elszakítva legfeljebb valamiféle virtuozitást, bravúros ügyességet eredményezhet, de nem nemesül meg erkölcsi és esztétikai szépséggel, az alkotás szépségével. Ha a képességeknek ezt az »ösztönző« alapját nézzük és tovább vizsgáljuk ennek az alapnak a meghatározó tényezőit, végső soron a jellem, erkölcsiségen keresztül a világnézet teljességéhez jutunk. Az ember világnézetének alakítása hatással van az erkölcsi felfogására, ezen keresztül jellemére, s végül képességeinek kifejlesztésére, illetve fejlesztésére. Minél mélyebben és igazabban ismeri fel az ember a valóság törvényeit és összefüggéseit, annál jobban tudja ehhez a szükségszerűséghez igazítani képessé-

⁸ Uo. 312. 1.

geit. Ha igaz az, hogy a képességek a tevékenységre, a társadalmi hasznosságra irányulnak, akkor az is igaz, hogy a világnézet felemelkedve a szükség-szerűség színvonalára, kedvezően befolyásolja és lényegesen segíti a képességek kifejlesztését. Amikor az SZKP programja célul tűzi ki minden szovjet dolgozónak a marxizmus—leninizmus tudományos világnézetével való felvérte-zését, mélységesen humánus feladatot tűz ki, és ezzel elősegíti a személyiség ké-pességeinek kibontakoztatását.

A képességek az emberi tevékenység során s ezen belül mindenekelőtt a munkatevékenység során alakulnak ki. Ha az ember egyoldalú tevékenységet folytat, képességei egyoldalúan fejlődnek ki. A kovács csak a vas formálásában fejlesztheti ki képességeit és nem az építészetben. Képességeinek kifejleszté-sére lehetőség csak itt van meg, fantáziája, alkotóenergiája csak a vas vi-lágára korlátozódhat. Még szűkebb lehetőséget biztosít ehhez viszonyítva te-gyük fel a tücsináló mesterség. *Minél szűkebb egy tevékenység, annál szű-kebb az ember lehetősége, hogy képességeit kifejlessze.*

A munka nem öncélú tevékenység, társadalmilag hasznos javak megszer-zéséért folyik. A munka eredményének hasznossága a tevékenység fokmérője. Az ember tevékenységét a munka eredményével veti össze, és az összevetés alapján korrigálja saját magát, gondolatait és eszközeit. A munka eredményé-nek ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy az ember érzéke és tudata diffe-renciáltabbá, finomabbá, képességei fejlettebbé váljanak.

A képességek sokoldalú fejlesztésének problémája ilyenformán szoros ösz-szefüggésben van a munkamegosztás történeti helyzetével, a munkamegosztás történelmi változásaival. A társadalmi munkamegosztás előrehaladásával és differenciálódásával együtt jár a magántulajdon viszonyai között a személyiség-nek egyfajta munkára való kényszerítése, az egész munka elvégzése helyett a részmunkára való specializálódás.

A munkamegosztás a termelőerők fejlődése eredményeként jött létre a tör-ténelemben akkor, amikor egy adott közösségnek többletermék állt rendelkezésére, s a termelők a cserében egyedileg léptek fel. »Alig kezdtek az emberek cserélni, már őket magukat is cserélték.«⁹ A munkamegosztás és magántulaj-don ilyenformán szoros összefüggésbe került egymással.

A fiatal Marx és Engels még a *A német ideológiá*-ban lényegében azonos-nak veszik a kettőt egymással (»... a munkamegosztás és magántulajdon azo-nos kifejezések«¹⁰), később azonban pontosabbá teszik álláspontjukat. Marx *A politikai gazdaságtan bírálatához* írt előszavában rámutatott arra, hogy a munkamegosztás nem feltétlenül jár együtt a magántulajdonnal, viszont a magántulajdon feltétlenül megköveteli a munkamegosztást.¹¹ A munkamegosz-tás tehát a termelőerők fejlettségének meghatározott szintjén s a csere meghatá-rozott fejlettsége mellett feltételezi a magántulajdont. Ez a fejlettség természe-tesen épp annyira fejlettség, mint fejletlenség.

A munkamegosztás nem örök kategória, történelmileg keletkezett, s vál-tozása — ahogy keletkezése is — a termelőerők fejlődésével függ össze.

a) A magántulajdon viszonyai között a munkamegosztás oda vezet, hogy egyre beláthatatlanabbá válik a termék útja a társadalomban, s a termelő el-

⁹ Engels: *A család, a magántulajdon és az állam eredete*. Marx—Engels: Válo-gatott Művek két kötetben. Bp. 1949. II. köt. 320. l.

¹⁰ Marx—Engels: *A német ideológia*. Bp. 1952. 15. l.

¹¹ Marx: *A politikai gazdaságtan bírálatához*. Bp. 1953. 42, 67. l.

veszti uralmát terméke felett. Ezzel együtt a termelő elveszti uralmát saját képességei fellelt is, mert képességei az általa létrehozott termékekben öltönek testet, s ez a termék tőle elválik, idegen termék lesz.

b) A munkamegosztás következtében szétválak a termelés és fogyasztás, a munka és élvezet, irányítás és végrehajtás, jog és kötelesség. Mindez az emberek közötti szociális megosztottságban fejeződik ki. A munkamegosztás a magántulajdon viszonyai között szociális megosztottságot eredményez.

c) A munkamegosztás történelmi tendenciája a magántulajdon viszonyai között oda vezet, hogy nemcsak a különböző termékek termelését osztják meg egymás között az emberek, hanem egyetlen termék termelését is részmunkákra bontják. A termelőfolyamat ilyen felbomlása a termelőt egyre szűkebb területre és monotonabb munkára kényszeríti. Az ember ebben a munkamegosztásban a gép függvényévé, munkaképessége a gép képességévé válik. Az így végzett munka teljesen elveszti az ember számára alkotó jellegét.

d) A munkamegosztás szétbontja és egymással szembeállítja a munka fizikai és szellemi összetevőit. A szellemi és fizikai munka szétválása következtében a társadalom többsége számára elérhetetlenné válik a szellemi javak megszerzése, szellemi képességük kifejlesztése. Az egyoldalú fizikai munka leszűkíti az ember látókörét, eltompítja fantáziáját. A szellemi termelés világa éppúgy alá van vetve a termelőerők fejlődésének megfelelő munkamegosztás további differenciálódásának. Ez oda vezet, hogy egyre szűkebb keretek közé szorul a szellemi munkás is, képességei mind egyoldalúbban fejlődhetnek, munkájának összefüggései egyre beláthatatlanabbá válnak.

A munkamegosztás negatív hatása legmagasabb szinten a kapitalista magántulajdon viszonyai között nyilvánul meg. A kapitalizmus hatalmassá nőtt termelőeszközei, egész gazdasága az emberi képességek kiművelésének s egyben elvesztésének eredménye. Az ember által létrehozott és felhalmozott mérhetetlen gazdagság nagyobb hatalommá válik az emberek fölött, mint bármilyen isten, akiben valaha is hittek. A gazdagság, az anyagi javak megszerzése nem eszköz, hanem cél. Az emberek egész gondolkodási rendszerét, erkölcsét deformálja az emberi munka értelmének, lényegének ilyen megfordítása. Az ember képességeinek kifejtése a kapitalizmusban a képességek elvesztése. A munka során nem a társadalmi hasznosság a cél, hanem az egyéni hasznosság, az egyéni lét haszna. A munka, amely lényegében közösségi tevékenység, egyéni célt szolgál, nemcsak abban az értelemben, hogy a tőkés egyéni gazdagságát növeli, hanem a munkás szempontjából is. A munkás számára a munka a *megélhetés eszköze*. A munka mint emberi tevékenység, végeredményben az egyszerű biológiai lét eszközévé válik. A munkás »... munkájában nem érzi jól magát, hanem szerencsétlenné érzi, nem fejt ki szabad fizikai és szellemi energiáját, hanem fizikumát tönkresanyargatja és szellemét szétrombolja.«¹² De hogyan is fejthetné ki szabad fizikai és szellemi energiáját a munkás, amikor a mai nagy termelési mechanizmusban minden mozdulata bemért és kiszámított. Ebből a szempontból nagyon jellemző, hogy az amerikai General Electric a »mozgási idő vizsgálatai« alapján »olyan pontosan szabja meg az időt, hogy például egy munkásnak 0,0034 percet engedélyez arra, hogy karját megmozdítsa és hat hüvelyknyire (kb. 15 cm) felemelje.«¹³ Az ember a munkában

¹² Marx—Engels Korai Műveiből. Moszkva, 1956. 563. 1.

¹³ Wheeler: *A kapitalizmus és az automatizálás*. Bp. 1961. 186. 1.

emberi lényegét valósítja meg. A munkás akkor, amikor emberi funkcióját gyakorolja, nem igenli, hanem tagadja magát, mint embert. Ilyen értelemben mondja Marx, hogy: »az állati válik emberivé, az emberi állatává.«¹⁴

*

Kétségtelen, hogy a szocializmus gazdasági rendszerére még egy ideig rányomja bélyegét a régi kapitalista munkamegosztás, annak bizonyos következményeivel együtt. A magántulajdon — sok évszázados történelme során — beitta magát a társadalmi pszichológiába, az emberek szokásaiba, erkölcsi fel fogásába. De nemcsak szellemi téren, anyagi téren is megvan a régi világ lenyomata. Máról holnapra nem változik meg a gazdasági rendszer struktúrája, a régi munkamegosztás egészében. Nem szűnik meg egykönnyen a munkamegosztás személyiséget korlátozó hatása sem. Időre van szükség, amíg a termelőerők olyan fejlettségi szintre emelkedhetnek, amelyek alapján biztosítani lehet az emberek anyagi szükségleteinek bőséges kielégítését. Mert éppen ily módon szüntethetők meg teljesen a munkavégzésnek a megélhetés miatti indítékai, a megélhetés mint a munka célja. Mindez teljesen akkor érhető el, ha a társadalom megteremtette a kommunizmus minden eddigénél magasabb színvonalú anyagi-technikai bázisát, amely az emberiség történetében felér egy új ipari forradalommal. »Éppen ezzel az ipari forradalommal — mutatott rá Engels. A lakáskérdéshez írt tanulmányában — olyan fokra emelkedett az emberi munka termelőereje, hogy lehetőségessé vált — először, mióta emberek élnek — mindenkire kiterjedő értelmes munkamegosztás mellett nemcsak eleget termelni, a társadalom minden tagjának bőséges fogyasztása és jelentékeny tartalék-alap céljára, hanem minden egyénnek elegendő szabadidőt is biztosítani, hogy mindaz, ami történelmileg öröklött, műveltségből — tudományból, művészetből, érintkezési formákból stb. — valóban méltó a fennmaradásra, ne csak fennmaradjon, hanem az uralkodó osztály monopóliuma helyett az egész társadalom közkincsévé váljék és továbbfejleszthető legyen.«¹⁵

Engels fejtegetéséből itt az is világos, hogy a kommunizmus nem zár ki mindenféle társadalmi munkamegosztást. A szovjet filozófiai irodalomban élénk vita folyt ezzel a kérdéssel kapcsolatban és a filozófusok, közgazdászok többségben hasonló álláspontra helyezkedtek. Némi zavart idézhet elő első látszatra a munkamegosztás kérdését illetően Leninnek a *Baloldaliság*...-ban kifejtett véleménye. Lenin arról beszél, hogy a kommunizmusban »át... fognak térni... az emberek közötti munkamegosztás megszüntetésére, arra, hogy minden irányban fejlett és minden irányban iskolázott embereket, olyan embereket neveljenek, tanítsanak és képezzenek ki, akik mindenhez értenek.«¹⁶ Vajon Lenin mindenféle munkamegosztás megszüntetéséről beszél? Egyes szovjet közgazdászok itt olyan következtetést vontak le, miszerint a kommunizmusban megszűnik az emberek közötti mindenféle munkamegosztás és helyébe a gépek közötti munkamegosztás lép.¹⁷ A gépek közötti munkamegosztás azonban min-

¹⁴ Marx—Engels Korai Műveiből. Moszkva, 1956. 564. l.

¹⁵ Marx—Engels: *Válogatott Művek két kötetben*. Bp. 1949. I. köt. 548. l.

¹⁶ Lenin: »*Baloldaliság*« — a kommunizmus gyermekbetegsége. V. I. Lenin Művei. XXXI. köt. Bp. 1951. 36. l.

¹⁷ Az Sz. G. Szrumilin és mások által képviselt hasonló nézeteket bírálja E. L. Manevics: *A szellemi és fizikai munka közötti különbség megszüntetése a kommunizmus kibontakozó építésének időszakában*. Voproszű Filozofii. 1961. 9. sz. 15—28. l.

dig kifejez valamilyen emberek közötti munkamegosztást is. Ha az emberek közötti munkamegosztást megszüntetnénk a szó teljes értelmében, lehetetlenné válna a termelési kooperáció, vagy egyáltalán a tervezett termelés. Marx mondja: »Hogy a társadalmi munka bizonyos arányokba való megosztásának szükségességét a társadalmi termelés meghatározott formája nem szünteti meg, hanem csak megjelenési módját változtatja meg, magától értetődik. Természeti törvényt — teszi hozzá Marx — általában nem lehet megváltoztatni.«¹⁸ Lenin megjegyzésében tehát az olyan munkamegosztás megszüntetéséről lehet szó, amely akadályozza, hogy »minden irányban fejlett és minden irányban iskolázott embereket neveljenek ki«. Annak a munkamegosztásnak a megszüntetéséről, amely az emberek közötti szociális megosztottságot fejez ki. Az ilyen munkamegosztás, amely a magántulajdonnal, az árutermeléssel, illetve a magáncserével függ össze, valóban megszűnik.

Mint ahogy a munkamegosztás személyiségét korlátozó hatása nem máról holnapra szűnik meg, kétségtelen, hogy az ember sokoldalú fejlődése sem máról-holnapra következhet be nyomban, ahogy a tulajdonviszonyok megváltoznak. Azt mondtuk, hogy bizonyos értelemben az ember képességei rögződnek a társadalmilag hasznos javakban, mindenekelőtt a munkaeszközökben. Ez azt is jelenti, hogy amilyen végtelen lehetőség van a kommunizmusban a termelőerők fejlődése előtt, ugyanolyan végtelen a lehetőség az ember sokoldalú fejlődése előtt is. A sokoldalúság nem egy konkrét meghatározott állapotot, hanem mindenekelőtt az ember törekvési irányait, egészében fejlődési folyamatot jelöl. Éppen ezért nem is lehet meghatározni konkrétan, miszerint az a sokoldalú ember, aki ilyen és ilyen tulajdonságokkal, illetve képességekkel rendelkezik.

A sokoldalúság azt jelenti, hogy az ember mind magasabb és magasabb szinten teszi magáévá mindazt az értéket, képességet, amelyet a társadalom »értelmes munkamegosztás« mellett hozott létre és fejlesztett ki, miközben maga is egyre jobban hozzájárult az anyagi és szellemi javak termeléséhez és felhalmozásához. Az ember sokoldalú fejlődése az egyén és a közösség természetes kölcsönhatásában a munka, a tevékenység során megy végbe.

A kommunizmusban az ember munkája közvetlenül, mint a közösség munkája jelenik meg, társadalmi jellege, társadalmi értelme könnyen beláthatóvá válik. Ez pedig egyenesen hat az ember képességeinek kifejlődésére, ambícióinak, törekvéseinek, lelkesedésének fokozódására. Az önös anyagi céloktól megszabadult munka szépséggel, pátoSSzal telítődik, magával ragadja az ember fantáziáját, új, merészebb célok felé sarkallja.

Az ember lényege, társadalmisága — Marx szavaival — »a társadalmi viszonyok összessége«. Potenciálisan az egyes ember mindazon képességekkel rendelkezik, amelyek az adott társadalmi viszonyok alapján a termelés folytatásához szükségesek. A társadalmi termelés sokrétűsége az egyén szempontjából az egyén képességei sokoldalú fejlesztésének lehetőségét rejtí magában. Ez a lehetőség valóságos lehetőséggé akkor válik, amikor a társadalom, kisajátítja a termelőeszközök teljességét, vagyis amikor megszüntetik a magántulajdont. »A munkaeszközök teljességének elsajátítása a képességek teljességének kifejllesztését jelenti magukban az egyéneknél.«¹⁹

¹⁸ Marx—Engels: *Válogatott levelek*. Bp. 1950. 242. l.

¹⁹ Marx—Engels: *A német ideológia*. Bp. 1952. 54. l.

A magántulajdon viszonyai között a termelés sokrétűsége az ember számára mint munkamegosztás jelentkezik, vagyis valóságosan a személyiség képességeinek egyoldalú fejlesztését kívánja. A kapitalizmusban a termelés sokrétűsége és a személyiség képességei fejlesztésének leszűkített lehetősége, az emberi egyoldalúság kiáltó ellentétbe kerültek egymással. Ez az ellentmondás a proletariátus helyzetében érte el tetőpontját. A munkás a sokfajta gazdagság teremtője, a termelés sokrétű mechanizmusának mozgatója, ugyanakkor a legszűkebb, a legegyszerűbb munkára van kárhozthatva. A legteljesebb egyoldalúság szülte a proletariátusban a sokoldalúság igényét.

Természetesen az egyoldalúság nem lehet abszolút, de olyan szükségszerű tendencia, amely a kapitalizmus társadalmi viszonyaiból, a végtelenségig jutott magántulajdon viszonyaiból következik.

Ugyanúgy tendencia a sokoldalúság is, amely a társadalmi tulajdon viszonyaiból következik szükségszerűen. Azzal, hogy az ember urává válik társadalmi viszonyainak, urává válik saját képességeinek is. Az a lehetőség, amelyet az ember mint ember magában hordott s mint munkás elveszített, reális lehetőséggé válik és mindenki számára megvalósítható lesz.

A kommunista társadalomban elérhető sokoldalúság konkrét színvonalát és összetevőit már most meghatározni meddő próbálkozás volna. Viszont reális alapja van az olyan vizsgálódásnak, amely a sokoldalúan képzett személyiség fejlődésének általános, tendenciális vonásaira vonatkozik. Már a szocializmus magában hordozza azokat csírákat, amelyek kifejlődve a kommunista ember jellemzői lesznek.

Az ember képességeinek sokoldalú kibontakozásához egyrészt el kell távolítani azokat az akadályokat, amelyek a régi kapitalista világ lenyomataként maradtak meg, másrészt ezzel szoros összefüggésben, a munka új formáit kell kifejleszteni s az embereknek a termelésben új, magasabb szintű pozíciót kell biztosítani. Már a szocializmus elhárítja az útból a volt uralkodó osztály műveltségi monopóliumát, s ezzel a társadalom egészében magáévá teszi a művelődés lehetőségét. Kezdetét veszi az a nagy történelmi tendencia, amely a szellemi és fizikai munka közötti megosztottságot és ellentétet megszünteti. A termelőerők társadalmilag ellenőrzött és irányított fejlődésével együttjár a nehéz fizikai munka kiküszöbölése s a mindennapi termelésben, a munkában egy olyan igény növekedése, amely egyre magasabb és magasabb műveltséget és szaktudást követel. Az automatizálás és a komplex gépesítés általánossá tétele a kommunizmusban lényegében már a szellemi és fizikai munka közötti határ elmosódását feltételezi. Ez az automatizálás az ember ellenőrzése alatt és az ember érdekében megy végbe, teljesen ellentétben a kapitalista automatizálással, amely az ember fölött álló technika leghatalmasabb formája s a legteljesebb egyoldalúságot eredményezi.

A kommunizmusban a termelőerők fejlődésével a termelésben kialakult legegyszerűbb emberi kapcsolatok is megváltoznak. A kommunista brigádmozgalom szemléltetően mutatja ennek a fejlődésnek az irányát. Egyre fontosabb szerepet tölt be a termelésben a komplex brigád-forma is. A komplex brigádban az egyes ember már szabadabb tevékenységet folytat, változatosabb lesz munkája, attól függően, hogy egymás között a tagok időről-időre hogyan osztják fel a munkát. Ez a felosztás egyre jobban figyelembe veszi az egyén igényeit és képességeit, ugyanakkor még szélesebb igényeket támaszt s az egyén adottságait közvetlenül hangolja össze a közösség érdekeivel.

A termelőerők fejlődése s a természet erőinek leigázása mint társadalmi szükséglet, a személyiség számára képességeinek többirányú kifejtését igényli. Jellemző beszélgetést jegyzett le Wilfred Burchett amerikai útleíró Kadzsanov kazahsztáni miniszterhelyettesével. »Jelenleg arra törekszünk — mondta a beszélgetés során a miniszterhelyettes —, hogy több szakmát adjunk a szovhozok dolgozóinak. Miért ne tanulhatná meg egy könyvelő a kombájn kezelését az aratási időszakra?»²⁰ A többirányú képzettség, ami eddig csak esetleges jelenség volt, íme egyre inkább társadalmi szükségletté válik.

Az ember nemcsak a munkaidő alatt, a társadalmilag szervezett munkában végezhet hasznos tevékenységet, hanem szabad idejében is. A kommunizmus több szabad időt biztosít az embereknek, s ezzel együtt megadja az eszközöket is képességeik többirányú kifejlesztéséhez. Egyre több embernek lesz lehetősége alkotó-művészi tevékenység folytatására is. A művészi alkotás sem lesz egy szűk csoport privilégiuma, hanem egyre inkább a tömegek sajátjává válik. A régi értelemben vett művészi munkamegosztás is megszűnik, s egyre sokoldalúbb művészi tevékenység lesz jellemző az emberekre. Egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert és mind szélesebb tömegeket foglalkoztatnak az öntevékeny művészeti együttesek. »A társadalom művészi kincsháza a tömeges műkedvelő tevékenység és a hivatásos művészet összekapcsolásával tovább fejlődik és gazdagodik«²¹ — mutat rá az SZKP új programja.

A művészet szerepe az emberek életében azáltal is nagyobb jelentőségre tesz szert, hogy szorosabb kapcsolatba kerül a munkával, áthatja, megneemesíti az ember mindennapi tevékenységét, és fordítva: a mindennapi alkotó munka egyre inkább művészi funkciót is hordoz, esztétikai örömet nyújt. *Az ember alkotásra hivatott s az alkotást a szépség törvényei is befolyásolják.* Éppen ezért nagy jelentősége van az esztétikai ízlés fejlesztésének, amely a kommunizmus építésével egyre jobban belejátszik az emberek munkájába. Az emberek magasfokú esztétikai ízlésüknek megfelelően rendezik be egész életüket és kisöprik azt a sok szemetet, amelyet a kapitalizmusból hurcoltak át magukkal. Az esztétikai képzettség elengedhetetlen feltétele az ízlés fejlődésének, változatosságának és választékosságának. Sajnos, ma még ennek hiánya nagyon érződik. Az ízléstelenség, a harsogó kérdés, a giccs még divik a lakáskultúrában, színművészetben és még nagyon sok rejtett és kevésbé rejtett területén életünknek. *A kommunizmus világának formálása a szépség világának formálása, és kizár minden ízléstelenséget.*

Az a tény, hogy a kommunizmusban mindenki részt vesz a társadalmi ügyek intézésében, szintén a sokoldalúságot szolgálja. Az egyén a társadalmi tevékenység során fejleszti kollektív érzését, érintkezési kultúráját, műveltségét. Ez egyben azt is eredményezi, hogy a személyiség mind magasabb szinten teszi magáévá, érzi sajátjának a társadalom, a közösség ügyét. »A személyiség annál jelentősebb, minél inkább megjelenik benne egyedileg átszűrve az általános.«²² Végeredményben tehát a közösség ügyével való törődés a személyiség fejlődését, társadalmi jelentőségének növekedését is szolgálja.

Vajon az ember sokoldalú fejlődése nem áll-e szemben a mai technikai-tudományos haladással, amelynek tendenciája a specializálódás?

²⁰ Wilfred Burchett: *Akik az eget ostromolják.* Bp. 1961. 37. l.

²¹ A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja. Az SZKP XXII. Kongresszusa 1961. október 17—31. [Bp.], 1962. 824. l.

²² Rubinstein: *Lét és tudat.* Bp. 1962. 328. l.

Mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy az ember a kommunizmusban nem olvad egybe a közösséggel, nem »konformizálódik«, amitől egyes nyugati »személyiségfeltők« tartanak. Az ember sajátos pozíciót tölt be a társadalomban, és ennek különös jelentőségét a közösség feltételezi és elismeri. Ez azt jelenti, hogy az ember egyéni képességére számítanak és azokat elismerik. Az ember szabad mozgása a társadalomban, termelésben, kultúrában, képzésben, sajátos képességek ötvözetének kikovácsolását teszi lehetővé. A személyiség képességeinek speciális rendszere, amely a történelmi haladást figyelembe véve a végtelen skáláján mozoghat, nem zárja ki, hanem bizonyos értelemben feltételezi a specializálódást. Ez azonban nem vezethet egyoldalúságra, mert az egész, a teljesség igénye szüli.

A kommunizmusban is szükség van a specializálódásra, de ez a specializálódás nem az egésztől való elszakadást, annak figyelmen kívül hagyását eredményezi, hanem annak szerves részét alkotja. Ha az ember speciális kérdések megoldásával előrehaladva, eredményeit mindig az egészbe, a teljesebb egységbe építi be, a specializálódás a sokoldalúságot, az egész teljesebb megértését is szolgálja. Ilyenformán a teljességre és a specializálódásra való törekvés nem zárja ki egymást, hanem éppen a megismerő tevékenység dialektikus előrehaladását fejezi ki. A kapitalizmus szellemi munkamegosztásában nem az volt a baj, hogy speciális kérdések egész tömegét oldották meg, hanem az, hogy a specializálódás a teljesség elvesztését eredményezte a személyiség szempontjából. A szellemi munka meghatározott részterületén dolgozó egyén nem tudta és nem tudhatta, hogy munkájának eredménye milyen egységbe épül be, hogyan használják azt fel.

A specializálódás olyan hatását a személyiségre, hogy az egyoldalúságot eredményezzen, még a szellemi munka területén is meg lehet akadályozni. Ma már könnyen belátható, hogy az elektronikus számológépek, adattárolók és más, a technikai haladással együttjáró eszközök mentesítik az embert a mechanikus, egyoldalú szellemi munkától is.

A személyiség meg nem ismételhető adottságokkal rendelkezik, s amikor a társadalom egész rendszere arra épül fel, hogy ezeket az adottságokat kifejlessze az egyén és a közösség javára, diadalmaskodni fog az igazi humanizmus, az emberiség legmerészebb álma.

Миклош Тот

О ВОПРОСЕ ВСЕСТОРОННЕГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

Автор подытоживает главные черты материалистического понимания человеческой сущности, потом делает выводы из психологического и философского объяснения способностей. Устанавливает, что способности всегда направлены на какую-нибудь деятельность и их цель — общественная полезность. Способности формируются и развиваются через человеческую деятельность, прежде всего через трудовую деятельность. Способности реализуются в общественно полезных благах, и в первую очередь в производственных средствах. Проблема всестороннего развития способностей тесно связана с историческим положением разделения труда.

После этого автор рассматривает соотношение разделения труда и частной собственности с точки зрения развития способностей личности. При условиях капиталистической частной собственности производственные средства, возрастающие крупными, всё хозяйство общества являются результатами образования и вместе с тем потери человеческих способностей. Целью является не общественная полезность, а личная полезность, польза индивидуального бытия. В капитализме многообразность производства и возможность образования способности личности, стоят в вопиющем противоречии человеческой односторонности. Односторонность не является абсолютной, но такая необходимая тенденция, которая необходимо следует из общественных отношений и отношений частной собственности — дошедшей до последней крайности.

Тенденцией является и многосторонность, которая необходимо следует из отношений общественной собственности. Человек господствуя над своими производственными отношениями, господствует над своими способностями. Многосторонность означает не конкретное состояние, а процесс развития. Это значит, что человек всё больше присваивает те ценности и способности, которые создались обществом при «разумном разделении труда», причём он сам содействует производству, и накоплению материальных и умственных благ. Всестороннее развитие человека происходит в естественном взаимодействии личности и коллектива, через труд и деятельность.

Труд, освобождённый от эгоистических материальных целей, наполнится красотой, пафосом, увлекает за собой фантазия человека, стимулирует его к новым, смелым целям.

Miklós Tóth

ÜBER DIE FRAGE DER VIELSEITIG ENTWICKELTEN PERSÖNLICHKEIT

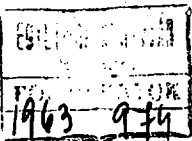
Der Verfasser fasst die Hauptzüge der marxistischen Deutung des menschlichen Wesens zusammen, dann zieht er Folgerungen aus der psychologischen und philosophischen Erklärung der Fähigkeiten. Er stellt fest, dass sich die Fähigkeiten immer auf irgendeine Tätigkeit richten und die gesellschaftliche Nützlichkeit bezwecken. Die Fähigkeiten bilden sich im Laufe der menschlichen Tätigkeit, vor allem im Laufe der Arbeitstätigkeit heraus und entwickeln sich weiter. Die Fähigkeiten realisieren sich in den gesellschaftlich nützlichen Gütern und an erster Stelle in den Produk-

tionsmitteln. Das Problem der vielseitigen Entwicklung der Fähigkeiten steht in engem Zusammenhang mit der geschichtlichen Lage der Arbeitsteilung.

Dann untersucht der Verfasser den Zusammenhang der Arbeitsteilung und des Privateigentums von dem Gesichtspunkt der Entwicklung der Fähigkeiten der Persönlichkeit. Unter den Verhältnissen des kapitalistischen Privateigentums sind die gewaltig gewachsene Produktionsmittel der Gesellschaft und ihr ganzer Reichtum die Ergebnisse der Ausbildung und zugleich des Verlustes der menschlichen Fähigkeiten. Nicht die gesellschaftliche Nützlichkeit ist das Ziel, sondern die individuelle Nützlichkeit, der Nutzen der individuellen Existenz. Im Kapitalismus geraten die Vielfältigkeit der Produktion und die Möglichkeiten der Ausbildung der Fähigkeiten der Persönlichkeit, die menschliche Einseitigkeit in schreienden Gegensatz zueinander. Die Einseitigkeit ist zwar nicht eine absolute, aber eine solche notwendige Tendenz, die aus den gesellschaftlichen Verhältnissen des Kapitalismus, aus den Verhältnissen des bis zum äussersten getriebenen Privateigentums notwendigerweise fliesst.

Als Tendenz erscheint auch die Vielseitigkeit, die aus den Verhältnissen des gesellschaftlichen Eigentums notwendigerweise fliesst. Dadurch, dass der Mensch Herr seiner Produktionsmittel, seiner eigenen gesellschaftlichen Verhältnisse wird, wird er Herr auch seiner Fähigkeiten. Die Vielseitigkeit bedeutet nicht einen konkreten Zustand, sondern einen Entwicklungsprozess. Sie bedeutet, dass der Mensch sich auf immer höherem und höherem Niveau all die Werte, Fähigkeiten zu eigen macht, die die Gesellschaft bei »vernünftiger Arbeitsteilung« zustandebrachte, während auch er selbst immer mehr zur Erzeugung und Aufhäufung der materiellen und geistigen Güter beiträgt. Die vielseitige Entwicklung des Menschen vollzieht sich in der natürlichen Wechselwirkung des Individuums und der Gemeinschaft im Laufe der Arbeit, der Tätigkeit.

Die von eigensüchtigen, materiellen Interessen frei gewordene Arbeit füllt sich mit Schönheit und Pathos, reisst die Phantasie des Menschen mit sich und spornt ihn zu neuen, kühneren Zielsetzungen an.

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Kalocsai Dezső: A kommunizmus építőjének erkölcsi kódexe és erkölcsi viszonyainak kérdései</i>	3
<i>Héder Józsefné: Az SZKP XXII. kongresszusa és a marxista államelmélet néhány kérdése</i>	25
<i>Kuczik István: A társadalom objektív tényezőinek szerepe a kommunista erkölcs kialakulásában és általánossá válásában</i>	41
<i>Papp János: A dolgozók anyagi érdekelttségének néhány kérdése a szocializmusban</i>	55
<i>Tóth Miklós: A sokoldalúan fejlett személyiség kérdéséről</i>	71

Felelős kiadó: Dr. Kalocsai Dezső
Megjelent 500 példányban, 1962. december
Készült linó szedéssel, íves magasnyomással az MSZ 5601-59 sz. szabvány szerint

Szegedi Nyomda Vállalat 62-3281